

જીવન પ્રવાહ

લેખક

મશ્વરભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ (વિદ્યાર્થી)

કિંમત એક રૂપિયા

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૭૫૨ કિંમત રૂ.૦.૭

ગ્રંથનામ જીવન પ્રવાહ

વર્ગિક ટ-૧૬

જીવન પ્રવાહ

કર, કલમ, કાગળ કેરી કીડા કરતાં કંઈ,
લખાયું જે મારાથી વાંચજે તું ધ્યાન દેઈ.

લેખક

ઈશ્વરભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ (વિદ્યાર્થી)

કિંમત એક રૂપિયા

પ્રકાશક
જીવાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
નાવદી (વાયા : આણંદ)

મુદ્રક
મોતીભાઈ મથુરભાઈ પટેલ,
ચરાતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
આણંદ

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૨ ૭૫૨

મદદગાર
ભાઈલાલભાઈ કાળીદાસ પટેલ
(વિદ્યાર્થી આજ્ઞાસદવાળા)

स्वार्थाय च परमार्थाय इदं शरीरम् ।

જે પોતાના સ્વાર્થને જીવનમાં અગત્યનું સ્થાન આપે છે તે કૃતરા જેવો છે. જે સ્વાર્થને બાજુએ મૂકી પરમાર્થને આગળ સ્થાન આપે છે તે કુદરતરૂપ છે. અને જે સ્વાર્થ તેમજ પરમાર્થ બંનેને અનુસરી જીવન જીવે છે તે સાધારણ મનુષ્ય જાતનો છે.

સૂચના

વાચક, પુસ્તકનું નામ મેં ‘જીવન પ્રવાહ’ આપ્યું છે. છતાં તારી સમક્ષ મેં ‘જીવન સાથી’ શબ્દની સમજૂતી કરી જતાવી છે, તે તું આગળ ઉપર વાંચી શકશે. તેમ કરવાનું કારણ આ પુસ્તકને ઘણાં જ નામ લાગુ પડે છે. તેમાંથી મેં મારા હૃદયને ગમતું ‘જીવન સાથી’ નામ આપ્યું હતું. પરંતુ પાછળથી મને જાણ થઈ કે ‘જીવન સાથી’ નામનું પુસ્તક જાહેરમાં આવી ગએલ છે. તેથી કરીને મેં મારું પ્રિય નામ ‘જીવન સાથી’ બદલી ‘જીવન પ્રવાહ’ રાખ્યું છે, જોકે શબ્દોમાં ઘણાં જ તફાવત છે, છતાં છેવટમાં એક છે. ‘જીવન સાથી’ એટલે જીવનમાં જે જે આપણને સાથ દે તે અને ‘જીવન પ્રવાહ’ એટલે જીવનના પન્થે જતાં જે જે આપણને મદદરૂપ થઈ પડે તે.

કરેલી ભુલ માટે ક્ષમા ચાહું છું.

રામનવમી, ૧૯૯૭

ઈશ્વરભાઈ દે. પટેલ

ઈશ્વરભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ

During the Life

Honour thy self and honour to all,
Honour thy rise and honour thy fall;
Honour thy friends and honour thy foe,
Honour is the way further to go.

જીવન પ્રવાહ

શરણે શત્રુ આવે તો સ્વીકારજે તું સ્નેહથી,
નિમકહરામી હોય તો સંહારજે તું હેતથી.

शिष्यं छुं सृष्टिं भङ्गी सदा । शिष्यवृत्तिं सेवते ।
शिष्येन शङ्खगोरं संचितं । कलम कागजं याचते ।

મારી વિનંતી

પ્રિય વાચક,

વાંચતા પહેલાં મારી વિનંતી તરફ એક વખત દૃષ્ટિ ફેંકી જજે; એ પણ વાંચવાનું જ છે. એમાંથી પણ તું કંઈક જાણી શકીશ.

જે જે મારે તારી સમક્ષ વ્યક્ત કરવાનું છે, તે વિના-સંકોચે હું તારી સમક્ષ રજુ કરીશ. આજ સુધી તો કોઈની સમક્ષ મેં કોઈ દિવસ વિનંતીભર્યું સૂચન નથી કર્યું; તેમ કરવાનું મને કદી મન પણ નથી થયું. જ્યારે આજના મંગલમય પ્રસંગે માફ હૃદય તેમ કરવા માટે તલપાપડ થઈ રહ્યું છે, ત્યારે મારી દયાનો લાભ તું જરૂર ઉઠાવજે. સંકોચાતા હૃદયે, સંકોચને દૂર દૂર હાંકી કાઢ્યો છે. અને તારી સમક્ષ વિનંતી કરવા માટે થનથનાટ

કરી રહ્યું છે. મારા મનને આ સ્થિતિમાં જોઈ મને પણ નવાઈ લાગી. કારણ શોધવા લાગ્યો. કંઈ પણ કારણ હાથ ન આવ્યું. ફરી ફરી વિચાર કરવા લાગ્યો. છેવટે વિચારની જાળમાં કારણ સપડાઈ ગયું. કારણ લાંબુ નથી. ફક્ત ત્રણ જ શબ્દ ઉપર રચાયેલું છે. જ્યારે મેં તેને જોયું ત્યારે આ જ સુધી નહિ ભોગવેલો આનંદ મેં અનુભવ્યો. તને જાણવાનું મન તો થતું જ હશે. સ્વાભાવિક છે. અધીરો ના થઈશ. તને જાણ કરવા તો હું બંધાયેલો છું. જો તે ત્રણ શબ્દનું કારણ જોઈ કે સાંભળી તું નવાઈ ના પામીશ, તેનો પહેલો શબ્દ ‘મેટ્રિક’ ખીજો ‘ફેઇલ’ અને ત્રીજો ‘છું.’ અગ્રસ્થાને મૂકવાનું કારણ. આજકાલ યુનિવર્સિટી તરફથી ઘણા હોશિયાર વિદ્યાર્થીઓ પણ તરછોડાય છે. તેમને આશ્વાસન આપવા માટે.

વહાલા વાચક, હું આ દુનિયામાં એક પણ વિષયમાં પારંગત નથી. જો હું વકીલ નથી, ઝેરિસ્ટર નથી, ન્યાયાધીશ નથી, દેશનેતા નથી, દેશસેવક નથી, અરે! ગ્રામ્ય સેવક પણ નથી, મોટો પૈસાદાર નથી, ગરીબ નથી, ઉંચ નથી, નીચ નથી, કોઈ સંસ્થાનો પ્રમુખ નથી, તેમજ કોઈ સંસ્થાનો સભ્ય પણ નથી, મિલ માલિક નથી તેમજ ઝૂંપડીનો પણ માલિક નથી. હવે તને કદાચ પ્રશ્ન થશે કે હું છું કોણ?

હું માણસ છું. તેમાંય વળી એક સાધારણ ગામની સાધારણ શાળાઓનો ભૂતકાળમાં વિદ્યાર્થી હતો, અને હાલમાં તેમાંની એક શાળાનો હજુ પણ છું. હું નાવલીનો.

શાળાઓ આણુંદની. એક વખત ત્રણેયનો હતો, અને હાલ જેમાં છું તે જ મારા જીવનની જ્યોતરૂપ સરસ્વતી અથવા શારદા.

ત્રણેય શાળામાંથી હું મારા જીવનમાં કંઈક ને કંઈક મેળવી શક્યો. દેશભક્ત દાદાભાઈના નામથી ચાલતી દા. ન. હાઈ સ્કૂલમાંથી હું કલાનો લોકતા બન્યો. તેમાં સંગીત અને ચિત્રકલાનો સમાવેશ થાય છે. સરસ્વતીના નામથી ચાલતી શારદા હાઈ સ્કૂલમાંથી હું કંઈક હિંમત મેળવી શક્યો. એક વખતની પાંચોનીઅર હાઈ સ્કૂલમાંથી સત્યનો પંથ શીખ્યો. ટુંકમાં મારા જીવનની જ્યોતરૂપ શારદા, રસ-રૂપ ચરોતર એન્જ્યુકેશન સોસાયટી અને ધ્યેયરૂપ પાંચોનીઅર.

હવે મારી મોટામાં મોટી અને નાનામાં નાની શાળા તરફ જઈએ. તેજ શાળા માં ઘર. તેના અધ્યાપક મારી માતા છે. તેમની સાથમાં સહાયક તરીકે મારા વડિલ બન્ધુ છે, અને વિદ્યા મેળવનાર વિદ્યાર્થી તરીકે હું છું.

વાચક! પિતા શબ્દને નહિ જોવાથી તને મારા ઉપર રોષ તો આવશે જ, સ્વાભાવિક છે. પરંતુ શું કહે? લાચાર છું કે જેથી પિતા શબ્દ નથી વાપરી શક્યો. કારણ પિતાના પવિત્ર હાથનો આશીર્વાદ મારા કર્મે નથી લખાયો. મેં તેમને જોયા પણ નથી. જે કે જોયા તો હશે, પણ યાદ નથી. તેમના મરણ વખતે હું આ દુનિયામાં તો હતો જ, વળી તેમણે પિતાને ઇજાતી મારા માટે મહેમાનગીરી પણ કરી હશે, અને મનમાં કંઈક અવનવી આશાઓ પણ સેવી હશે; પરંતુ કુદરતના આગળ કેાનું કહાપણ આદ્યું

છે? બધી આશાઓને મારા નાનાશા કૂલ જેવા મગજ ઉપર નાખી, પૂજ્ય પિતાશ્રી મને મારી ૧૧ માસની ઉંમરે, માતાના ખોળામાં લપેટી મારી આંખો આગળથી સદાને માટે દૂર થયા. ત્યાર પછી તેમના તરફથી કંઈ સમાચાર પણ નથી. પ્રિય વાચક હવે તો તારી શંકા દૂર થઈ જ હશે.

હવે હું મારા તરફ ફરું છું. હું ૧૯૪૦માં યુનિવર્સિટી તરફથી તરછોડાયો, તેની સાથેજ ઘેરથી, બહારથી અને મિત્રોથી પણ. મારી સ્થિતિ અજાણ્યા કૂતરાના જેવી થઈ. છેવટે માતા તેમજ વડીલ બન્ધુના તરફથી આશાનાં કંઈક કિરણો આવતાં જણાયાં. તે કિરણો અભ્યાસ ચાલુ રાખવા માટેનાં હતાં, જ્યારે અભ્યાસને માટે મારા મનમાં એક ટકો પણ સ્થાન ન હતું. છેવટે ચિત્રકલાની ત્રીજી પરીક્ષા માટે તૈયારીઓ કરવાનું બહાનું બતાવી હું અમદાવાદ તરફ ચાલી ગયો.

અમદાવાદનો ખર્ચ મારા માટે અસહ્ય થઈ પડ્યો. કારણ, હું ચા, પાન, ખીડીનો ભોક્તા હતો, સાથે સીનેમાનો પણ. આ સઘળો ખર્ચ હું ખોરાકમાંથી બચાવતો. કારણ શરીર તરફથી મારે જરા પણ ચિંતા નથી. કુદરતે મારા જીવનમાં એટલી શાંતિ આપી છે. એ પ્રમાણે ન હોત તો મારું શું થાત એ હું નથી કદંપી શકતો. ઘેરથી તો મને અમુકજ પૈસા મળતા.

હવે અમદાવાદમાં ચિત્રકલા તો દૂર રહી, પણ સંગીત કલા શીખી, સદાને માટે અમદાવાદને છોડી મેં ઘર તરફ

પ્રયાણ કર્યું. ઘેર આવ્યો પણ વાતાવરણમાં કંઈ ફેર ન જોયો. માતાના દર્દભર્યા શબ્દો ફરી પરીક્ષા માટે હતા તેવા ને તેવાજ હતા. છેવટે તેમના વૃદ્ધ આત્માને શાન્તિ આપવા માટે મારા આત્માને છેતરી ફરીવાર શારદાને શરણે ગયો. હજુ તેજ સ્થિતિમાં છું.

સ્કૂલમાં હું જતો પણ હૃદય તો ક્યાંય, મને પાટલી પર ખેસાડી, દૂર દૂર ચાલી જઈ કુદરત સાથે ગપ્પે ચઢતું. કદીક સંસારની ધુંસળીમાં ગુંથાઈ પડતું. શું કરવું? ક્યાંય ચેન ન પડતું. એટલામાં સત્યાગ્રહના પડઘા મારે કાને પડ્યા. મિત્રે ઝંપલાવ્યું, એની સાથે મેં પણ. મિત્ર પહેલો ઝડપાયો. મારા માટે કુદરતે મુદત મારી. એનો લાલ તમે તેમજ મેં ઉઠાવ્યો છે.

અચાનક એક દિવસ કાળિકાને દર્શાને. દેવદેવીઓ તરફ ઉદ્ધત રહેલા મનને શ્રદ્ધા આવી. કાલિકાની પરોક્ષવાણી માનવ-શરીર મારફતે સાંભળી શક્યો, અને પારખી પણ શક્યો. તેમના આશીર્વાદ પછી મેં લખાણની શરૂઆત કરી.

દેવ, દેવીઓ, ભૂત, પલિતને ન માનનારો હું ૨૦૧૧ વર્ષે બધાને માનતો થયો. દેવ, દેવીઓ એ કુદરતીજ અંશ છે, જ્યારે ભૂત માનવીઓનાં અતૃપ્ત મન છે.

પુસ્તકની શરૂઆત તો જો કે મારા હાથથીજ થઈ છે, મેંજ લખ્યું છે, અને લખનાર પણ હુંજ છું. પરંતુ તે વિષે વધારેમાં મારે તને જણાવવાતું છે. મહેનત કરનાર તરીકે હું છું, પણ વિચાર દર્શક તરીકે મારી માતા છે.

માટે પુસ્તકમાં અગ્રસ્થાને મારી માતા છે. પછી મારા વડીલ બન્ધુ છે. કારણ જેણે વડીલ બન્ધુ તરીકે મારા બાલપણમાં ફરજ બજાવી છે, અને ૧૧થી ૨૦ વરસ સુધી જેણે એક સાચા મિત્ર તરીકે બજાવી છે અને મૅટ્રિક ફેઇલ થયા પછી સાચા ગુરુ તરીકે બજાવી છે. ત્રીજું સ્થાન આણંદના નાના અડધમાં વસતાં મારી પ્રિય બેન અને તેમના શ્રેષ્ઠ ભાણેજ રમાકાન્ત રણછોડભાઈ માટે છે. કારણ તેમના મકાને જે કંઈ કર્યું છે તે કરી શક્યો છું. અને એના આભારે જ તું વાંચી શકીશ. તે સર્વનો આભાર હું કોઈ કાળે વાળી શકું તેમ નથી. અને સાથે સાથે વાચક તારો પણ. કારણ તું વાંચનાર ન હોત તો મને વાંચત પણ કોણ? માટે તારો તો આભાર મારે પહેલો માનવો જોઈએ. વંદન, વંદન, વંદન.

આના પછી પુસ્તક પરિચયને પણ તું ધ્યાનથી વાંચી જજે. એ જ વિનંતી.

ઈશ્વરભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ

પુસ્તક પરિચય

હું લેખક નથી, કવિ નથી, પંડિત નથી, વિચારક નથી, તત્ત્વચિંતક નથી, તેમજ તત્ત્વવેત્તા પણ નથી, ધર્મધારી નથી અને ભાષણકર્તા પણ નથી. હું તો ફક્ત વિદ્યાર્થી છું અને આખી જિંદગીપર્યંત વિદ્યાર્થી રહેવા સ્વપ્નનાં સેવું છું. શાળા કે કોલેજનો વિદ્યાર્થી થવાને જરા પણ મન નથી.

મેં મોટા મહાસાગરો નથી ડોળ્યા, પણ મહાસાગરના કિનારા ઉપર સહેલ મારતા દેડકાની માફક મેં કિનારો તો જોયો છે. અંદર જવા હામ તો ઘણીયે ધરૂં છું પણ પહાડ સરીખાં મોભાં આગળ મારૂં શું ચાલે? જરાક જવા પ્રયત્ન કરૂં છું ત્યાં તો મોભાં મને ઉછાળી દૂર ફગાવી દે છે. આવી સ્થિતિમાં દરિયાઈ દરેયો ક્યાંથી આલેખી શકું?

રહું છું જંગલમાં પણ જંગલ નથી જોયું. ક્યાંથી જોવાય? કારણ મારી સ્થિતિ જંગલમાં વસતિ શાહુડીના જેવી થઇ છે. દરમાંથી જ્યાં બહાર ડોકું કાઢું છું ત્યાં તો ચારે બાજુએથી મારા ઉપર દુશ્મનોનો દરોડો જામે છે. મારાથી એક પળવાર પણ ઠંડે પેટે દર ઉપર બેસી જંગલને જોઈ શકાતું નથી. છેવટે કંટાળી હું દરની બહાર-જ નથી નીકળતી. ત્યાં પણ મારે સ્થાને શિકારી-કૂતરાઓ મને નથી જંપવા દેતા. છેવટે બધાના ત્રાસથી બચવા મેં એક યુક્તિથી દર ખોદી કાઢ્યું છે, કે જ્યાં કોઈનો ભય નથી. ત્યાં બેસી હું મારા દિવસો સુખશાન્તિથી વિતાવું છું. વાચક, આવી સ્થિતિમાં હું તારી સમક્ષ જંગલોમાં વસતી કુદરતના આબેહૂબ નમૂના ક્યાંથી મૂકી શકું?

હવે હું રહું છું સંસારમાં, પણ સંસાર નથી જોયો. કારણ આજ સુધી હું કોઈ દિવસ સંસારી ખટપટોમાં પડ્યો જ નથી. કેમકે તે મને બચપણથી જ પસંદ નથી. છતાં પણ મારી મરજી વિરુદ્ધ કાન મારફતે કંઈક કંઈક આંદોલનો મગજ સુધી પહોંચી શક્યાં છે. તે તો તું વિના સંકેત વાંચી શકશે. તે વિના બીજું મારી પાસે નથી. કદાચ જો હું ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત કરીશ તો જરૂર તારા તરફ તેને મોકલાવી આપીશ. તે માટે બેફિકર રહેજે.

હવે ચાલુ પુસ્તક વિષે તને પરિચય કરાવું. કારણ બાંચતા પહેલાં મારે તને ચેતવવાની ફરજ છે. વગર ચેતવણીએ કદાચ તું વાંચે અને કદાચ તને ગમ્યું કે ન ગમ્યું, તે વખતે તું મારા પુસ્તકને પછાડી મને પણ બેચાર

ચોપડી, પડતું મૂકે. તેના કરતાં મને પહેલેથી જ જણાવા દે. જો આ માંડ પુસ્તક નોવેલના રૂપમાં નથી. જુદી જુદી વાર્તાઓનો સંગ્રહ નથી. કુદરતી સૌન્દર્યોના ચિતારૂપ નથી. શિરિન્ ફરહાદ કે લયલા મજનું જેવી પ્રેમ વાર્તાઓનું પણ નથી. અથવા તો કોઈ ધાર્મિક બાબતો પર પણ નથી રચાયેલું. ફક્ત તેમાં છે ‘તાંડ જીવન’ અને જીવનનાં અમૂલ્ય ઝરણાં. જીવનમાં તારે શું કરવું, અને કરે છે તે કેવી રીતે કરવું તથા કરેલાને કેવી રીતે સંભાળવું. આ સર્વને લાગતી-વળગતી અનેક ચાવીઓ જે તારા જીવનમાં મદદરૂપ છે, તેને મેં મારી નહિ જેવી ભાષામાં, ટુંકામાં મને જેવું આવડ્યું તેવું મેં જણાવ્યું છે.

પુસ્તકમાં શંકાને સ્થાન નથી. છતાં પણ કદાચ શંકા મારી નજરને ભૂલાવી હસ્ત મારફતે ભાગી ગઈ હોય અને તે તારી નજરમાં આવી ગઈ હોય અને કદાચ તેને દૂર કરવાની તારામાં શક્તિ ન હોય તો મને જણાવજે. હું તેને મારા ખર્ચે દૂર કરી આપીશ.

ખીજું, પુસ્તકમાં તું ક્યાંય મથાળું નહિ જોઈ શકે. પરંતુ ગુજરાતી શરૂ થતા પહેલાં તું એકાદ બે ઇંગ્લિશ વાક્યો તું જોઈ શકશે. તે મથાળારૂપ પણ છે. અને સાથે સાથે શરૂઆતથી ફરી ઇંગ્લિશ વાક્યો આવે ત્યાં સુધીના સારરૂપ પણ છે. તેમ કરવાનું કારણ, મારો વિચાર ગુજરાતીની સાથે ઇંગ્લિશમાં પણ મૂકવાનો હતો. પરંતુ તેવું ઇંગ્લિશ મારી સાથમાં નહિ હોવાથી, મારી ઇચ્છાને અનુસરી આવડતની મદદથી નહિ જેવા ઇંગ્લિશમાં ટુંક સાર

જણાવી શક્યો છું.

ખીજું, વધારેમાં પુસ્તકમાં મુખ્ય સ્થાને ભાષા નથી. મુખ્ય સ્થાન વિચારો ધરાવે છે. માટે વાંચતાં ભાષા તરફ ધ્યાન ના પરોવીશ. વાચક, આથી વધારે હું તારો સમય રોકવા નથી ચાહતો. આભાર, આભાર, આભાર.

જીવન સાથી

પુસ્તકતું મથાળું તો તેં વાંચ્યું જ હશે. વાંચી તને શંકા તો થઈ જ હશે કે જીવન સાથી કોને ગંજીવા? તે હું તને પ્રવેશ કરતા પહેલાં સમજાવું. જો તારા જીવનનો સાચામાં સાચો અને હિતેચ્છુ સાથી હોય તો એક તું. પછી નીચેના :

માતા	આશા	સંયમ
પત્ની	અસંતોષ	વિવેક
કામ	સંતોષ	નીતિ
ક્રોધ	શ્રદ્ધા	અનીતિ
કપટ	સદ્ગુણો	વાણીમાધુર્ય
કુલિન	અવગુણો	આચારવિચાર
કંકાસ	સુખ	ધર્મ
કુમાર્ય	દુઃખ	અધર્મ

મોહ	દયા	પાપ
માયા	આળસ	હિંસા
મીઠાશ	ઉદ્ધમ	અહિંસા
મૃત્યુ	વ્યસન	સુંદરતા
મદ	નિર્વ્યસન	કઠરૂપતા
અહંકાર	મહત્વાકાંક્ષા	લેખક
અભિમાન	નિરાશા	અને
અભિલાષા	ચડતી પડતી	ચોપડી

આ સર્વનો સમાવેશ 'તું' શબ્દમાં થાય છે. હવે 'તું'માંથી તારા સાધારણ જીવન તરફ ફરીએ. જીવનમાં પણ ઉપરના સિવાય ઘણા સાથીઓ છે: તું આ દુનિયામાં જે કંઈ ધંધામાં પરોવાયો હોય તે ધંધો. દા. ત. ડોક્ટર હો, બેરિસ્ટર હો, સાધારણ માસ્તર હો યા પ્રોફેસર હો, વિદ્યાર્થી હો યા રખડેલ હો, દેશભક્ત હો યા ગ્રામસેવક હો, સંન્યાસી હો યા સંસારી હો, ન્યાયાધીશ હો યા તો કોઈ સંસ્થાનો પ્રમુખ હો, સિનેમા એક્ટર હો યા નાટક એક્ટર હો, છેવટમાં સ્ત્રી હો યા પુરુષ હો. આ સર્વ તારા જીવનના સાથીદારો અને સાથમાં તું જે સમાજમાં રહેતો હોય તે સમાજ. અને જો કદાચ ટૂંકમાં જણાવું તો :

એક	તારો આત્મા	ખીજી
	અને	
લેખક	તાજું મન	ચોપડી

આ સિવાય પુસ્તકમાં ખીજું કંઈ નવીન નથી. ઉપર જણાવેલા સર્વ સાથીઓને તું પુસ્તકના ગમે તે પાને

વાંચી શકીશ. તેમને માટે મુકરર સ્થાન નથી.

સાપ છછુંદર જો ગળે,
મૂકે તો અન્ધો બને;
ગળે તો જીવથી ટળે,
ના મૂકે તો ભૂખે મરે.

માનવી છું નાગ બાતે તું,
સંસાર છછુંદર બાણજે;
જો ફસાયો તું તેમાં,
તો છૂટવા ન બારી એમાં.

આવી સ્થિતિમાં સાપ જો પાણીમાં પડતું મૂકે તો પોતાનો જીવ બચાવી શકે; પરંતુ કુદરતે તેનામાં એટલી અછલ નથી મૂકી, એટલે તેને માટે તો મૃત્યુજ છે. હવે સંસારમાં સપડાએલા માનવીની સ્થિતિ તો છછુંદર ગ્રહીત સર્પના જેવીજ છે; પરંતુ સર્પનામાં અછલ નથી, જ્યારે માનવીનામાં તેમાંથી છૂટવા માટે કુદરતે એક રસ્તો મૂક્યો છે: તેજ સંસારમાં રહી સંન્યાસી જીવન ગાળવું; પરંતુ મૂળ માનવી માયાના ધૂંધ્રપટ આગળ તેને નથી જોઈ શકતો. છેવટે પરિણામ? સર્પના જેવું.

**“Leave this! Eat, drink and die
but catch it! Eat, drink and live.”**

મૂખ માનવી, જે ખાવું, પીવું અને ફરવું, એજ જીવનમાં મુખ્ય માનતો હોય તો આજથીજ ભૂલી જશે. એ સાચું જીવન નથી એમ જાણશે. આ ક્ષાની દુનિયામાં ક્યારે ક્ષના થઈશ એની જાણ જ્યાં સુધી નથી ત્યાં સુધી તારું જીવન પણ નથી.

પામર મનુષ્ય, ક્યાંથી આવી ક્યાંય ચાલ્યો જઈશ. એક પલ વારનોજ તું તો મહેમાન છે. એમ ન ધારતો કે કાળચક્ર તને જતો કરશે. તું તેનો જરૂર બક્ષ બનવાનોજ. પછી આ દુનિયામાં તારું કોણ? જરા તો વિચાર કર? જરા તો તારા અંતરના ઉંડાણમાં જઈ જો! જરા તો તારા અંતરાત્માને પ્રશ્ન કર? અને જરા તો કુદરતને નિહાળ, કે તને આ માયાવી પૃથ્વી ઉપર અમૂલ્ય દેહ શા માટે અર્પ્યો છે? અર્પનાર કંઈ મૂખ નથી. એણે તો તને જીવન દીધું. હવે કેવી રીતે જીવવું એ તારા હાથમાં. તુંજ હવે

તારા જીવનનો સત્તાધીશ છે. યથાશક્તિ તું તેને રમ્ય બનાવવા પ્રયત્ન કર. દેનારને અને તારે હવે કંઈ દેવા-દેવા નથી. ફક્ત એટલું જ છે કે તારા જીવનદાતા તરીકે તારા જીવનનો હિસાબ તે માગશે.

હિસાબ આપવાની વાત સાંભળી કદાચ તને કંપારી તો આવશે જ; પરંતુ આ તો સનાતન સત્ય છે. ઉપરી વગર તો દુનિયામાં કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ ન થઈ શકે. તો ઉપરીને રાજી રાખવા માટે તારી પાસે ક્યાં આવી નથી? તારી પાસે સર્વ છે. પણ તારાથી ઘણું દૂર ભાગે છે. તેને શ્રદ્ધા કરવાની તારામાં શક્તિ નથી. કારણ તારા ઉપર માયારૂપી અધિકારનો પટ છે. એ જ તને આ દુનિયામાં ચગડોળે ચઢાવે છે. એ જ તને તથા તારા અમૃતમય આત્માને પાપકુંડમાં હડસેલી રહ્યો છે. એ જ તને નર્કનો અધિકારી બનાવી રહ્યો છે અને એ જ તારા કંચનમય આત્માને કથીર બનાવવા ફરે છે. આટઆટલું થવા છતાં, તું તો એની સાથે ગમ્મતમાં ગુંથાયો છું. આંખ ઉઘાડી નિહાળવાની પણ તને કુરસદ નથી. આત્મા સાથે એકાન્તમાં ચર્ચા કરવાની તક નથી. હજુ ચેત! આત્માનો દીવો પ્રગટાવ! એટલે માયા આપોઆપ જ વિદાયગીરી લેશે. તારા જીવનનો માર્ગ મોકળો બનાવ! અહીં પ્રેમી મટી વિશ્વ પ્રેમી બન! અને આ અનંત વિશ્વમાં તારી માફક ખીજાઓને બનાવ. જ્યારે તું આમ કરીશ ત્યારે જ તે તારા જીવનનું સાધ્ય સાધ્યું કહેવાશે.

આ દુનિયામાં જીવન તો સર્વને છે. સર્વ જીવન

જીવીનેજ જાય છે. એને તું ખરેખર જીવન ન માનીશ. કારણ, જીવન તો કેઈ વીરલાજ જીવી જાણે છે. જે સર્વને જીવન કહેતો હોય તો એક કૂતરૂં પણ જીવન ધારી, ટુકડા વીણી ખાઈ પોતાનું જીવન ગાળે છે. છેવટે રઝળીરવડી મરી જાય છે. એણે જીવનમાં શું કર્યું? ઉત્તરમાં કંઈ શબ્દજ નથી જડતો. આને જીવન તરીકે ન અંકાય. તારે આવું જીવન જીવવાની અભિલાષાઓ ન રાખવી જોઈએ. કારણ તું મનુષ્ય છે, એટલે મનુષ્ય તરીકે તારે તારાં કૃત્યો આચરવાંજ જોઈએ. તારા જીવનનું ધ્યેય તારેજ ઘડવું જોઈએ. આ દુનિયામાં આવી તું તારા તેમજ અન્યને માટે કંઈજ ન કરે તો પછી તારૂં જીવન કૂતરાની સાથે સ્પર્ધાઈમાં પાછું તો નહિજ પડે. એટલું ધ્યાનમાં લેજે કે તું માણસ છે, જ્યારે તે કૂતરૂં છે.

આમ જે જીવન વ્યતિત કરવાની તારી આશા હોય તો નકામો મનુષ્યદેહ ધારી ધરતીને ભારે ન મારીશ. તારામાં જે જીવી જાણવાની શક્તિ ન હોય તો પ્રથમથીજ રસ્તો માપ. બિચારા આત્માને હેરાન ન કરીશ. આત્માની ઉન્નતિ માટે તો તને અમૂલ્ય મનુષ્ય-દેહ દીધો છે, જ્યારે તું તેને વેડફી દે છે. એમાં તને શો લાભ? જરા વિચાર? હજી ઘણો સમય છે. જગ્યા ત્યાંથી સવાર ગણી ચોતરફ નજર ફેંક. વિસરાએલો માર્ગ સંભાળ ને જીવન જીવી જાણુ!

દુનિયામાં રહી કંઈ કરવું નહિ અને ઉપરથી ખીજને ભારરૂપ થવું, આના કરતાં આપઘાત કરવો વધારે સારો છે.

**The duty of the man
must be for the others.**

**One who goes regularly to the
temple is not fit for being a
religious man. But he who knows
himself and all is a true religious.**

માણસના જીવનમાં જેટલી આહારની જરૂર છે; તેટલી જ ધર્મની જરૂર છે. ખોરાક શરીરનો પોષક છે, જ્યારે ધર્મ આત્માનો પોષક છે. તેમ છતાં માણસ, જીવનમાં ખોરાકને જેટલું અગ્રસ્થાન આપે છે, તેના હજારમા ભાગનું પણ ધર્મને નથી આપતો. આટલું તો તમે દુનિયાના નહિ જેવા અનુભવથી પણ જાણી શકશો.

જીવનનો સાચો શણગાર ધર્મ છે.

હું દુનિયા ઉપર ચાલતા વિવિધ ધર્મોની વાત નથી આલેખતો. અને એવા ધર્મોની ચર્ચામાં પણ પડવા નથી માગતો. કારણ, હું ધર્મોને નથી ઓળખતો, એટલે એમ ન ધારીશ કે હું ધર્મોને તિરસ્કારું છું. ધર્મો પ્રત્યે તેમજ તેના કર્તા પ્રત્યે તો મને પહેલેથીજ ઘણું માન છે; પરંતુ તેનું પાલન કરનારાઓ તરફ વેરભાવ છે. પ્રત્યેક ધર્મના પ્રત્યેક પાલકો આજકાલ ગરમાગરમ ચર્ચામાં ઉતરે છે, છેવટે કુથલી કરતાં શીખે છે, તેમાંથી અહંપણું ઉદ્ભવે છે અને છેવટે દ્વેષીલા બને છે. દ્વેષી બન્યા એટલે એકબીજાને નાબૂદ કરવા તનતોડ પ્રયત્નો આદરે અને તેમ કરવા પોતાના ધર્મના અનુયાયીઓને પ્રોત્સાહન આપે છે. છેવટે એનું મૂળ કલેશ અને કલેશમાંથી છેવટે બલિદાન. પુરાણ ઇતિહાસોમાંથી તમે બલિદાનનો મહિમા સહેલાઈથી શોધી શકશો.

ધર્મમાં ધર્તિંગ ન હોવાં જોઈએ. આજ કાલ તો ધર્મમાં ધર્તિંગ સિવાય કંઈ નથી. અમુક ધર્મવાળાને અમુક પહેરવેશ પહેરવો અને અમુકને અમુકજ. એકેય ધર્મમાં આવું તો શોધ્યું જડતું નથી. ધર્મને વળી શણગાર શા? ધર્તિંગ નહિ તો બીજું શું? વળી અમુક દેશમાં જન્મેલા માણસે અમુકજ પહેરવેશ પહેરવો અને અમુકજ ધર્મ પાળવો. ન પાળે તો સમાજ તેને હડધૂત કરે. પછી ભલે તે મોટો જ્ઞાની હોય. વાચક, તું ગમે તે ધર્મ પાળતો હોય તેની મારે ચિંતા નથી. કારણ હું બધાય ધર્મને માનનારો છું. બધા એકજ થડનાં ડાળાં છે. સર્વમાંથી

એક જ તત્ત્વ તરી આવે છે; પરંતુ આપણી માયાવી આંખોમાં તે જુદા જુદા રૂપે દર્શન દે છે.

ખરે ધાર્મિક કોણ? જે નિયમિત મંદિરે જાય તે? ધર્મનો ઝંડો ધારણ કરી ફરે તે? કે પછી દેવોનાં પૂતળાં આગળ સારી વાનીઓ ચઢાવી તેમનું સેવન કરે તે? આ સિવાય ચાલુ જમાનામાં ખરા ધર્મિષ્ઠનાં બીજાં લક્ષણો ખાસ કંઈ નથી. કદાચ હશે તો મારી નજર બહાર. વાચક તેવા લોકોને તું ખરા ધાર્મિક સમજતો હોય તો આજ-થી જ તારી શંકાને દૂર કરજે. તેમનું નામ પણ ના સંભાળીશ. તેઓ તો ધર્મને નામે ધર્તિંગ કરી ધુતી ખાનારા છે. દુનિયા એને ધાર્મિકોની ઉપમા આપે છે. કંઈ ઉપાય નથી. એ જ દુનિયા જ્યારે જાગૃત થશે, ત્યારે એ જ ધાર્મિકોને ધાડપાડુઓના નામથી સંબોધશે.

વાચક, કોઈ પણ વસ્તુને વધારવાનો મને જન્મથી જ શોખ નથી. તે ઉપરાંત હું મોટો લેખક નથી કે જેથી નાનાને મોટા રૂપમાં આણવાની મારામાં શક્તિ હોય. હું તો એક અગાધ મહાસાગરમાં હજારો મગરમચ્છોમાં ફરતું એક નાનકડું માછલું છું. પરંતુ મોટાઓના સમાગમમાં રહે તે કદાચ મોટો તો ન બને, પણ તેનામાં અમુક ગુણો તો આવેજ. તે પ્રમાણે મેં આપના સમક્ષ મારામાં જે કંઈ ધાર્મિક જ્ઞાન હતું તે જણાવ્યું. બાકી રહેલું હવે જણાવું છું.

આ દુનિયામાં માણસ ચાહે તે ધર્મને પાળી શકે છે.

પછી બલે તે હિંદુ હો યા મુસ્લીમ હો, કુદરતને મન સર્વ સરખા છે.

ધર્મને નામે અત્યારે દુનિયામાં હબરોની મિલકત સડી જાય છે; તેમ છતાં મૂર્ખ માનવીઓ તેમાં વધારો જ કર્યે જાય છે. એક તરફ દેશમાં બેકારી, જ્યારે બીજી તરફ ધર્મને નામે હબરોનું પાણી થાય છે. આંખો આગળ તરવરતા ભૂખમરને ઠોકર લગાવી, ધર્મની બાબતમાં હબરોની રકમ ભરવી, અને ધર્મનો ઝંડો લઈ ધાર્મિક બની ધૂમવું. આનું નામ તે ધર્મ? ઇશ્વરના દરબારમાં આવા ધર્મને સ્થાન નથી. એની આંખોમાં તો તારા સર્વ ધર્તિગની પ્રતિમા પડેલી જ હોય છે. મુખમાં રામ અને બગલમાં છુરી રાખી તમે ધાર્મિક બનો છે, એ એની નજર બહાર નથી, પછી તું ગમે તે ધારે.

ધર્મ આપણાથી હસ્ત વડે પકડી શકાય, કે નયન વડે જોઈ શકાય તેમ નથી. ફક્ત નીતિવાનજ તેને કંઈક અંશે જોઈ શકે છે, સંપૂર્ણ તો નહિ જ. આ દુનિયામાં માણસને ધર્મધારી થવાની જરૂર નથી; પરંતુ પોતે માણસ છે, સર્વમાં શ્રેષ્ઠ છે, પોતાનામાં કુદરતે બીજાના કરતાં કંઈક વધારે બુદ્ધિ બક્ષી છે, તેને અનુસરી આ દુનિયામાં મનુષ્ય તરીકે પોતાની ફરજે સમજી જીવન વ્યતિત કરવું, એનું નામ ધર્મ. હજુ ન સમજાય તો નીચેની કવિતા ધ્યાનથી વાંચી જા.

ધર્મના ઢાંગી થઈ, દુનિયા મહી ફરતા ફરે,
પણ ધર્મ એ શી ચીજ છે, તે લેશ નવ મનમાં ધરે;

ધર્મની ખોટી બઠાઈ, ધારણ કરી એ ધૂમતા,
 પણ આખરી અંતમ તેનો, નવ કદી વિચારતા.
 સચવાણી સચકૃત્યો, એ બધું અગણું મૂકી
 પણ ધર્મની ચિઠ્ઠી લગાવી, પેટ પોષણ ચાચતા;
 ધર્મની ચર્ચા મહી, અવરોધ પેદા થાય છે,
 મિત્ર ભૂલી મિત્રતા, અંતેજ વેરી થાય છે.

**Mother! Mother's love is a mother,
Can not be compared with other.
Mother's feelings for the son,
None can utter, but the one.**

માતા! માતાના પ્રેમનું સાચું સ્વરૂપ એજ માતા છે. એની સરખામણીમાં ઉભું રહેવાની આ દુનિયાની એક પણ વ્યક્તિમાં લાયકાત નથી. પછી તારે મન ગમે તે હો. હું તો તને જણાવીશ કે માતાના મુખમાંથી પુત્ર પ્રત્યે બોલાએલો એકજ શબ્દ જેટલો પુત્રને આશ્વાસન રૂપ થઈ પડે છે, તેટલો બીજી વ્યક્તિથી બોલાએલો નથી થઈ પડતો. અને તેથીજ કહું છું કે માતા અનોક છે. આથી વધુમાં તું આગળ ઉપર વાંચી શકશે. અહીં નીચે આપેલી માતાના મુખમાંથી બોલાએલી, પુત્ર પ્રત્યેની વાણી તું ધ્યાનથી વાંચી જજે.

મારા બાલુડા હો બાલ, તને મેળવ્યો મેં મહાકાળ,
આજ લગી રહી એકલવાઈ, વિતાવ્યો મહાકાળ,
પ્રભુ કૃપાએ તું આવીઓ, ઉન્નત્યાં મારાં દ્વાર.

મારા બાલુડાં

નાજુક કાયા નૂર ભરેલી, જોઈ જોઈ હરખાતી,
નાચતાં હસતાં નયન વદન જોઈ, ઉરે આનંદ લેતી,

મારા બાલુડાં

તારા વિના હતો સંસાર સૂનો, હવે થયો રસ માતો,
સમાજથી હું તો આનંદ પામી, હૈયું હવે હરખાતું,

મારા બાલુડાં

કહું છું તુજને ગોઠમાં લઈ, કરજે રૂડાં કામ,
વહાલી માતાના વહાલને ખાતર, કરજે ઠામેઠામ,

મારા બાલુડાં

દેશને માટે દાનજ દેવા, આપજે તારા પ્રાણ,
પવિત્ર કાયા પવિત્ર રાખી, લેજે જગતની લહાણ.

મારા બાલુડાં

**Beauty does not lie in outward appearance, but it lies in manners.
Beauty is a part of heathiness or a natural gift.**

જીવનમાં ઘણા મનુષ્યો સુંદરતાને અગત્યનું સ્થાન આપે છે. સુંદર દેખાવા માટે ઘણા ઘણા પ્રયત્નો આદરે છે. બેશક જીવનને સુંદરતાની જરૂર છે; પરંતુ કયા પ્રકારની સુંદરતા એ વિષે કહેતાં હું એટલું જ જણાવીશ કે બનાવટી સુંદરતા નહિ પણ આત્મીય સુંદરતા અથવા કુદરતી.

આજકાલ જગતમાં કુદરતી કે આત્મીય સુંદરતાને કોઈ જોતું જ નથી. આખી માનવ જાત બનાવટી સૌન્દર્ય પાછળ રચીપચી રહે છે. અને તેને વધુ ને વધુ દીપાવવા તનતોડ પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ ક્યાં બંધર છે કે, સુંદરતા

એ તો ધ્વિરી બક્ષિસ છે એમાં તું એક પામર મનુષ્ય શો વધારો કરી શકવાનું હતું? અને કદાચ તું તેમ કરીશ તો તે દીર્ઘ સમય માટે ચિરંજીવી તો ન જ બને. તો પછી તારો સમય શા માટે તું તેની પાછળ વેડફી દે છે?

જ્યાં જ્યાં આરોગ્ય છે, યૌવન છે ત્યાં સુંદરતા આપો-આપ જ હોય છે. સુંદરતા અને આકર્ષણ તેના જ ભાગો છે. એના બદલામાં જો શરીર રોગી હોય, મન વિકૃત હોય, સ્વભાવ સ્વાર્થી, ચીઢીઓ કે અહમ્ પ્રેમી હોય, તો આ બધું કપડાંની ટાપટીપ કરી વિવેકની ઠાવકાઈ રાખી, અને હલનચલનનાં નખરાં વધારી, કદાચ તેને ઢાંકી, તેની મારફતે સૌન્દર્ય આણ્યું હોય તો કેટલાક ભૂખ્યા લોકો એ ચમકદમકથી, સુંદર ઠાઠમાઠથી આકર્ષિત થશે. પરંતુ અનુભવી, ઉચ્ચ ચારિત્રવાન અને સ્વચ્છ અભિરૂચી વાળા લોકો એ બધા ફ્રેગટ પ્રયાસ જોઈ જરૂર દુઃખી જ થશે.

સુંદરતા કુદરતી બક્ષિસ છે.

**Be a student
of your observation of nature.**

**It's easy to be a man of artificial
beauty, but it's difficult to be a
man of natural beauty.**

પામર મનુષ્ય, તારે તારી જિંદગીનું સાર્થક સાધવું
હોય તો આજથીજ ધન કમાવાની નીચ વૃત્તિને તિલાંજલી
આપ. આથી કદાચ તારા મનમાં પ્રશ્ન ઊઠશે કે એમ કરી
પેટપોષણ ક્યાંથી મેળવવું? તેના જવાબમાં હું એટલુંજ
જણાવીશ. પેટપૂરતું મેળવ અને કુદરતને અનુસરી તારૂં
જીવન ગાળ.

આ પ્રસંગે લોકો જરૂર તને હસશે. કારણ, આ તો
પૈસાનો જમાનો છે. પૈસાની મોહનીમાં મશગુલ બનેલા

સજ્જનો તને ગાંડો કહેશે, તેથી કંઈ તારે શરમાવાનું નથી. તું તેમના તરફ તે વખતે ભાષણ આપવા ના બેસીશ; પણ એટલું જ તેઓની સમક્ષ કહેજે, “અરે! ઓ ધન કમાવાની નીચ, શુષ્ક પ્રવૃત્તિમાં પરોવાયેલા પ્રવીણ પુરુષો, હસશે મા? નિરર્થક અનંત ધમચકક, નિરસ સ્વાર્થી વિચારો, સંકુચિત ઉર્મિ વિનાનાં હૃદયો એજ જીવનનો હેતુ હોય તો નર્ક શા કામે સજ્જનું હશે? દુનિયાની સ્વાર્થી પ્રવૃત્તિમાં પણ કાવ્યમય જીવનનાં અમૂલ્ય રસઝરણું વહે છે, તેને શોધી ત્યાં સંતોષ મેળવો. આ અરણ્યમય સંસારમાં પણ સ્વર્ગની લહેરો આવશે. શેલીના રસસાગરમાં નિર્બંધ હૃદય-પ્રવાહમાં નહાવું. સૃષ્ટિસૌન્દર્યના સત્ત્વ સરખા સૂરોની તાલબદ્ધ લહરીઓના ડોલનથી, ભાતભાતના અદ્ભુત કુદરતી રંગોએ આત્માને ઉજ્જવળ કરવો એજ જીવનનું સાર્થક. આમ ન બને તો જીવન જાનવરને પણ છે.

“જીવન ઝોલે ઝુલવા, કંઈ ઉરમાં આશા ધરે,
પણ જીવન ઝેર કરી નિરાશાને નોંતરે.”

આના કરતાં પહેલેથીજ કુદરતી સૌન્દર્યોનો ભોક્તા તું થા. જો કે તેમ કરવું ઘણું જ કઠીન છે. એના ભોક્તા તો કોઈ વિરલાજ બની શકે. ધારે તો તું પણ વિરલો બની શકે, પછી તારી મરજી.

No life without wife.

સાચે જ પત્ની વિનાનું જીવન સહરાના રણ જેવું છે. બધાને મન આ પ્રમાણે નથી. ઘણાને પત્ની વિનાનું જીવન વસંત ઋતુ જેવું લાગે છે, પણ આવા તો ઠાપલા હબારે એકાદ નજરે પડી આવે છે.

સંસારની શોભા સ્ત્રી છે. જેના મનમાં સ્ત્રી પત્યે માન નથી, તેણે આ સંસારમાં જ ન રહેવું જોઈએ. કારણ, તેમનામાં સ્ત્રીઓનાં હૃદય પારખવાની શક્તિ નથી, સ્ત્રીને જોવા સ્ત્રીના હૃદયની જરૂર છે.

અહીં હું સ્ત્રીને પત્નીના રૂપમાં જ આલેખું છું.

જીવનમાં પત્ની પતિને માટે ચાર જુદી જુદી દિશાએ પોતાની ફરજો બજાવે છે. તારી ચઢતીના સમયે તે તારી પત્ની તરીકે રહે છે. તારી પડતીમાં એ જ પત્ની તારે

જીરજીર દોસ્ત બની રહે છે. તારા આખા યે જીવનમાં લોજન ટાણે માતા બની રહે છે. અને સાધારણ જીવનમાં બેન તરીકે રહે છે. એજ સ્ત્રીને આજકાલ ચાલુ જમાનામાં પુરુષ વર્ગે હલકામાં હલકી પંક્તિએ મૂકી છે. તેના કારણે રૂપ સમાજ છે, જેનેતું આગળ ઉપર પૂરેપૂરો વાંચી શકશે. હાલ તો દુકમાં જણાવું છું. ઘણાં યુવાન યુવતીઓ કમરજીએ સમાજનાં બંધનોના અંગે માતાપિતાના દબાણથી સંસારમાં જોડાય છે. અંતે સંસાર, સંસાર મટી દાવાનળ બને છે. જીવનમાંથી સાચો રસ ચાલ્યો જાય છે. જીવન શુષ્ક ગ્રીષ્મ ઋતુમાં તપતા અરણ્ય જેવું બની જાય છે. છેવટે અસહ્ય તાપથી તપેલા આત્મા શાન્તિ મેળવવા માટે કુદરતનો આશરો શોધે છે.

હવે તને પ્રશ્ન થશે કે લગ્ન ક્યારે કરવું? એના જવાબમાં હૃદય હૃદયને શોધે ત્યારે. સમાજની કે માતા પિતાની શોધથી શોધાએલા હૃદય સાથે નહિ.

જો કે સ્ત્રી પુરુષ જુદાં છે; એટલે કે તેમનાં શરીર, નહિ કે હૃદય. તેમનાં હૃદય તો એકજ છે. બન્નેનાં હૃદય એકજ પ્રકારની લાગણીથી ભરાએલાં છે. માટે લગ્ન કરતા પહેલાં વિચાર કરજો.

**There is a vast difference between
the bad habits of the body and those
of the mind.**

**But bad habits of the body are al-
ways better than those of the mind.**

વ્યસનોને પણ જીવનની સાથે સારું સગપણ છે. માણ-
સનું જીવન શરૂ થાય છે ત્યારથી વ્યસનો પણ શરૂ થાય છે.

કોઈ કહેશે કે મારામાં કોઈ પણ પ્રકારનું વ્યસન
નથી, તો તે અસત્ય બોલે છે એમ જાણવું. કારણ તેને
તેનામાં જે છે તે જણાવવાનું વ્યસન છે.

દુનિયામાં પૂર્ણ કોઈ નથી. કંઈ નહિ અને કંઈક
પ્રકારની કુટેવ હરકોઈને હોય છેજ. કેટલીક દેખીતી છે,
જે હરકોઈની દૃષ્ટિએ સહેલાઈથી પડે છે. જેવાં કે ચા,

ખીડી, ગાંજે, દારૂ, ભાંગ, અપ્રીણ વગેરે. આવી કુટેવોના લોગી દુનિયાની દૃષ્ટિએ વગોવાઈ જાય છે; જ્યારે છાની કુટેવોવાળા દુનિયાની નજરે ઉચ્ચસ્થાન લોગવે છે અને લોગવી રહ્યા છે. જેવાં કે ખરાબ નીતિ, અભિમાન, ઉચ્ચ સ્વભાવ, સ્વાર્થીપણું, અહંભાવ અને વિવેકબ્રષ્ટ. આ સઘળી કુટેવો દુનિયાની આંખમાં જલદી નથી દેખાઈ આવતી. કારણ તે જોવાની દૈવી આંખો દુનિયાની પાસે નથી. તેની પાસે તો મનુષ્યની આંખો છે. તેનાથી પણ જો તેઓ જરા ઊંડા ઉતરીને જુઓ તો ઉઘાડી કુટેવો કરતાં છાની કુટેવો ઘણીજ હાનિકર્તા છે.

ઉઘાડી કુટેવો શરીરને દમ છે; પરંતુ કોઈ કોઈ વખત શાન્તિ પણ ખસે છે. આત્માને જો કે હાનિકર્તા છે પરંતુ નહિ જેવી. એ ખીજીને જરા પણ પીડિતરૂપ નથી; જ્યારે છાની કુટેવો શરીર તેમજ આત્મા ખંનેને ક્ષીણ બનાવે છે. હવે આત્મા ક્ષીણ થયો એટલે સમજવું કે આખું જે જગત ક્ષીણ થયું. ક્ષીણ આત્માવાળો મનુષ્ય, મનુષ્ય મટી જંગલી બને છે. હવે જંગલી બન્યો એટલે માણસ સમાજને પીડનાર પ્રાણી. એના સમાગમમાં જે જે આવે તે હેરાનજ થવાના. કોઈને સુખી કરવાની તેનામાં શક્તિ નથી, વિચાર નથી, અને કલ્પના પણ નથી.

હવે વાચક, તને સમજશે કે ઉઘાડી કુટેવો સારી કે છાની? કદાચ તું બન્નેનો લોગી હોઈશ તો હકાર ભણીશ, અને એકાદનો હશે તો અવરને વખોડીશ. હવે મારો વિચાર દર્શાવું: મને તો એકેય પસંદ નથી. બંને દુષ્ટ

છે. એટલે હુટનું સેવન કરવાથી સારાં ફળ તો ન જ પ્રાપ્ત થાય.

વાચક, જો કદાચ તું જીભનો કે મધપાનનો રસીઓ હશે તો તને પ્રશ્ન ઉઠશે કે બસ જીવનમાં સાફ ખાવું નહિ, મજેદાર પીણું ન પીવાં. આના વિના કેમ ચાલે? જીવન શુદ્ધ બની જાય. હવે આના જવાબમાં હું એટલું જ કહીશ કે તને ફાવે તે પી, ખા અને લોગવ. એમ કરતાં મનને શાન્તિ મળે છે, એનો મને પણ અનુભવ છે. જીવનમાં તેની પણ જરૂર છે; પરંતુ જરા ધ્યાનમાં લેજો કે તું જે કંઈ ગ્રહણ કરે તે કુટેવ તરીકે નહિ, કેવળ આનંદ ખાતર લેજો. વ્યસનોનો તું ગુલામ ના બનીશ પણ તેમને તું તારા ગુલામ બનાવજો. જો તું ગુલામ બન્યો તો જીવન ધૂળમય બાણુજો. અને જો તેમને ગુલામો બનાવીશ તો જીવન સાર્થક થયું સમજજો.

વ્યસની વ્યસનમાં જ ફના થઈ જાય છે.

Quarrel is the easiest step for going to the way of an adversity, yet we can't leave it, because our minds are not under our control.

પડતીના પંથે સંચરવાનું સહેલું અને પહેલું પગથિયું કંકાસ. અહા! કેવો શબ્દ! કાનને સાંભળતાં પણ અપ્રિય લાગે છે! તો જ્યારે તેનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થતું હોય ત્યારે શું? તમને જરૂર દુઃખ થવાનું. તમે તેને ધિક્કારવાના જ. પરંતુ તમારા પોતાનામાં તે છે એને ભૂલી જવાના અને તમે જાણે હાથકમરા જેવા હો. એવો દેખાવ કરવાના.

કંકાસ કોઈનાથી દૂર નથી. દરેકનામાં તેનો થોડો ઘણો અંશ તો રહેલો જ છે. કોઈનામાં વધુ, કોઈનામાં રહેજ. પરંતુ છે તો દરેકનામાં જ. કોઈની અજાણમાં હોય છે, જ્યારે કોઈની જાણમાં હોય છે.

કંકાસનાં મૂળ તો ઘણાં જ છે. દરેકને જાણવાની જરૂર નથી. અહીં હું મુખ્ય જણાવું છું. કામ, ક્રોધ, મોહ અને માયા. જેના શરીરમાં ચારમાંના એકનો વાસો હોય ત્યાં

કંકાસ પણ જરૂર હોવાનો જ. એ ચારમાં મુખ્ય મોહ અને માયા છે, અને તેને કંકાસમાં ફેરવનાર કોધ છે. કંકાસનું મુખ્ય સાધક એ જ કોધ, જે માણસના જીવનને ઝેરરૂપ બનાવે છે, આત્માને ભ્રમરની માફક કોતરી ખાય છે અને છેવટે માણસને પાપકુંડમાં હડસેલી ચાલ્યો જાય છે. એ જ કોધ કંકાસનું ઘોળી મૂળ. તેને પહેલેથી જ કાપી નાખવામાં આવે તો બીજાં આપોઆપ ખસી જશે.

કંકાસથી આજ સુધીમાં કોઈ સુખી થયો નથી, એ જણાવવાની જરૂર નથી. કારણ એ જ કે કંકાસથી તારી માતૃભૂમિ અત્યારે આ સ્થિતિમાં આવી ગઈ છે. છતાં હિંદુવાસીઓની આંખ ઉઘડતી નથી. તેઓ તેની પ્રવૃત્તિમાં વધારો જ કર્યે જાય છે, એ તો કોઈથી અબાણુ તો નહિ જ હોય?

જ્યારે બે રાજ્યો વચ્ચે કંકાસ, જુદી જુદી કૌમો વચ્ચે અને મોટાઓમાં પણ કંકાસ હોય, તો પછી ગામડાંમાં હોય, તેમાં નવાઈ પામવા જેવું કંઈ નથી. જ્યાં જ્ઞાની ગોથાં ખાય છે, ત્યાં અજ્ઞાનીનો તો હિસાબ જ શો? એ બિચારા તો જ્ઞાનીઓના પ્રવાહમાં તણાવે જ જાય. માટે પહેલું ચેતવું એ જ્ઞાનીની ફરજ છે. જે રસ્તે જ્ઞાનીઓ જાય તે રસ્તે અજ્ઞાનીઓને જવાનો જીવન-સિદ્ધાંત હક છે. માટે બે જ્ઞાનીઓ પોતાની આંખ ઉઘાડી કંકાસને પોતાના હૃદયમાંથી જરાક દૂર કરે તો હિંદની આઝાદી એની જાતે ખારણું ઠોકતી ચાલી આવે.

**Once you have to go alone, leaving
all these charming things of this
world. Nobody is to come with you
but your well doings.**

પામર મનુષ્ય, ક્યાં સુધી ગફલતમાં ગૂંથાએલો રહીશ? જરા તો આંખ ઉઘાડી ચોતરફ દૃષ્ટિ ફેંક? અને તારા અંતરાત્માને પ્રશ્ન કર કે આ બધો દુનિયાનો દમ્ભામ શાને લઈને? ફક્ત એક પાપી દેહને માટે?

અરે ઓ ઢાંગી દેહધારીઓ, એમ ન ધારતા કે આ મનોહર ચન્દ્ર શાળા જેવી દુનિયામાં તું સદાને માટે મોજ માણવા સન્ન થો છે? ત્યાંજ તું ભૂલ કરે છે. તારે પણ એક દિવસ અન્નણ્યા પંથે જવાનું છે. તે વખતે તારી સાથમાં કેણુ આવશે? તારા કુટુંબી? તારી અખૂટ સાહ્યબી? નહિ. તે તો અહીં ને અહીંજ રહેવાનાં. છેવટે તારી સાથમાં એક બાજુ ધર્મ, બીજી બાજુ પાપ. એજ તારા જીવનના સાથી. તેમાંના પાપને તું પહેલેથી વિદાયગીરી આપજે. કારણુ એ તારો નિમકહરામ સાથી છે અને પાપ માણસને નકે લઈ જનાર એક ચમદુત છે.

From the beginning to the end, the different kinds of prestures come one by one. If you do not take care at every moment, you will be spoiled soon.

માણસ જન્મે છે ત્યારથી તેના ઉપર દબાણોના થોકે-થોક હોય છે. જરાક ઊંચો થવા જાય છે, ત્યાં તો કંઈ ને કંઈક દબાણનો તરાપો તેના તરફ તણાતો આવતો જ હોય છે.

કુદરતે આટલાં બધાં દબાણ માનવજાત ઉપર કેમ નાખ્યાં? એ જ કંઈ સમજાતું નથી. એમ જાણી તું દબાણો નીચે સદા દબાઈ ના રહીશ. જો તું તેમ કરીશ તો દુનિયા તને દબાવે જ જશે. દુનિયા તરફ દષ્ટિ કર. મને તો એમ

લાગે છે કે દુનિયાના હૃદયમાંથી દયાદેવી લુપ્ત થઈ ગઈ હશે; નહિ તો આમ ન બને. આવી સ્થિતિમાં તારે શા માટે તેવાં દબાણ નીચે દબાઈ રહી દુનિયાની દયા ખાવી? બેશક નહિ.

તું જન્મ્યો ત્યારથી તારા ઉપર પહેલું તો વાતાવરણનું દબાણ. એ તો જો કે સહેલાઈથી તું પાર કરી શકીશ. બાલપણમાં આ વિના બીજું દબાણ માતાપિતાનું છે; પરંતુ માતાપિતાનું દબાણ કોઈને સાલતું નથી. ઘણા તો જિંદગી-પથ ત પણ તેમના દબાણ તળે રહેવા ઇચ્છે છે; પરંતુ કુદરતની ઇર્ષાથી તે જલદી નાશ પામે છે. આ ઉપરાંત માતાપિતાનું દબાણ કોઈ કોઈને અસહ્ય પણ થઈ પડે છે. કારણ, માતાપિતાની સમાજ તરફની અંધશ્રદ્ધા.

માતાપિતાના દબાણ નીચે જ્યાં સુધી માણસ રહે છે ત્યાં સુધી તે વસંત ઋતુમાં મ્હાલે છે. ત્યાર પછીની સ્થિતિનો મને અનુભવ નથી.

માતાના બહાલસોયા ખોળામાં બાલપણ તો જોતજોતામાં પાણીના રેલાની માફક વહી જાય છે. પરંતુ જ્યારે યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરીશ ત્યારે, એક નવુંજ દબાણ તારા ઉપર આવશે. તેજ સ્થિતિસ્થ સમાજ.

જો તેનાથી તું ચેતીશ તો તેનું જોર તારા ઉપર જરાય નહિ ચાલે. પરંતુ સત્તા આગળ શાણપણ કેનું આદ્યું છે? કોઈનું નહિ. તે ઘણુંજ કઠિન કામ છે. એટલે આ દબાણના દાબમાંથી તો કોઈકજ વીરલો બની શકે છે.

પરંતુ ખચનાર દુનિયા તરફથી કંઈ સંતોષ નથી મેળવી શકતો. કારણ, દુનિયા સમાજના બંધનોથી બંધાયેલી છે. હવે તને સંતોષ ન વળે તો ભલે; પણ આવા બંધનોથી બંધાયેલી દુનિયામાં તું તેની સાથે બળી જઈ તેવો ના થઈશ.

હવે ચોથા દબાણ તરફ જઈએ. એજ કુદરત. જો તું કુદરત વિષે એમ માનનારો હશે કે “કુદરત તો પાપી-ઓનાં પાપ છૂપાવવા માટે કલ્પિત વ્યક્તિ છે.” તો મારે તને કંઈ કહેવાનું જ નથી રહેતું. પરંતુ જો તું કુદરતને માનનારો હશે તો તેનું ભાન તને ખાલપણમાં નહિ થાય. યુવાવસ્થાએ તું કુદરતને જોતાં શીખીશ. કંઈ પણ કામ કરવા જતાં તારી સમક્ષ કુદરત ખડી થશે, આથી તે પણ એક દબાણરૂપ છે. પરંતુ આ દબાણ નીચે રહેવું અગર ન રહેવું તે તારી મરજીની વાત છે. પરંતુ એટલું ધ્યાનમાં લેજે કે કુદરતી દબાણમાં એક મોટામાં મોટો શુણ સમાયેલો છે. જો તું તે દબાણ નીચે રહીશ તો ખીન્ન દબાણો નીચેથી મુક્તિ મેળવવાની તારામાં શક્તિ આવશે. અને જો કુદરતને તરછોડીશ તો દરેક દબાણ તને તારા આખા જીવનમાં દબાવ્યેજ જશે. હવે તને પસંદ પડે તે કર. આ સિવાય ખીન્ન દબાણો મારી જાણમાં નથી.

**Where there is a love, there lies un-
happiness, (It is meant for an educated)
And where there is a passionate love,
there lies happiness (It is meant for
an uneducated.)**

જીવનમાં જ્યાં જ્યાં સ્નેહ છે ત્યાં ત્યાં દુઃખ જ ભરાયેલું છે. કદાચ તને આ નહિ સમજાય. કારણ સ્નેહમાં દુઃખ જેવું કંઈ જણાઈ આવતું નથી. તું તો એમ જ કહીશ કે સ્નેહ હોય તો જ આ દુનિયામાં સુખી રહેવાય. સત્ય છે. સ્નેહ ઉપર તો આખો સંસાર ચાલે છે. છતાં પણ છેવટમાં દુઃખ જ સમાયેલું છે. ધારો કે તમે અબાણ્યા દેશમાં ગયા, ત્યાં સ્નેહથી કેઈના માનીતા થયા. હવે તમારે તેને છોડવાનો પ્રસંગ આવ્યો તો? તો તમને એકદમ ભૂતકાળ સાંભળશે, કે મેં આ સ્નેહ ના બાંધ્યો હોત તો સારું. એ જ સ્નેહ તમને તે વખતે સોયના અણીની માફક ભોંકાશે. વાચક, હવે સ્નેહમાં દુઃખ છે કે સુખ? તું માને તે.

વધારેમાં આજકાલ કેટલાક સ્નેહને નામે મોહમાં અંપલાવે છે. તેઓને સ્નેહની ખબર જ હોતી નથી. તેઓ તો પોતાનું સુખ મોહમાં જ માને છે. હવે મોહ તો દુનિયામાં સર્વ સ્થળે આગળ ને આગળ હોય છે. મોહને વશ થએલા ભુતકાળને કદી સંભારતા નથી અને ભવિષ્યને જોતા પણ નથી, આથી એમને માટે દુઃખ જેવું કંઈ નથી.

Love is God

પ્રેમી જનને પાળવા પ્રેમ અમૃત સિંચતો,
પાળનાર જો હોય તો કુદરતને હંકારતો.

જીવનમાં કોઈક વખત તો રળિયામણી રાત્રિએ તું
આકાશને ચુંબન કરતા તારલાઓને (ના નિહાળ્યા હોય
તો હવે નિહાળજે) નિહાળ્યા તો હશે જ. તે વખતે તારા
હૃદયમાં પ્રેમની ઝંખના પણ જાગી હશે. તેની સાથે જ
તાં મગજ પણ અકળાઈ ગયું હશે, અને પ્રેમ શું છે,
તેને પિછાનવા માટે તલસી ઉઠ્યું હશે. તું તો પિછાનતાં
પિછાનીશ પણ મને મારી ફરજ બજાવવા દે.

પ્રથમ પ્રેમ એટલે શું? પ્રેમનું સ્થાન ક્યાં? પ્રેમ કોઈ
વસ્તુ છે? તેની ગતિ શી? તેની અસર શી? આ સઘળા
પ્રશ્નોનો જવાબ હું તારી સમક્ષ નીચે પ્રમાણે રજુ કરું છું.

પ્રેમ! પ્રેમ એ તો અલૌકિક છે. કુદરતી અમૂલ્ય

બક્ષિસ છે. પ્રેમ એટલે જેનો તમે સારા ચે સંસારમાં ડગલે ને પગલે લઢાવો લઈ રહ્યા છો. જે પ્રેમ જેવી વસ્તુ આ દુનિયામાં નહોત તો શું થયું હોત તેની કલ્પના કરવી પણ યોગ્ય નથી. ધારી ધારીને આંખો ફાડીને જુઓ, ભાઈભગિની, માતાપિતા, સગુંવહાલું અને સર્વ જગત એ સર્વમાં પ્રેમ કેવું સ્થાન ભોગવી રહ્યો છે. પ્રેમ જીવનમાં તેમજ જગતભરમાં, નાનામાં તેમજ મોટામાં, પ્રાણીઓમાં તેમજ પંખીઓમાં કેવી અવનવી રીતે વણાઈ રહ્યો છે, તે હવે આપોઆપજ સમજશે. પરંતુ અત્યારના જમાનામાં પાટા ઉપરથી ગાડી ઉતરી પડી છે. પુત્ર પિતાને હથુવા તૈયાર થયો છે. દેશ દેશને ભક્ષવા તૈયાર થયો છે. પરંતુ આ રીતે તો પ્રેમનો દ્વંધ્ય થાય છે.

અહા! કેટલું સુંદર પ્રેમનું સ્થાન! જેને મલિનતા, કઠિનતા, પાપાત્મા અને બ્રષ્ટ હૃદય જરા પણ સ્પર્શી શકતાં નથી. હંમેશાં પવિત્ર આત્માઓનીજ શોધમાં તે તો ફર્યો કરે છે. પવિત્ર અંતઃકરણવાળા યુગલોમાં, માતામાં, પિતામાં ભાઈમાં, ભગિનીમાં અને સર્વમાં પ્રેમનું સ્થાન છે, પણ પ્રમાણુ તેનું એક સરખું નથી. આપણું હૃદય શુષ્ક વેરાન જેવું નથી, એ તો સુંદર વાડી છે. વરસાદનાં ફેરાં પડતાંજ વાડીના કુમળા છેડો કિલકિલાટ કરી ઉઠે છે, એમ હૃદય પણ કોઈ વખત સુંદર વસ્તુને જોતાં નાચી ઉઠે છે, અને તેમાંથી પ્રેમના અંકુરો સ્ફુરે છે.

આ દુનિયામાં પ્રેમ કોઈ વસ્તુ નથી. તેને આકાર નથી. એને જોઈ શકાતો નથી અને સ્પર્શી શકાતો નથી.

સાધારણ માણસને પણ આવા વિચારો આવે અને તે કબુલ પણ કરે. ખરેખરી રીતે પ્રેમને બધાંજ રૂપ છે, પરંતુ તે અનુભવવાની શક્તિ આપણા પાપી દેહમાં નથી. આપણાં માયાવી ચક્ષુથી તે દૂર ને દૂર ભાગે છે. તેને માટે તો દિવ્ય ચક્ષુની જરૂર છે. પાપી આત્માથી પણ તે ખીતો ફરે છે, એને માટે તો પવિત્ર આત્માની જરૂર છે. આપણ કાયર હૃદયથી તે કંપી ઉઠે છે, તેને માટે તો આર્દ્ર હૃદયની જરૂર છે. આ સર્વ વગર પ્રેમનો મેળાપ કરવો એ આકાશ-કુસુમવત છે.

પવંતની લેખડમાંથી નીકળતું અરણ્ય જેમ થનથનાટ કરતું વહે છે, તેમ પ્રેમનો પ્રવાહ સતત વહ્યાજ કરે છે. ફેર એટલોજ કે અરણ્યને તમે ગમે ત્યાં વાળી શકો છો, જ્યારે પ્રેમનો પ્રવાહ તેની ઇચ્છાનુસાર તેને યોગ્ય લાગતું હશે ત્યાંજ વહેશે. જો તેના માર્ગમાં એક વખત કોઈ વિઘ્ન નાખે તો જીંદગીભર તે સુચીત રસ્તે નહિજ જાય. પ્રેમ જે અસર કરે છે તે અસર હજારો હથીઆરો પણ નથી કરી શકતાં. એકજ પ્રેમપૂર્ણ વાક્ય દુશ્મનના હૃદયમાંથી અમૃત વરસાવે છે. એજ પ્રેમ નિર્બળને સખળ બનાવે છે; એજ પ્રેમ શત્રુને મિત્ર બનાવે છે, અને ભૂતકાળમાં એજ પ્રેમ પત્થરની મૂર્તિઓ ડોલાવી ગયો છે. હાલમાં એજ પ્રેમ જો કે ખીજ રૂપમાં હિંદને દોરી રહ્યો છે. એ દોરનાર તે એકજ અજીત સાધન પ્રેમ અથવા અહિંસા.

**The earth is as the greatest garden
and men are as the flowers. There
are different kinds of plants and
flowers.**

**After all, our fore-father is God. So
we must live unitedly as the flowers
and plants live in the garden.**

વાચક, આ મારી દુનિયાફી ફૂલવાડીને ઝરાઝર જોજો.
આજકાલ વીસમી સદીમાં તો તું ફૂલવાડીઓ હરેક
સ્થાને જોઈ શકીશ. કદાચ તું તેનો રસીઓ હશે તો તારા
નિવાસ્થાનમાં પણ તેં તારી પોતાની ફૂલવાડી રચી હશે.
અને તેમાં તું કંઈક નવા જ પ્રકારનો આનંદ માણતો હશે.

પણ....આ મારી ફૂલવાડી તો ઝધાનાથી તદ્દન જુદી જ

છે. કોણ જાણે તને ગમે કે ન પણ ગમે. કારણ એ ફૂલ-વાડીનો રસ તો કોઈ નવીન વ્યક્તિ પી જાણે છે. તારા મારા જેવાથી તે ન બને. જો કે બને તો ખરું. પણ જેમ કમળના ફૂલનો રસ લેવા ભ્રમર ગોંધાઈ રહે છે, તેમ આપણે કરવું જોઈએ. પરંતુ આપણામાં તેમ કરવાની શક્તિ નથી.

એ નવીન રંગોથી રંગાએલી, ભાતભાતના ફૂલોથી ભરાએલી અને કંઈક અનેરી જ સુગંધ પાથરતી બીજી નહિ પણ આ જ દુનિયા છે, જેમાં તું હરહંમેશ આમતેમ આંટા માર્યા જ કરે છે. પરંતુ કોઈ દિવસ તેં એની લટકતી ડાળીઓને કે ખીલતાં અથવા તારા પગ નીચે છુદાતાં ફૂલોને જોયાં છે? ક્યાંથી જુવે. એ જોવાને તારી પાસે આંખ જ ક્યાં છે? કદાચ હશે અને જોયાં હશે તો પણ એને વ્યવસ્થિત કરવાની તારામાં શક્તિ નથી. ભલે! એનું સૌન્દર્ય તારાથી ન લૂંટાયું પરંતુ એ સૌન્દર્યમાંથી ફેલાતી સુવાસ પણ તું નથી લઈ શક્યો. પછી આ મારી ફૂલવાડી તને ક્યાંથી જણાય. તારી આંખોએ તો તે કોલસા વાડી જ જણાય, કે જેની તપાસ કરતાં આંખ જ ન ફેરવવી પડે.

વાચક, એ તારી તેમ જ મારી ફૂલવાડીમાં એક જ જાતનાં ફૂલ નથી. તેમાં અનેક જાતનાં ફૂલ વિવિધ રંગથી રંગાએલાં છે. જો તેમાં ગુલાબના જેવાં સૌન્દર્યના નમુના રૂપ અને સાથે સાથે ઉચ્ચ પ્રકારની સુવાસથી પણ ભરપૂર છે. અને વેલીના ફૂલ જેવાં નકામાં પણ છે કે જેનો કંઈ

ઉપયોગજ ન થાય. જો કે તેમાં કંઈક સુંદરતા તો છેજ. તે ઉપરાંત સાધારણનો તો હિસાબજ નથી. મારી દષ્ટિએ તો હું આ મારી ફૂલવાડીને ત્રણજ ભાગમાં જોઉં છું. તારી દષ્ટિએ તને ફાવે તેટલા ભાગમાં તું જોઈ શકે છે.

આ મારી ફૂલવાડી ઉપર જણાવી તે. તેમાં હું પણ ફૂલ છું અને તું પણ. હું તો હજુ ત્રીજા વર્ગનું છું. અને તું કદાચ ત્રણમાંથી એકમાંનું તો હશેજ. સાથે સાથે જેમ ફૂલોના ત્રણેય ભાગ સરખા નથી, તેમ અહીં પણ છે. જો પહેલા વર્ગમાં ઘણીજ જુજ સંખ્યા છે (મહાપુરુષો), બીજા વર્ગમાં ઠીકાઠીક છે (મધ્યમ વર્ગ) અને ત્રીજા વર્ગ તો ખીચોખીચ ભરપૂર છે. રહેવાને પણ પૂરતું સ્થાન નથી મળતું. પહેલો અને બીજા વર્ગ તેમના તરફ બેઠકાર છે. જાણે કુદરત પણ બેઠકાર રહી તેમાં વધારોજ કર્યો જાય છે. આવી સ્થિતિમાં બિચારા પશુઓની માફક પોતાનું જીવન ગમે તે ઉપાયે નિભાવી રહ્યા છે. તેમના સામું પણ જોવાની કોઈને પુરસદ નથી. વાચક, તું તો જોજેજ. બીજાની આશાએ તું ના બેસી રહીશ.

**It's an universal truth, that the thing
which we love, always lives far and
far and which we do not love always
comes nearer to us.**

હવે હું તને થોડીક શંકાઓ દૂર કરી બતાવું.

દુનિયાનો એક ચમત્કારી બનાવ છે. જેને આપણે
ચાહીએ છીએ તે આપણને નથી ચાહતું, અને જેને આપણે
નથી ચાહતા તે આપણને ચાહે છે. તને પ્રશ્ન તો થશે જ
કે આમ કેમ બને? તે તને જણાવું. આપણને તો શું
પણ દરેકને અતિ પ્રિય વસ્તુ પોતાનો જીવ છે. તેને સર્વ
કોઈ ચાહે છે, જ્યારે તે આપણને જરાય ચાહતો નથી.
ગમે તે પ્રસંગે ગમે તેવા સંજોગોમાં આપણને છોડી ચાલ્યો
જાય છે. હવે આ દુનિયામાં આપણને જે પૂરેપૂરા દીલથી
કોઈ ચાહતું હોય તો ફક્ત માતા અને કુદરત બેજ છે.
આ બેને પૂરા પ્રેમથી પાળ્યાં હોય એવો મેં આજ સુધીમાં
કોઈ વીરલો નથી જોયો. અને કદાચ જે કોઈનાથી તે
પ્રમાણે થયું હશે તો તેને લોકો પ્રભુ તરીકે માને છે,
પરંતુ આવા દાખલા તો ભાગ્યે જ મળી આવે છે.

**Broken hearts may be single but
they can never get the same charm
as they were before.**

કાચ અને મન એક વખત તૂટ્યા પછી ફરી મૂળ સ્થિતિમાં નથી આવી શકતાં, જો કે ઘણી વખત આપણે ભાગેલા કાચને ગરમ કરી સાંધીએ છીએ અને સંતોષ મેળવીએ છીએ. પરંતુ સાંધ્યા પછી જણાઇ આવતા સાંધાને આપણે ભૂલી જઇએ છીએ, ખીણ રીતે કદાચ તેનો રસ કરી આપણે સાંધી શકીએ. પરંતુ તેમ છતાં તે મૂળ સ્થિતિમાં છે એમ ન કહેવાય. કારણ તેના નાના અણુઓ ગમે ત્યાં ફેરવાઇ જાય છે. આપણી આંખોએ તે માલમ નથી પડતા. તેજ પ્રમાણે મનની સ્થિતિ છે.

એક વખત જુદાં પડેલાં હૃદયો ફરી કોઇ કાળે મૂળરસ નથી અનુભવી શકતાં. કદાચ અમુક પ્રયાસ પછી આપણે તેમને મૂળ રૂપમાં જોઇ શકીએ છીએ. પરંતુ કાચની માફક તે સાચી સ્થિતિમાં નથી માટે એ બેને તોડતા પહેલાં ગરાબર વિચાર કરજે.

**All the faces are not equal,
As well as the actions,
As well as the results.
Then why should we worry about
our happiness.**

તમે આ દુનિયામાં ઘણા જ દુઃખી હો, તમારા ઉપર ઉપરા ઉપરી દુઃખનાં વાદળ ઘેરાઈ વજ્યાં હોય, અને ચારે તરફથી નિરાશાના જ સમાચાર સાંભળતા હો; છતાં પણ આવા કટોકટીના પ્રસંગે તમે તમારા દુઃખની કહાની બીજને ન સંભળાવશો. કારણ બીજ તમારું દુઃખ ઓછું વહોરી લેવાના હતા? અને કદાચ વહોરે તેમ હોય તો જ બીજને પોતાનાં દુઃખ સંભળાવવાં.

એક તો આપણે દુઃખી છીએ જ. વળી આપણા દુઃખની બીજને જાણ કરી તેને શા માટે દુઃખી બનાવવો? બીજને દુઃખ થાય એ સ્વભાવિક છે. જેમ આપણા મનને દુઃખ થાય છે, અને તે જ્યારે આંખ જુવે છે ત્યારે તે પણ રહે છે. માટે જ તારી દર્દભરી કહાની બીજોને સુણાવી તેમના હૃદયોને દુઃખી ના બનાવીશ.

**If you are unhappy at that time you
are able to get the pleasure by seeing
the lower one.**

પામર મનુષ્ય, હુઃખ હુઃખ પોકારી, કુદરતને નિંદતો. આમ લમણે હાથ દઈ ક્યાં સુધી બેસી રહીશ? જરા જો. આ દુનિયામાં તને એકલાને ઇશ્વરે હુઃખી નથી બનાવ્યો. તારા જેવા તો હજારો હુઃખી જીવે. આ માનવ મહાસાગરમાં ભમી રહ્યા છે. પણ એ જોવાની તને ક્યાં કુરસદ છે? તું તો તારા મનથી “હું હુઃખી છું; બસ હું જ હુઃખી છું; મને જ કુદરતે હુઃખી બનાવ્યો છે.” એમ બકયા કરે છે. આ રીતે કેટલા દિવસો જશે? જીવન તો ચાર દિવસનું ચાંદરણું છે. તો પછી શા માટે નિરાશ વદને લોકોને હુઃખી હુઃખી કહેતો કરે છે? જરા મોંઢા ઉપર ધ્રિમત કરકાવ. તારાથી વધારે હુઃખી હોય તેમને જોઇ

સંતોષ મેળવ. માનવીના આગળ તું તારું મસ્તક ના નમાવીશ. નમાવે તો કુદરતનેજ નમાવજે.

જગતમાં બધા દુઃખી હોત કે બધા સુખી હોત તો જગત અત્યારે આ સ્થિતિમાં નહોત. ધાર કે આ દુનિયામાં પરમેશ્વરે બધાને ધનવાન બનાવ્યા હોત તો તારું મારું સાંભળવા કેણુ તૈયાર થાત? કોઈ નહિ. એટલે જીવન રસહીન બની જાય. એના કરતાં જે છે તેજ ઠીક છે.

જો કે દુનિયામાં કોઈ કંઈ લઈને નથી અવતરતું. પરંતુ સંભોગોવસાત્ કોઈને થોડું તો કોઈને વધારે મળીજ આવે છે. પછી શા માટે આપણે બીજાની ઇર્ષા કરવી? નહિજ. આપણને પણ કુદરતે આપવાનું હતું તે આપ્યું છે અને બાકી હવે આપશે. માટે પાસે જે હોય તેમાંજ પુરું સુખ માનવું.

તારા કરતાં તારા સજ્જનહારને તારા તરફની વધારે ચિંતા છે.

દુઃખ અને સુખ એ તો જીવનનાં અણુમોલાં રત્ન છે. તેનાથીજ મનુષ્ય પાકે અને છે. દુઃખમાં મનુષ્ય સત્યના પંથ શીખે છે. બાકી સુખ એકલું તો માણસને નકે લઈ જનાર છે.

**Healthy body is helpful in life but
smooth tongue is more than that of
the body.**

શરીરને કેળવણી આપવા કરતાં માણસે જીભને કેળવણી આપવી જોઈએ. કદાચ પ્રશ્ન થશે કે જીભને કેળવણી આપવાથી શું વળે? જીભ તો વગર કેળવણીએ જ હરહંમેશ ઓલવા માટે તૈયાર છે. જ્યારે શરીરને કશું હોય તો કોઈક વખત પણ આપણને ભયમાંથી બચાવે. આ પ્રમાણે માનવામાં તું ભૂલ કરે છે. કદાચ શરીરને કસી મજબૂત બનાવ્યું તેથી કદાચ દસ વીસ કે પચીસને પૂરો પડી શકે, પરંતુ સહીસલામત તો નજરહી શકે. જ્યારે જીભને કેળવણી આપી હોય ત્યારે હજારો દુશ્મનોને પોતાની પાસે નમતા જોઈ શકાય. આથી કદાચ પ્રશ્ન થશે કે આ તો નામદની નિશાની. તો હું કહું છું, કે કોઈને હજીને તેના ઉપર જીત મેળવવી એ યોગ્ય કે તેને જીવતદાન આપી જીત મેળવવી તે યોગ્ય? વાચક! તું જ વિચાર કર. વાણી ઉપર કાણુ મેળવવો એ નાના છોકરાની રમત નથી. શારીરિક કાણુ મેળવનારા તો ઘણા જ છે પણ આત્મિક કાણુ મેળવનારા ભાગ્યે જ જણાઈ આવે છે.

વાણી માધુર્ય એ મોટામાં મોટું અજીત શસ્ત્ર છે. જેનાથી માણસ ચાહે તેને પોતાનો કરી શકે. જ્યારે શરીર મજબુત પણ કટુવાણીથી સજ્જ થએલું હરહંમેશ દુશ્મનો તરફ જ લઇ જનાર અને તેમાં વધારો કરનાર છે. માટે વાચક! ખંનેનો યોગ્ય વિચાર કરી તારી સફળ શરૂ કર.

**If the whole world may hate you,
yet you should not speak a single
word to him; but go silently on
your way.**

આજથી જ તું તારા કાનને દુનિયા તરફથી સંકેતી દે. એની સારી નરસી બાળતોમાં જરા પણ ભાગ ના લઇશ. એ તો દંભી છે, એની સાથે તું દંભી ના બનીશ; પણ તું સારો થજે એટલે તે આપોઆપ સારી દેખાશે.

એની પાસે ન્યાય જ નથી. એ તો બે પાસની ઢાલકી બજાવે છે. માટે જો તું સમજે તો તેવું જરા પણ ના સાંભળીશ. તને ક્ષાવતું જ તું કરજે. પીઠ પાછળ તું ગમે તેવું સાંભળે છતાં પાછો વળી જોઇશ નહિ.

Really the Rich are not happy.

જે તું દુનિયામાં પૈસાદારોને સુખી માનતો હોય તો તેમાં તારી ગેરસમજૂતી છે. પૈસાદારો કદી સુખી હોતા જ નથી. તેમના મનમાં હંમેશાં વધારે પૈસાદાર થવાની લાલસા સમાયેલી છે, જેને લઈને તેઓ નાણાં કરજે ધીરે છે. હવે જે માણસ વ્યાજે નાણાં ધીરે તે કદી સુખી હોઈ શકે નહિ. કારણ નાણાંનાં ડબલ નાણાં બનાવવામાં તેનું મન હરહંમેશ ગુંથાએતું જ રહે છે. એના મનને એક પળ વારની પણ શાંતિ નથી મળતી. પછી બોલ તેને કંઈ રીતે સુખી બાણવો? તું ધારે તે.

**One who lives in the same position
at an even moment is really a
happy man.**

હવે હું તને ખરો સુખી કે પવિત્ર કૌણ તે સમજાવુંઃ
જેને મન સુખ દુઃખ બન્ને સરખાં છે. જે કંઈ સાફ

કરવાથી કુલાઈ જતો નથી અગર નરસુ બનવાથી હિંમત હારો જતો નથી. પરંતુ ગમે તેવા સંજોગોમાં પોતાના મનને એકધાર્યા નદીના પ્રવાહની માફક વહેવડાવે જાય છે. હજારો જાતનાં સંકટો માથા ઉપર ઝાઝુમી રહ્યાં હોય છતાં પણ તેના મુખ ઉપર એક જ પ્રકારનું સ્મિત ફરકી રહે છે.

હવે અને શોકમાં તે જરાય ભેદ જોતો નથી. જેનું મન હંમેશાં ઉમદા વિચારોથીજ ભરાયેલું રહે છે, તેજ ખરો સુખી છે. જો કે દુનિયાની દૃષ્ટિએ તે સુખી છે એમ નથી જણાતું, પરંતુ અજાણ્યો તો કહેજ કે તે સુખી છે.

Health is wealth but mind is also wealth; and therefore be careful about your body and mind.

There is a relation between body and mind.

માણસના જીવનમાં જો સારામાં સારો લાભ જોવા જઈએ તો તે તેના શરીરનો. જો શરીર બધી રીતે સાફ હોય તો સર્વ લાભ. જેમ દોહડ્યુંબકની તરફ દોઢાની નાની નાની કરચો તણાઈ આવે છે તેમ તે પણ તણાઈ આવત. પરંતુ જ્યાં દોહડ્યુંબક ઉપર કાટનાં પડ બાજ્યાં હોય ત્યાં

તે શી રીતે ખેંચી શકે? તેવી સ્થિતિ આપણા શરીરની પણ છે.

અત્યારના જમાનામાં શરીરની કોઈને પડી નથી. અત્યારે તો પૈસા ઉપર ધામધૂમ ચાલી રહી છે. શરીર બ્યારે ત્યારે એક વખત બળવાનું જ છે એમ ધારી મૂખ માનવી અનેક રીતે પૈસા કમાવાની લાલસામાં પડે છે. પણ એમ નથી ધારતો કે હું કોના માટે પૈસાનો સંગ્રહ કરી રહ્યો છું? જેના માટે તું તેમ કરે છે, એ તો તું છે. બ્યારે તારામાં તો આરોગ્યનો છાંટો પણ નથી, કે જેનાથી તું સુખી જીવન ગાળી શકે અને હજુ શરીર તરફ તો બેઠરકારજ રહે છે.

એ કારણ સંતોષનું જ છે. તારામાં સંતોષ નથી. હવે જેને સંતોષ નથી તે કદી સુખી થઈ શકતા નથી. અસંતોષી માણસને સંતોષવા તમે માગે તે આપો છતાં પણ કંઈ ને કંઈ મેળવવાની તેને ઇચ્છા થશે જ. પછી સુખની શોધમાં વગર જાણે આખુંયે જીવન ગાળે તો પણ શું? પરંતુ જો સંતોષરૂપી મહાધનને તે પોતાનું કરે તો દુઃખની પળો આપોઆપ પોતાને પંથે ચાલી જાય.

Manner and unmanner are the two ways in this world. A man has to follow one of them.

દુનિયાના બે પંથ - એક નીતિ બીજે અનીતિ. માણસ જન્મ્યા પછી જ્યારે તેનામાં સાધારણ સમજણ આવે છે ત્યારે બેમાંથી એક પંથે પ્રયાણ કરે છે. જો કે એને તો બંને પંથે સંચરવાનું યોગ્ય લાગે છે; પરંતુ એક માણસના બે પગ બે રસ્તે ક્યાંથી જઈ શકે? છેવટે પોતાને મન ગમતા બેમાંથી એકનું ગ્રહણ કરે છે.

નીતિના પંથે જનારા ઘણા થોડાજ મુસાફરો છે. તેમાં મોટે ભાગે ગરીબોનો જ સમાવેશ થાય છે. નીતિના પંથે ચાલવું એ ગરીબોનો જીવન સિદ્ધાન્ત છે. કારણ, તેઓ સારી રીતે સમજે છે કે પોતે ગરીબ છે, અને જો અનીતિના પંથે જઈશું તો ગરીબાઈમાં વધારો થશે.

હવે અનીતિના પંથે તો આજકાલ ઘણા મુસાફરો પોતાની સફળ પૂર ઝડપે કરી રહ્યા છે. તેમાં ખાસ કરી તવંગર વર્ગનો સમાવેશ થાય છે. દુનિયામાં નીતિનો પંથ તો તેમણે જોયોજ નથી. ઘણી વખત તેમને જોવાનો પ્રસંગ તો આવે છે; પણ તે વખતે તેમની તવંગરશાહી લાન બુઝાવે છે. છેવટે એજ તવંગરશાહી તેમને અનીતિના પંથે હડસેલી ચાલી જાય છે. વાચક, તે વખતે અનીતિના

પંથે પ્રયાણ કરનાર પથિકની કેવી હાલત થાય છે તે તો તું તરતજ સમજી શકીશ. કદાચ તેં જોઈ પણ હશે. મેળવેલી કીર્તિ ઉપર પાણી અને છેવટે કુતરાની તોલે. જ્યારે એક સાચો નીતિવાન ભલે ગરીબ હોય છતાં પણ એક દિવસ દુનિયાની નજરે પૂજવાનોજ. “દુનિયા ધનને નથી પિછાનતી; પરંતુ માણસને પિછાને છે.” જો કે આ સુત્ર હાલના જમાનામાં ખોટું નીવડ્યું છે, પણ છેવટમાં દુનિયાને તેના વિના છુટકો નથી.

**Let harsh words come from others,
but you keep silence. Never utter
harsh words from your mouth.**

તારા ઉપર ચોતરફથી હજારો અરુચિભર્યા શબ્દોનો મારો થાય, તોપણ તું તારી જુખાનથી એક પણ અરુચિભર્યો શબ્દ ના બોલીશ. મૂગે મોંઢે સર્વને તારા હૃદયમાં ઉતારજે. એમાંજ ખરી મોટાઈ સમાયેલી છે, એમાંજ તારી ઉન્નતિ છે.

તારા અંગત સ્નેહીઓ તરફ પણ કદી તું તેવા શબ્દો ના ઉચ્ચારીશ. કારણ, હસતાં બોલેલા પણ અરુચિભર્યા શબ્દો સ્નેહીઓનાં કુમળાં હૃદયને વીંધી નાખે છે. તને કદાચ પ્રશ્ન થશે કે તે પ્રમાણે વર્તવાથી સ્નેહીઓને જરાય દુઃખ નથી થતું. ત્યાં તું ભૂલ કરે છે. ધાર કે તેં તારી

સ્નેહી માતા કે પત્નીને હસતાં કડવું વચન સુણાવ્યું. હવે તે વાક્ય તેમના હૃદય ઉપર કેવી અસર કરે છે, તે જો તારામાં તારી દષ્ટિ છોડી એમની દષ્ટિએ જોવાની શક્તિ હોત તો તું જાણી શકત. માટે તેમ કરતાં પહેલાં તારે બીજાની દષ્ટિએ જોતાં શીખવું જોઈએ.

**While seeing towards the universe
with the sight of equality, two-third
of miseries will be vanished.**

જગતના માનવીઓ સમાનતાની દષ્ટિએ જુવે તો આ સૃષ્ટિ ઉપરનાં ત્રણ ભાગનાં સંકટો આપોઆપ દૂર થઈ જાય. પરંતુ તેમ જોવા પ્રયત્ન જ કેળવ કરે? સર્વ પોતા-પોતાની સંકુચિત દષ્ટિએ જોવામાં મૂંઝાએલા જ રહે છે. બહાર શું ચાલે છે એ જોવાની તો જેને કુરસદ જ નથી. અરે! જોળી વારી ઘરેઘર ભટકતા, એક ઉદરમાંથી જન્મ પામેલા સગા ભાઈને નિહાળવાની જેને ઇચ્છા નથી થતી; તો પછી જાતિ ભાઈઓનાં દુઃખ જોવાની ઇચ્છા ક્યાંથી થાય?

અરે ઓ! અલ્પ જીવી માનવી! ઘર ખૂણે ભરાઈ રહી બીંતોએ ટાંગેલાં અવનવાં ચિત્રો જોવાનો આ સમય નથી. ધનનો સંચય કરવાનો નથી, પણ મેળવેલા ધનનો ઉપયોગ કરવાનો છે. એ ધનના ઢગલાને સાચવવામાં અને વધારવામાં તું આજ સુધી જે મોટાઈ માનતો હતો તે

હવે ભૂલી જા. હવે જો તું ગફલતમાં રહીશ તો તારી સર્વ મહેનત ઉપર પાણી ફરી વળશે. કારણ, કંજુસની સાથે ધન કંજુસ થવા નથી ઇચ્છતું, અને દોલીની સાથે તે દોલી નથી થતું. લક્ષ્મી આજ સુધી કોઈની થઈ નથી અને થશે પણ નહિ. પણ મૂર્ખ, તું ક્યાં સમજે છે? તું તો તારી તારી કરી બાણમાં કુંડે જ જાય છે. હજુ ચેત કે લક્ષ્મી બંધીઆર ઘરમાં રહેવા સજાએલી નથી. તેને તો ફરતું રહેવું જ પસંદ છે.

તું તેને દોખાડની તિબેરીમાં ક્યાં સુધી જાળવી રાખીશ? તારા મરણ પછી તેનું શું? પછી તો તે કોઈ બીજાની જ થવાની, અને તું તો જવાનો જ. તારા ભાગ્યમાં તેનો જશ ક્યાંથી મેળવવાનો હોય! હજુ ચેત, ચેતવાને સમય છે. જાગ્યા ત્યાંથી ફરી સવાર ગણુ. દુનિયામાં સમાનતાની દૃષ્ટિએ જો અને જીવન ધન્ય કર.

**Be liberal to the poor, instead of
being liberal to your flatterers.**

તારા જીવનમાં તું ઉદાર બન; પરંતુ એટલું ધ્યાનમાં રાખજે કે તારા ખુશામતખોર મિત્રો તરફ તું જરા પણ ઉદારતા ના બતાવીશ. મિત્રોને ભેગા કરી જલસાઓ અને મોટી મોટી મિજબાનીઓ ઉડાવવી અને પછી “હું ઉદાર

હું” એમ કહેવડાવવું એ ઉદારતા ન કહેવાય. જગત એને માન્ય ક્યાંથી રાખે. એ તો ઉડાવપણું જ કહેવાય. ધરાયેલાઓને ધરાવવામાં ઉદારતા નથી રહેલી, પરંતુ ગરીબોની દૃઢભરી કહાણી સુણવામાં અને તેને અમલમાં મૂકવામાં જ ખરી ઉદારતા સમાયેલી છે.

મોટાઓને તો સૌ કોઈ પિછાને પણ નાનાઓને પિછાનવામાં જ સાચી મોટાઈ રહેલી છે. હવે કઢાચ બે તું ઉદાર બને તો મારી સલાહ ધ્યાનમાં રાખજે. તું તારાથી બની શકે તેટલી ઉદારતા બીજાના તરફ બતાવજે. પરંતુ કરજે નાણાં લાવી કે જીવને જોખમમાં નાખી ઉદાર ના બનીશ. એમ કરવાથી તું તારો જીવ ગુમાવીશ, અગર તો તારે જ રખડવાનો સમય આવશે.

છેવટમાં એટલું પણ ધ્યાનમાં લેજે કે તારે જેના પ્રત્યે ઉદારતા દાખવવાની છે, તે બે તારા કરતાં કંઈક સાફ કરી શકે તેમ હોય તો જરૂર તું તેને તારા આત્માના લોગે પણ બચાવજે. એમ કરવાથી તું અપકીર્તિને નહિ પામે; પરંતુ સર્વનો માનીતો થઈશ અને પ્રભુના દરબારમાં પણ સ્નેહભર્યા સત્કારથી તને વધાવી લેશે.

**Now suppose that you are
an atheist, then what?**

હવે કદાચ જો તું પ્રભુને ન માનનારો હોય તો તને સમજાવું. આ દુનિયામાં પ્રભુને માનવાની જરા પણ જરૂર નથી. તે કોઈને મનાવવા આગ્રહ પણ નથી કરતો. એને તો તું સંભારે અગર ન સંભારે તો પણ તે જરાય વેરભાવની દૃષ્ટિએ નથી જોતો. તારે પ્રભુને માનવો અગર ન માનવો એ તારી મરજીની વાત છે.

આ દુનિયામાં તો આપણા માટે એટલું જ છે કે આપણે મનુષ્ય છીએ, સર્વમાં શ્રેષ્ઠ છીએ, તો પછી આપણા માટેનાં કૃત્યો પણ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ હોવાં જોઈએ. હવે તે પ્રમાણે આપણે કયે જતા હોઈએ, તો કોઈને માનવાની કે ઓળખવાની જરૂર નથી. કારણ, વગર વાંકે આ

હુનિયામાં દંડી શકવાની કોઈનામાં શક્તિ નથી. અને જે ઉપયુક્ત સલાહનું પૂરેપૂરી રીતે પાલન કરે તો તું જ ઇશ્વરરૂપ બની જાય.

વાંચનાર! તું ભક્તિ તો સમજતો હઈશ. ભક્તિ એટલે જનસેવા : જે કે અત્યારના જમાનામાં સેવાને બદલે મેવા થાય છે. લેખધારીઓ ભક્તિના નામે મંદિરે જઈ પરમાત્માના નામની મોટી મોટી ભૂમો પાડી પોતાની જાતને જાહેર કરે છે કે હમો પ્રભુના સાચા ભક્તો છીએ. જાણે પ્રભુ કંઈ દૂર દૂર પર્વતોની ગુફાઓમાં કે ભીતરોમાં ભરાયેલા હોય તેમ જાણી મૂખ માનવીઓ ઢાલ-નગારાંથી આખું વાતાવરણ ગજવી મૂકે છે. જે કે તેનો હું વિરોધી નથી. આનંદ ખાતર એ સઘળી વસ્તુઓ હોવી જોઈએ, પણ કુદરતને છેતરવા માટે તો નહિ જ. એને કોઈપણ વસ્તુની જરૂર નથી એ તો નાનામાં નાનો અવાજ પણ સહેલાઈથી સાંભળી શકે છે. મૂખ! તું એને દૂર દેખે છે, પરંતુ એ તારાથી જરાય દૂર નથી. એ તો સર્વવ્યાપી છે.

આજકાલના જમાનામાં મુખમાં રામ અને બગલમાં છુરી રાખનારા ભક્તો ઘણા જ મળી આવે છે. મુખથી હરહંમેશ પરમાત્માનું ધ્યાન ધરવું, તેના નામની માળા જપવી, લેખધારી વસ્ત્રો સજવાં; પરંતુ મનમાં તો કેટલીએ જાતની ખટપટો ચાલતી હોય છે. મન તો મલિનતાઓમાં જ માલતું હોય છે. અને છેવટમાં નિયમિત સાંજ સવાર મંદિરે જઈ દેવની પધરાવેલી મૂર્તિઓને પણ છેતરવી.

તેના આગળ ઉપર પ્રમાણે જણાવેલા દેહથી ધીનો દીવો અને તેજ હાથથી ગુંથેલાં કૂલોનો હાર પ્રભુના ગળામાં. અરે મૂખ! જેણે સૂર્ય, ચંદ્ર જેવા અખંડ પ્રકાશિત દીવા બનાવ્યા છે, એને તારા પાપી હાથના દીવાની જરાય ભૂખ નથી. અરે! જેણે જંગલોનાં જંગલો બનાવ્યાં છે તેને તારા તેજ હાથથી ચૂંટેલાં કૂલોની પણ જરૂર નથી. કદાચ તને નહિ સમજાય. ક્યાંથી સમજાય? કારણ, તું જે કંઈ કરે છે તે ઇશ્વરની આગળ ઓછું કરે છે? તું તો પત્થરની મૂર્તિઓ આગળ તારાં સર્વ ધર્તિગ આદરે છે. પણ ના ભૂલીશ, છેવટે એ પરમાત્માના નામની મૂર્તિ છે. એ તને સારી રીતે જોઈ શકે છે, તારા હૃદયને ઓળખી શકે છે; પરંતુ તું તારા કપટી હૃદયને લીધે એને નથી ઓળખી શકતો.

તારી આ રીતની ભક્તિ તને, અન્યને તેમજ પરમાત્માને જરા પણ કામની નથી. પ્રભુનું સ્મરણ કરવા કરતાં, સાચી ભક્તિ તો પ્રભુનાં સર્જવેલાં સર્વ મનુષ્યો અને પ્રાણીઓ પ્રત્યે સમભાવમાં રહેલી છે. હવે સાચી ભક્તિ કોને કહેવી એ તારેજ વિચારવાનું.

**Man's motto lies in the happiness
of others.**

માણસનું ધ્યેય એક જ છે કે જનમથી મરણ સુધી દુનિયામાં રહેવું, સર્વની સાથે સુખ અને આનંદમાં દિવસો વ્યતિત કરવા, જનસેવા કરવી, અને ખીજના દુઃખે દુઃખી થઈ તેને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરવો. આ જ ફક્ત કુદરત તરફથી નિર્માણ થએલી માણસ માટેની ફરજ છે.

હવે જનસેવા કરવી એનો અર્થ સમજાવું. જનસેવામાં સમાવેશ થાય છે માતૃસેવાનો, પિતૃસેવાનો અને દેશસેવાનો. એ ત્રણમાંથી પહેલું સ્થાન કોને આપવું એ વિચાર કરતાં ઘણી વખત આપણું મગજ પણ કંટાળી જાય છે. છેવટે ગમે તે એક પ્રવૃત્તિમાં વગર જાણે અંપલાવે છે અને પોતે દુઃખી થાય છે; સાથે ખીજઓને પણ દુઃખી કરે છે. એના કરતાં તું કંઈ ન કરે એ વધારે સાફ છે. જો જીવનમાં પહેલી માતૃસેવા. જેણે વૃદ્ધાવસ્થામાં માતાની સેવા નથી કરી, જે માતાને રડતી મૂકી દેશસેવા તરફ દોરાય છે, તે કદી દેશનો ઉદ્ધાર કરી શકતો નથી. બધાનું મૂળ માતૃસેવા છે. જે માતૃસેવા કરી શકે છે, તેજ પિતૃસેવા કરી શકે છે અને જે પિતૃસેવા કરી શકે છે તેજ દેશસેવા પણ કરી શકે છે. માટે માતૃસેવા એજ દેશસેવા છે અથવા જનસેવા છે. જેમ દાદરના પહેલા પગથીએ પગ મૂક્યા

સિવાય ઉપરના પગથીએ પહોંચવાની આશા રાખી, શરીરની સંઘળેલી શક્તિ વાપરી, તેં કુદકો માર્યો, પણ તારો કુદકો ત્યાં ન પહોંચી શક્યો અને તું જમીન સાથે પાછો પટકાયો, જેથી ફરી એકા થવાની પણ શક્તિ તારામાં ન રહી. તેજ પ્રમાણે ઉપરની બાબતોમાં પણ બને છે. આથી વધારેમાં તું દરેક પાના ઉપર તારા જે જે સાથીઓ દોરાયેલા છે તેમની મારફતે જાણી શકીશ.

Be the same and leave the noise,
Do work and be a wise,
Be busy and not be idle,
Do try and be an ideal.

હુનિયામાં ઐક્યતા સાધો. ઉંચનીચના ભેદને બાજુએ મૂકો. (કુદરતે આ હુનિયામાં કોઈને ઉંચનીચ નથી બનાવ્યા. છતાં પણ જો તારે તેમની સાથે વહેવાર ન રાખવો હોય તો ના રાખીશ; પરંતુ તેમના તરફ તું કદી નીચ દૃષ્ટિથી જોતો નહિ.) કુદરતને શરણુ થઈ, તારા માટે નિર્માણ કરેલી ફરજો પૂરી કર. આજસને ત્યજી સદા ઉઘમી બન, અને આ માનવતાના મહાસાગરમાં આદર્શ થવા માટે પ્રયત્ન કર.

**All are the same in the eyes of God
And he is the only Lord of all.**

કુદરતની આંખે સર્વ સરખા છે, એને ત્યાં પક્ષપાત નથી. પરંતુ પક્ષપાત છે માનવીના હૃદયમાં. માનવી, ન બૂલ! એ તારે પક્ષપાત ચિરંજીવ નથી રહેવાનો; કારણ કે છેવટે એનો ન્યાય કુદરતજ આપશે.

**It is an easy to be a principal of any
institute, but it is difficult to be the
principal of the mind.**

દુનિયામાં કોઈ પણ સંસ્થાના પ્રમુખ થવું એ સહેલું છે; પરંતુ પોતાના મગજ ઉપર પ્રમુખપણું ચલાવવું એ ઘણું જ મૂશ્કેલ છે.

**Though you are dependent, your soul
is not, it always lives free.**

દુનિયામાં તમને કોઈ પરાધીન કરી શકશે; પરંતુ તમારા આત્માને કોઈ તેમ કરી શકે તેમ નથી. આત્મા હંમેશાં સ્વતંત્રજ રહે છે, તે કોઈનાથી પરાધીન થઈ શકતો જ નથી.

**Let be the world selfish, but you
never be such.**

સ્વાર્થ તણી છે સગાઈ,
જગતમાં સ્વાર્થ તણી છે સગાઈ.

ધરમાં જોશો, બહાર જોશો,
 જોશો વળી મેં દા ને,
 ભૂત પૂરાણા પુસ્તકે જોશો,
 જોશો વળી સંસારે.
 જ્યાં જોશો ત્યાં સ્વાર્થની બાળ બિછાઈ,
 જગતમાં સ્વાર્થ તણી છે સગાઈ.
 સગું બહાણું ભાઈ ભગિની,
 જરૂર જોઈ એ દૂરજ ભાગે,
 સવારથ ખાતર આગળ આવે,
 સમાપ્તે પૂઠ ફેરવી બાયે.
 છે સ્વાર્થની સઘળે સગાઈ,
 જગતમાં સ્વાર્થ તણી છે સગાઈ.

**If you are not happy in this world,
 it must be your own fault.**

જો તમે આ દુનિયામાં સુખી ન હો તો તે તમારો જ
 પોતાનો ગુનો હોવો જોઈએ. કારણ કુદરતે કોઈને દુઃખી
 થવા માટે નથી સજ્યાં. એને તો સર્વને સુખીઅવસ્થામાં જ
 જોવાના ગમે છે. પરંતુ તું તારી ગફલતમાં રહી જીવનની
 ઘણી અમૂલ્ય પળો ગુમાવી બેસે છે, પછી વાંક કુદરતનો
 કાઠે છે. તે વખતે કુદરત શું કરી શકે? કંઈ જ નહિ.
 તારી ભૂલ તો તારે જ સુધારવાની અને સાથે સાથે કરેલી
 ભૂલો ભોગવવાની પણ તારે જ.

The soul is your most valuable treasure of all other things in this world.

દુનિયાની અખૂટ સાદ્દાથી કરતાં માણસનો આત્મા જ ઇક્ત કીમતીમાં કીમતી ખજનો છે. જેના વડે તમે જીવનમાં ધારશો તે કરી શકશો. જીવનનું સુખ આત્મામાં જ ભરાયેલું છે.

It's quite wrong.....that a man says, "I have got nothing in this world, then how can I be happy? (Because man is the master of all.)

કેઈ માણસ એમ કહેશે કે આ દુનિયામાં મારી પાસે કંઈ જ નથી, રહેવાને ઘર નથી, ખેડવાને જમીન નથી, અને લોકો પણ મને સંઘરવા તૈયાર નથી. આવી સ્થિતિમાં હું સુખ ક્યાંથી જોઈ શકું? હું તરત જ જણાવીશ કે તે અસત્ય બોલે છે. કારણ તેની પાસે તેનું શરીર તો છે જ. ગમે તે માણસ દિવસમાં અર્ધો શેર અનાજ મેળવવાને શક્તિવાન તો છે જ. તેમ કરવા છતાં હૃદય શાન્ત ન પડતું હોય તો દૂર દૂર મેદાનમાં જઈ ચોપાસ નજર નાખજે. લીલાં ખેતરો, સ્વચ્છ પાણીથી વહેતી નદીઓ, અને તારલાઓથી પ્રકાશી ઉઠતો તારા માથા ઉપરનો ધુમટ, એ સઘળું

તાડં જ છે. તેમાં તું ફાવે ત્યાં ફરી શકે છે. ત્યાંથી પણ તાડં પેટપોષણ અને ચાર ફૂટ જમીન સૂવા માટે તને મળી આવશે. માણસના જીવનમાં એ બે સિવાય કાંઈ પણ વસ્તુની જરૂર નથી. તારે ત્યાં અનાજના મોટા ભંડાર ભરેલા હોય છતાં પણ તું તેો અર્ધો શેરનો જ માલિક છે. તે મોટા મોટા મહેલો વસાવ્યા હશે, છતાં તું સાંજ પડ્યે ચાર ફૂટનો જ માલિક છે. માટે અખૂટ સાહ્યબી જોઈ પુલાઈ ના જઈશ. અભિમાનમાં અંધો ના બનીશ, પણ શાન્તિથી તારી આંખને દુનિયા તરફ ફેરવજે.

જ્યાં જ્યાં નજર નાખતો, ત્યાં ત્યાં જ ભારત ભાળતો,
ડગલે અને પગલે અહીં તહીં, રડતી ભારત દેખતો,
રોઈ રોઈ ચક્ષુ ખોયાં, એ એકલી સત્તારીએ,
પણ અશ્રુ દહોવા તે તણાં, નવ ધાઈ કોઈ સાહેલીઓ.
પુત્રો જણીને નૂર ખોયું, તાકાત તનમાં ના રહી,
અંતતિ વધારીયે ઘણી, તોયેય રડતી રહી ગઈ,
માતા ઉછેરે પુત્રને, નહિ જોવા તેના મુખને,
પણ વધારવા જશ આખરૂં, સાચવવા સન્માનને.
પુત્રો હતા જે પેટના, બેઠા થઈ હવે શેઠના,
પુત્રો મટીને પ્રેમથી, દુશ્મન બન્યા એ માતના,
કલ્યાંત કરતી એ ઘણું, હૈયું સદા સળગી જતું,
પણ ધાયું ધરણીધરતણું, નવ કદી મિથ્યા થતું.

ધારનાર ધરણીધર, બળવનારો તું જ છે,
તારા વિના એ ધારણાઓ પણ ફેક છે.

**Don't give your heart to any body,
even your lover or beloved.**

જે તું તારા જીવનને સુખમય બનાવવા ચાહતો હોય, તો મારા જે બોલ ધ્યાનમાં લેજે. “તું તારા સ્નેહીની પરીક્ષા કયો વિના તારૂં અંતઃકરણ ના આપીશ. કદાચ તને નહિ સમજાય. જે આ દુનિયામાં વિવિધ પ્રકારના સ્નેહીઓ છે. કેટલાક ધન લાલચું, કેટલાક તને હાજી હા કરનારા અને કેટલાક તને મોટો બાણી તારા સહવાસમાં રહેનારા. હવે જે તારે કદાચ સ્ત્રીમિત્રો હોય તો તેમાં પણ કેટલીક તારા ધનને લઈને, કદાચ તારા દેખાવડા શરીર અને સુંદર શણગારને લઈને, તારા તરફ તણાઈ આવતાં હશે. પણ તારા આત્માને તો કોઈ ઓળખતું જ નહિ હોય. છતાં તું તેમને તારા સાચા સ્નેહીઓ ધારે છે. કારણ તારામાં તેમને પારખવાની શક્તિ નથી. તું તો તેમને ભેતાં જ મોહમાં ગરકાવ થઈ જાય છે. પ્રેમ પ્રેમ પુકારી છેવટે મોહાગ્નિમાં પડતું મૂકે છે. હવે અગ્નિમાં પડેલો કદી સહિસલામત બહાર આવી શક્યો છે? તો પછી તેના જેવી જ તારી દશા.

હજી તને ચેતાવું છું. જ્યાં સુધી બીજાનાં હૃદયને જોવાની તારામાં શક્તિ નથી ત્યાં સુધી તું તારૂં હૃદય બીજાને શા માટે અર્પણ કરે છે? જેને તું તારા સ્નેહીઓ માને છે, તે તારા સ્નેહીઓ તો છેજ, એમાં મારે જરા પણ વાંધો નથી. પણ એ સ્નેહીઓની મુદત તું બાણે છે? એ બધા તારી ચઢતીના સ્નેહીઓ અને તારી પડતીના પ્રસંગે તાળીઓ પાડનારા. હવે તને તારી પડતીના પ્રસંગે

સાથમાં વસનારા સ્નેહીઓની બાજુ કરાવું. તેમાં અગ્રસ્થાને તારી બહાલસોઈ માતા, પછી તારી ધર્મપત્ની.

માતા અને પત્નીનો પવિત્ર સ્નેહ, તારી ચઢતીમાં તને જરા પણ સાંભળતો નથી. કારણ તું તારા મોહધારીઓના મોહમાં સદા ફરતો ફરે છે. અને ઘણી વખત તો તું એમ પણ ધારે છે કે તેજ તારા જીવનના સાચા સાથીઓ છે. પરંતુ જ્યારે તારા એ સાથીઓ તને મહાસાગરની વચ્ચે તણાતો મૂકી કિનારે જઈ હસે છે ત્યારે તારી આંખ ઊઘડે છે. તેજ ક્ષણે તું બીજી તરફથી કેઈ બે વ્યક્તિઓને તારા તરફ આવતી જુવે છે, તને નવાઈ લાગે છે કે આવા ભયંકર મહાસાગરમાં આત્મભોગે મારી મદદે કેાણ આવતું હશે? એજ તારી માતા અને સાથમાં તારી અર્ધાંગના. તું નિબુર અને પણ એમનાં હૃદય કદી તેમ નથી થતાં. તું દુનિયાની દૃષ્ટિએ રસ્તાનો રખડતો બિખારી બન્યો. છતાં પણ તેમના પવિત્ર સ્નેહ આગળ તું તો તેવો ને તેવો જ રહે છે. કારણ કે પૈસાદાર પુત્ર પણ જરા ઉદાસ હોય તો તે માતાથી જરા પણ નથી જોઈ શકાતું. તેણી તો પોતાના પુત્રને પૈસાથી પણ અધિક માને છે. હરહંમેશ હસતો જ જોવાની આશા રાખે છે. હવે પત્ની. લલ્લે પતિ બિખારી હોય, ખાવા-પીવાના સાંસા પડતા હોય, છતાં પણ પતિત્રતા પત્ની ભીની આંખો નથી જોઈ શકતી.

પ્રિય વાચક! તું જરૂર સ્નેહીની પરીક્ષા કરીને જ તારો સ્નેહ અર્પણ કરજે.

Suppose you possess boundless property but you haven't got sense, then what is the use of all that property?

તારી પાસે અખૂટ દોલત હોય પણ તે શા કામની? તારામાં તેને સારે રસ્તે વાપરી બજાવાની શક્તિ નથી. તારા હૃદયથી તું તેને દૂર કરી શકતો નથી. હૃદય તો માયામાં જ ભમ્યા કરે છે. પરંતુ આ ક્ષણિક દોલતને જરાય બૂલતું નથી.

હવે ક્ષણિક વસ્તુનો જરાય વિશ્વાસ ન રાખવો. કારણ કે ક્ષણ વારમાં તે ચાલી જવાની છે. તો પછી શા માટે તું તેની સાથે તારો સંબંધ બાંધે છે? પહેલેથી જ તું તારા મનને કેળવણી આપ. મન એજ તારી છૂપી દોલત છે. જેનું મન ઉદાર નથી, જેના મનને દુનિયામાં સંતોષ નથી તેને ત્યાં અખૂટ ધનના ઢગલા હોય તો પણ શા કામના? પણ જેનું મન મોઢું છે. જેના વડે જે બીજાની ગરીબાઈ તરત જ સમજી શકે છે. પછી બલે તેની પાસે પાઈ પણ ન હોય. છતાં પણ તે પોતાના મનની પવિત્ર ઉદારતા

અને પવિત્ર વાણીથી તે ગરીબોનું દુઃખ બે ઘડી ભૂલાવશે જ. અને ચોતે સંતોષનેજ મહાન ધન માનશે.

હવે સાચું ધન કેને કહેવું તે તને સમજાયું હશે. મનની ઉદારતા, વાણીમાધુર્ય અને જીવનમાં નમ્રતા એ ત્રણ જેણે પ્રાપ્ત કર્યાં એ ધનિકેનો પણ ધનિક છે. કારણ જેનામાં નમ્રતા છે એ સહેલાઈથી સર્વમાં પ્રિય થવાનો. હવે સર્વને પ્રિય વસ્તુ કદી ખોટી હોયજ નહિ. માટેજ કહું છું કે નમ્રતા એ કીર્તિને શિખરે પહોંચાડનાર જીવન-સાથી છે. હવે જેને ત્યાં કીર્તિનો વાસ છે, એને દોલતની જરા પણ જરૂર નથી. કારણ દોલત કીર્તિના હાથ નીચેની દાસી છે. જ્યાં કીર્તિ જાય ત્યાં એને જવુંજ પડે. વાચક, હવે મન, વાણી અને નમ્રતા એ સાચી દોલત કે પછી તું ધારે તે?

Man is all power.

ઈશ્વર-સર્જક માનવીઓ સ્વતંત્ર હોવા છતાં પરતંત્રતાને બોલે માથે મૂકી નાહકના હેરાન થાય છે. વાચક, તને કદાચ પ્રશ્ન થશે કે હું સ્વતંત્ર નથી. કારણ તારા ઉપર માતા પિતાનો દાબ, ઉપરીઅધિકારીઓનો, અને વધારેમાં પરદેશી ગવર્નમેન્ટ. આમ હોવા છતાં તું ધારે તો સ્વતંત્ર થઈ શકે છે.

ઠરેક માણસ પોતાના મનનો રાજા છે. પરંતુ ધ્યાનમાં રાખજે: ખીજની ઉપર અધિપતિપણું ભોગવવું એ સહેલ,

અત્યારે પોતાના જ મન ઉપર સ્વામિત્વ મેળવવું એ ઘણું જ મુશ્કેલ છે. એક દેશનો રાજા બીજા દેશના રાજા ઉપર અમલ ચલાવી શકશે પણ તેના મન આગળ તેનો અમલ પાછો પડશે. કારણ, તે બીજા દેશના રાજાના મનનો રાજા નથી. વધારેમાં જણાવું તો જે પોતાના જ મનનો રાજા છે, તે સર્વથી પર છે. તેના ઉપર રાજ્ય ચલાવવાની રાજાનામાં પણ સત્તા નથી. હવે કહાય જો તું તેમ કરવા તૈયાર થાય તો મારા બે બોલ ધ્યાનમાં ધરજો. સહનશીલતા એ જ મનનો રાજા થવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે માટે તું તેને તારી બનાવજો.

Never be proud of the things, in your possession for once you have to go alone leaving all those things.

અત્યારે તારા હાથમાં જે કંઈ હોય તે જો કે તારું તો છેજ, પરંતુ તેના વિષે તું જરા પણ અભિમાન ન ધરાવતો. લોકોના આગળ તેની પ્રશંસા ના કરીશ. કારણ અત્યારે જે તારા હાથમાં છે એના ઉપર ભૂતકાળમાં કેટલાય માલિક થઈ ગયા હશે, અને હજુ ભવિષ્યમાં કેટલાય થશે. તું તો કાલે સવારે આ દુનિયાને છોડી ચાલ્યો જઈશ. તારી સાથમાં તારી વસ્તુઓ નથી આવવાની. તે વખતે તેમના ઉપર તો કોઈ બીજું જ વ્યક્તિ પોતાનો અધિકાર ધરાવતી આવશે.

If a man remember his past, all the poverty may be vanished.

આ દુનિયામાં મનુષ્ય જે તેના ભૂતકાળને ઓળખતો થઈ જાય તો તેના જીવનનાં અર્ધાં સંકટો આપોઆપ દૂર થાય. પણ ભૂતકાળમાં ભ્રમવા કોણ નવરો છે? એજ કે જેના મનમાં ખીજની ચિંતા છે. જેના મનમાં કોઈ પ્રકારની ચિંતા નથી એ તો દરરોજ એનો વર્તમાનકાળ અવનવા રંગોથી રંગતોજ રહે છે. એની એ ધમાલમાં તો એના ભવિષ્યને પણ નથી સંભાળતો. પરંતુ નસીબ કોઈને છોડતું નથી. એની ચઢતી પડતીનો પ્રવાહ તો ચાલ્યાજ કરે છે.

હવે પડતીના વખતે જેણે ભૂત અને ભવિષ્યને નથી વિચાર્યો તેની કેવી કફેડી સ્થિતિ થાય છે, એ વાચક તારેજ વિચારવાનું રહ્યું. છેવટે એમનું નાવ પડતીના પ્રવાહમાં સમુદ્ર ભેગુંજ થવાનું. ફરી કદાચ જે ભરતીના પ્રવાહમાં પાછું આવી જાય તો આવી જાય; નહિ તો સદાને માટે ડુબકી જ ખાવાનું. જે કે ફરી કોઈ કોઈ વાર ને કિનારા તરફ આવતું જણાય છે. તે પણ ઘણા લાંબા સમય પછી; કદાચ જે તે ભરતીના પ્રસંગે જાગતો હોય તો. અને જે તે વખતે ઝોકું ખાધું તો તે સદાને માટે ઝોકાં ખાવાજ રહી જવાના. માટે જે તું આવી સ્થિતિમાં હોય તો સાવધ રહેજે.

**Don't waste your time simply in
talking and sitting.**

કદી તું તારે સમય ખાલી હાથપગ પકડી બેસી રહેવામાં ના ગાળીશ. તેમ કરવાથી તને કોઈની કુથલી કરવાનું સૂઝી આવશે. તેમ નહિ તો તારા મનમાં ખરાબ વિચારો ઉત્પન્ન થશે. છેવટે તને કંઈ ચેનજ નહિ પડે. તું આગસુ બની જઈશ. જેમ લોખંડ કાટથી બગડે છે તેમ આગસથી તારા મનની નિર્બળતામાં દિવસે દિવસે વધારો થશે.

હવે નિર્બળ થએલા મનને શાન્તિ આપવાં માટે કંપ્તી પદ્ધતિ સિવાય બીજો ઉપાય નથી. આથી જરૂર તું કંપ્તી પદ્ધતિ તરફ તણાવાનો. હવે એના પંજમાં સપડા-એલો કદી સહીસલામત નહિ રહેવાનો. છેવટે તું અને તે બંને ફના થઈ જવાનાં. હવે જો તારે આ બધામાંથી છુટકારો મેળવવો હોય તો એકજ ચાવી છે. તે એજ કે તું ગમે તે પ્રવૃત્તિમાં અંપલાવ એટલે તારે આગસરૂપી શત્રુ આપોઆપ રસ્તો પકડશે. પછી તારી મરજી. તને યોગ્ય લાગે તે કર.

**Great things have always small
beginning.**

આપણા મનમાં એક ખરાબ શુભ ઘર ધાલીને બેઠો છે. જો કે તેની તને જાણ નથી. તે તારા જ નોતરવાથી આવેલો છે. તે એ જ કે બીજાનાં મોટાં કાર્યો જોઈ તેવાં આદરવાની તારા મનમાં એક પ્રકારની તાલાવેલી થાય છે. જો કે આ શુભ ખરાબ તો નથી પણ તે હદ ઉપરાંતનો નકામો છે. તને તારા જરણ-પોષણના સાંસા પડતા હોય ત્યાં તું રાજ થવાનાં સ્વપ્નાં સેવું એ શા કામનાં? તારાથી રાજ થવાયે નહિ અને બીજા કાર્યમાં તું સફળ પણ નહિ થાય. માટે જે કંઈ મનમાં તું વિચારે, તે તારી શક્તિ પ્રમાણે વિચારજે. લાયક બન્યા વગર લાયકાત મેળવવાની વાત ન કરતો. અને જો લાયક બન્યા વગર કંઈ કરીશ તો તેમાં ખરકત પણ નહિ આવે.

બીજાનાં મોટાં કાર્યોને જોઈ તું તેવી પંક્તિમાં આવવા માટે પ્રયત્ન ના કરીશ; પણ એ સર્વ કૃત્યોનાં મૂળ જરા

તારી આંખે જોજે. એ સર્વની શરૂઆત નાનામાંથી જ થએલી છે. તારી આંખો આગળ આજે જે મોટા લેખકો, પંડિતો, કવિઓ, તત્ત્વચિંતકો અને જ્ઞાનિઓ ફરી રહ્યા છે, તેમણે પણ તેમના જીવનમાં એક દિવસ એકડો તો ઘુટેલો જ. તેમની શરૂઆત તો એકડાથી જ થએલી છે. હવે તારી શરૂઆત કંઈ બગડાથી થાય ખરી? એટલું ધ્યાનમાં રાખજે કે મોટા કાર્યની શરૂઆત હંમેશાં નાનાથી જ થાય છે. પણ નાના કામની શરૂઆત કરતાં તને શરમ આવે છે. છેવટે તું કંઈ કરી શકતો નથી.

તું શરમને તારાં કૃત્યો કરતાં અગત્યના સ્થાને મૂકે છે. ત્યાં જ તારી ભૂલ થાય છે. જો તું શરમને વળગી રહીશ તો તારૂં જીવન શુન્યમય બની જશે.

શરમ જીવનમાં જરૂરની તો છે જ, પરંતુ તેના સ્થાનમાં. સ્થાન બહાર શરમ રાખવી એ મનની નિર્બળતા છે. હવે તું કદાચ મને પ્રશ્ન કરીશ કે શરમ વિનાના લોકોને આ દુનિયા નિર્લજ્જ અને નફ્ટના નામથી ઓળખે છે. એ બાબતમાં હું તારા મતને ટેકો આપું છું. અને સાથે સાથે તને તે તરફ દોરવા પણ આહું છું. કારણ, શરમ એ સર્વ ગુણોની માતા છે. એ જ તારા ગુણોને બહારમાં ઓળખાવે છે.

મેં તને શરમના બે પંથ જણાવ્યા. જો તું બંને પંથમાં શરમને આગળ ધરીશ તો પણ તે નકામી છે. અને કદાચ બંને પંથમાં શરમહીન બને તે પણ નકામું

છે. છેવટે ગમે તે એક પંથ તો ગ્રહણ કરવાનો જ છે. કારણ એકેય પંથે તું નહિ જાય તો તું કંઈ કરી શકીશ નહિ. ધાર કે તારી પાસે સુંદર ચકચકીત કટારી છે. તને એનો ઉપયોગ કરવાનો મોહ લાગ્યો. તેં એનો ગમે ત્યાં ઉપયોગ કર્યો. (કોઈનું વેર વાળવામાં-ખૂન કરવામાં) કંઈકના તેં સ્હેજમાં ગ્રાણ્ય લીધા. છેવટે પરિણામ શું આવે તે ખબર છે? તારી પાસેથી તે સદાને માટે દૂર થઈ. વધારેમાં તારા હાથમાં બેડી ચઢાવી જેલના સળીઆ પાછળ તને હડસેલી મૂકે છે. હવે જો તેજ કટારીનો ઉપયોગ તેં કોઈના બચાવને અર્થે કર્યો હોત તો લોખંડની બેડીને બદલે સૂવણું માળા તારા ગળામાં વરમાળ રૂપે પડત, તારા તરફ લોકો વાહવાહના શબ્દો પુકારત અને કટારીને તું તારી કરી શકત.

હવે જો તું કટારીની જગ્યાએ શરમને મૂકી જોઈશ તો તને બરાબર સમજાશે કે શરમ ક્યાં રાખવી અને ક્યાં ન રાખવી.

શરમથી ઘણા લોકો પોતાનામાં જે કંઈ જ્ઞાન છે, તે પણ બીજાની સમક્ષ વ્યક્ત નથી કરી શકતા. કદાચ તું પણ તેવો હોય. આથી તારામાં જે જ્ઞાન છે તેમાં દિવસે દિવસે વધારો થાય છે. કારણ, તારામાં બીજાને સાંભળતી વેળાએ શરમ નથી આવતી પણ બીજાને સાંભળાવતી વખતે આવે છે. હવે તું પૂછીશ કે મારામાં પુરતું જ્ઞાન છે તો તે વડે હું શરમને દૂર કરવાની શક્તિ કેમ કેળવી શકતો નથી? પરંતુ જ્ઞાનને અને શરમને જરાય સંબંધ

નથી. તેને દૂર કરવાની શક્તિ મેળવવા માટે તો તારે ઘણાજ કઠીન સંજોગો પસાર કરવા પડશે. એ સંજોગો નવીન નથી. સંસારમાં ડગલે-પગલે તે ઊભાજ હોય છે. તું એને તારી નજરોનજર જુવે છે. પરંતુ તે વખતે તારામાં રહેલી નહિ જેવી શરમ તે ભુલાવે છે. તેથી એક તો શરમમાં વધારો થાય છે. બીજું તું રાતદિવસ દુઃખી થયા કરે છે. જેમ વધારે પડતો ખોરાક હાજરીમાં પડવાથી આપણને ચેન નથી પડતું. તેમ વધુ પડતું જ્ઞાન પણ આપણા આત્મા ઉપર ભારરૂપ છે. માટે આજથીજ શરમને દૂર કરી તારા જ્ઞાનને બીજાના કાન આગળ ધર. આથી તારા આત્માને શાન્તિ થશે અને તારી દષ્ટિ બહાર તારા જ્ઞાનમાં વધારો થશે.

**Modern science is not meant for
human kind but it is meant for taking
away the human soul.**

હવે તને આજના વિજ્ઞાન વિષે સમજાવું. હાલની વિજ્ઞાનિક શોધોથી તું અજાણ્ય તો નહિજ હોય. એના ઉપર તો આજકાલ જમાનાનું ધોરણ રચાએલું છે. જ્યાં જુવો ત્યાં વિજ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને વિજ્ઞાનજ. એના ચમત્કારી પ્રવાહો કંઈક જુદીજ દીશામાં જુદીજ ભાત પાડતા વહી રહ્યા છે. માનવજાત પણ તેને મદદ કરવામાં તત્પર થઈ છે. આ રીતે જો કે હું વિજ્ઞાનને વખોડતો નથી, હું તો તેનો ખાસ હિમાયતી છું. તેમ છતાં મારે જે જણાવવા જેવું હોય તે તો જણાવું છું.

વિજ્ઞાનથી આપણે ઘણાજ સહીસલામત બની ગયા છીએ. એનો ઉપકાર તો આપણે કદી ન ભૂલવો જોઈએ. આપણા જીવનને પણ તે રસમય બનાવી રહ્યું છે. આખીએ દુનિયાને આપણે આપણા ઘરના ખૂણે જોઈ શકીએ છીએ.

પંખીની પેઠે આપણે આકાશમાં ઉડી શકીએ છીએ. જળ-ચરની માફક આપણે પાણીમાં વાસો કરી શકીએ છીએ અને જમીન ઉપર પણ આપણે જંગલી જનાવરો સાથે ફરી શકીએ છીએ. આ બધો પ્રતાપ વિજ્ઞાનનો જ.

હવે એજ વિજ્ઞાન અત્યારે નવા પંથે પ્રયાણ કરી રહ્યું છે. તે પંથ તારાથી અબાણુ તો નથીજ. એના પડઘા તારા કાનોમાં આછા આછા તો પડ્યાજ હશે. એજ પડઘા ખીબ નહિ પણ દુનિયામાં ચાલી રહેલા મહાન યુદ્ધના.

દુનિયાના કહેવાતા પ્રગતિવાન દેશે પોતપોતાનું વિજ્ઞાન આપસમાં અજમાવી રહ્યા છે. તે સઘળું સહન કરવાનું બિચારા માનવીને. જેને એણે પોતાના સુખને માટે બનાવ્યું તે એનોજ લોગ હોવાનું. બિચારી અજ્ઞાન પ્રબલ વિના વાંકે મારી જાય છે. અને તે પણ માનવીઓના જ હાથે. આ પણ પ્રતાપ તો વિજ્ઞાનનો જ.

આજનું વિજ્ઞાન જે કંઈ કરી રહ્યું છે તે ફક્ત એજ કે માનવીને વહેલામાં વહેલી તકે કેમ મારી શકાય.

મૂખ માનવી તને આ દુનિયામાં વિજ્ઞાનનો પ્રયોગ માણસ વિના ખીબ કોઈની ઉપર અજમાવવાનો ન સુજ્યો કે જેથી તું તારા જાતિભાઈઓનાં ગળાં કાપવા તત્પર થાય છે? જો કે તેમ કરવામાં તું તારી જાતને ગૌરવવાન ગણે છે, સાચેજ પોતાના કામની સફળતા જોઈ કોને આનંદ ન થાય? પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખજે કે તારૂં આ કૃત્ય કુદરતના ન્યાયની બહાર છે. અરે! પણ કેમ ભુલું છું.

વિજ્ઞાનીઓ કદી કુદરતને માનતા જ નથી. કારણ તેઓ પોતે જ કુદરતને અળગા મૂકે તેવા ચમત્કારો કરી બતાવે છે. પછી કુદરતને માનવાની શી જરૂર? જો કે કુદરતને માનવા માટે હું કોઈને આગ્રહ નથી કરતો. માનો અગર ન માનો એ તો પોતાના મનની વાત છે. પણ એટલું તો આપણે માનવું જ જોઈએ કે આ દુનિયામાં સર્વવ્યાપી એક શક્તિ તો છે જ. અને એને જ ઘણા કુદરતના નામથી ઓળખે છે.

વિજ્ઞાનની આંખથી તે જોઈ નથી શકાતી. તેને જોવા માટે તો નવીન વિજ્ઞાનથી બનાવેલાં નવીન ચક્ષુમાં ચઢાવવાં પડે છે. એ ચક્ષુમાંને તૈયાર કરવા હાલના દરેક વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો પણ નકામો છે. જો તું વિજ્ઞાની હશે તો પણ પૂછીશ કે એના માટે કયા પ્રયોગની જરૂર છે? એ પ્રયોગ હું જણાવીશ પણ તારાથી તે કદાચ બની શકશે નહિ. ટુંકમાં તેને માટે કુદરતી મગજની જરૂર છે. કુદરત વિષે વધારે સમજવું. તું તારી અનેક વૈજ્ઞાનિક શોધોમાં ફળીભૂત થયો હશે, પરંતુ એક શોધ કરવાની બાકી રહી જાય છે. તે એ જ કે આ દુનિયામાં તારા જેવો જ બીજો મનુષ્ય તૈયાર કર. જો કે શરીર તો તું તારા અવનવા પ્રયોગોથી તૈયાર કરી શકીશ પરંતુ છેવટમાં એક જ સુફેદી તારી સમક્ષ ખડી થશે. તે જ ચૈતન્ય. જેને આપણે જીવ અથવા આત્માને નામે ઓળખીએ છીએ. એ જ આત્મા આગળ તારું બધું જ વિજ્ઞાન અટકી જાય છે અને અટકી પણ ગયું છે. તે જ સ્થિતિમાં તે સદાને માટે રહેવાનું. કારણ, તારા

સર્વ વિજ્ઞાનની શોધો જ આત્મા વડે થએલી છે. તો પછી વિજ્ઞાન આત્માની શોધ ક્યાંથી કરી શકે? તું જ જવાબ આપ. આત્માથી વિજ્ઞાન કે વિજ્ઞાનથી આત્મા?

Who is a learned man?

**One who is always ready for the others
in all the cases.**

હવે આપણે વિજ્ઞાનથી ઉલટા શબ્દ જ્ઞાન તરફ જોઈએ. જ્ઞાની કેને કહેવો એ જ મારે મન તો પડાડ જેવો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે.

આજકાલ સ્કૂલો અને કોલેજોમાં વિવિધ પ્રકારની ઉપાધિઓ લઈ બહાર પડેલાઓને જ્ઞાની કહેવા; કે પછી સાધારણ સમાજમાં રહી પોતાની જાતને કષ્ટ આપી વિના ઉપાધિએ બીજાઓનું હિત ધચ્છનારાઓને જ્ઞાની કહેવા? બંને જ્ઞાની થઈ શકે છે.

જો ઉપાધિઓ મેળવેલા મહાશયો એટલું જ સમજે કે જ્ઞાનને ઉપાધિથી નથી અંકાતું; તો તે જરૂર જ્ઞાની કહેવાય. કારણ, તેનામાં રહેલા જ્ઞાનનું તેને અભિમાન નથી. જ્ઞાની કદી પોતાના જ્ઞાનની જાહેરાત નથી કરતા. એ બીજાની આગળ પ્રખ્યાત થવા જરા પણ ચડાતા નથી; છતાં પણ તેમને પ્રખ્યાત થવું પડે છે.

તું એમ ન માનીશ કે ફક્ત બણેલાઓ જ જ્ઞાની થઈ શકે છે. અબણ પણ જ્ઞાની થઈ શકે છે. એનો ઉદ્ભવ તને કરી બતાવું. જો એક સાવ અબણ માણસ છે, જેને લખતાં કે વાંચતાં પણ નથી આવડતું. પોતાનું જીવન તે એક સાધારણ ગામમાં મહેનત-મજૂરી કરીને વ્યતીત કરે છે. છતાં હું તેને જ્ઞાનીનાથી પણ અધિક માનું છું. કારણ કે તે કદી અસત્ય નથી બોલતો. વળી બીજાના દુઃખે દુઃખી થઈ પોતે મહેનત કરી બીજાને સુખી કરવા તનતોડ પ્રયત્ન કરે છે. હવે વાચક વિચાર. જાહેરમાં જઈ મોટાં મોટાં બાપણે વાંચનારને જ્ઞાની કહેવો કે આ મારા સાધારણ મજૂરને?

બાપણ કરવાં સહેલાં છે પરંતુ તેના અક્ષરે અક્ષરને અમલમાં મૂકવો અને મૂકાવવો એ ઘણું જ કઠિન છે. ધારો કે એક હજાર માણસને આપણે સારા રસ્તે દોરવા છે, તો બાપણથી ફક્ત દસ જ ટકા દોરાશે; પરંતુ જો પ્રત્યક્ષ દાખલા બતાવી તેમને સમજાવીએ તો હજારમાંથી પાંચસો તો જરૂર સારા પંથે જશે જ.

પરોક્ષ કરતાં પ્રત્યક્ષ વધારે અસરકારક છે.

As a matter of fact, there are two powers in the world; bodily power and mental power. Mental power is stronger than bodily power.

આ દુનિયામાં બે જાતની શક્તિઓ છે. શારીરિક અને માનસિક. આજકાલ માનસિક શક્તિને માટે આ દુનિયામાં સ્થાન નથી. આપણાથી ક્યાં અનણ્યું છે કે “મારે તેની તલવાર અને ના મારે તેની ઢાલ.” જમાનો તલવારની ધાર ઉપર ચાલ્યો જાય છે. માનસિક શક્તિવાળા બિચારા પાછળ ને પાછળ ઘસડાતા જાય છે. તેમના તરફ પાછું વાળીને કોણ જુવે? આમ છતાં તેમના મુખ ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનો શોક નથી જણાતો. તેઓ તો પોતાના જ રસ્તે કોઈક અલૌકિક શક્તિથી દોરાતા જાય છે. તેઓને પોતાની શક્તિ ઉપર શ્રદ્ધા છે. જ્યારે ત્યારે તેનાથી જ સર્વનો ઉદ્ધવ થવાનો છે.

શારીરિક શક્તિવાળા બલે સસલાની માફક ઠેકે ચાલ્યા જાય. છેવટે એ જમીન સાથે પટકાવાના જ. એમાં કંઈ નવીનતા નથી. ચડતી તેવી જ પડતી. જો કે આમ જણાવી હું શારીરિક શક્તિને વખોડતો નથી. હંમેશાં “પહેલું સુખ તે જાતે નયો.” શરીરને કસીને સાફ રાખવું એ આપણી ફરજ છે. પરંતુ એ કસાએલા શરીરનો કઈ રીતે ઉપયોગ કરવો એ જાણવાની જરૂર છે. એનો ઉપયોગ ખીજને હણવામાં ન કરવો પણ પોતાની માનસિક શક્તિ વધારવામાં કરવો. માનસિક શક્તિનો આધાર શારીરિક શક્તિ ઉપર રહેલો છે. જો શરીર નિરોગી હોય તો મન પણ નિરોગી હોય. નિરોગી શરીરમાં રોગી મન નથી રહી શકતું.

હવે તને પ્રશ્ન થશે કે ઘણાનાં શરીર સુકાં હોય છે, છતાં તેમનાં મન ઉમદા હોય છે. હવે એ બાબતનો તને ઉદ્ભેખ કરી બતાવું. નિરોગી શરીર અને બળવાન શરીરમાં ઘણું ફરક છે. કોઈ કોઈ વાર બળવાન શરીરમાં પણ રોગ ઘર ઘાલી શકે છે. જ્યારે શરીર સૂકું પણ નિરોગી રહી શકે છે. તેથી જ બળવાન શરીર કરતાં નિરોગી શરીર વધારે સાફ છે.

જેવું શરીર તેવું મન અને જેવું મન તેવું શરીર. કદાચ તને નહિ સમજાય. આ દુનિયામાં શરીર અને મનનો જન્મ એકી સાથે થાય છે. પરંતુ પહેલો વિકાસ શરીરનો થાય છે. આ પ્રમાણેનો કમ ૧૬-૧૭ વરસ સુધીનો છે. ત્યાર પછી તેમાં ઉધો પડેલો થાય છે. શરીરને બદલે

મનનો વિકાસ શરૂ થાય છે.

હવે મનના વિકાસની શરૂઆત થયા પછી માણસનામાં કંઈક નવીન શક્તિ આવતી જણાય છે. કંઈક અંશે માણસાઈના ગુણો આવે છે (જેવો પાલનકર્તા). મુખ ઉપર અનેરીજ લાલી પથરાય છે. આ બધું સાધારણ વ્યક્તિ માટે નથી, પણ માનસિક શક્તિના રસિયા માટે છે, સાધારણ માણસનામાં તું કંઈજ જોઈ શકશે નહિ.

Never be angry in your life. Angry nature makes bad impression upon minds of the others.

આ દુનિયામાં ઘણા એવા માણસો છે જે સ્હેજ સ્હેજમાં નઠારાં કૃત્યો કરી બેસે છે, અને કયાં પછી તરતજ બાણે પોતે કયાંજ નથી તેમ ડાઘા ઉમરા જેવા થઈ બીજાની આગળ પોતે સાફ કચું હોય તેમ ડોળ કરે છે. તે વખતના તેના ભાવો જોઈ તેને કોઈ ધારી પણ ન શકે. આ માણસ કોઈ દિવસ ખોટાં કૃત્યો કરેજ નહિ એમજ તેઓ તો ધારે. મને પણ નવાઈ લાગે છે. કારણ, કરનાર વ્યક્તિ પોતે બાણીને કૃત્યો કરે છે, છતાં તેની તેજ વ્યક્તિ પોતે પછીથી ગરીબ ગાય જેવી થઈ જાય છે.

છેવટે એટલું સમજાયું કે કરનાર તે વ્યક્તિ નથી; બે

કે સાધન રૂપ તે છે, પણ દોરનાર બીજો છે. તે જ ક્રોધ. જેને મહાપુરુષો, પંડિતો, લેખકો અને કવિઓ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વર્ણવી ગયા છે. એ ક્રોધ માનવીને પાપકુંડ તરફ લેઈ જતાં જરા પણ અચકાતો નથી. પોતે તેનાથી અલગ રહે છે. માણસને તેમાં ધક્કો લગાવી તુરત જ તે તેની સાથમાંથી ખસી જાય છે.

મનુષ્ય તેને સારી રીતે ઓળખે છે કે તે વિશ્વાસઘાતી છે, છતાં પણ તેને છોડી શકતા નથી. મને નવાઈ લાગે છે કે તેની જગ્યાએ જો કોઈ માણસ હોય તો તુરત જ કટાર લેઈ તેને મારવા તૈયાર થશે. જ્યારે ક્રોધને મારવા કોઈ તૈયાર થતું નથી; કારણ એક જ માણસને તે માયાવી આંખેથી જોઈ શકે છે, જ્યારે ક્રોધ માયાવી આંખોમાં કદી ઝડપાતો નથી. તેને તો દિવ્ય આંખો જ જોઈ શકે છે. તે તારી પાસે નથી. જો કે છે તો તારી સાથમાં જ, પણ તેને દિવ્ય રૂપમાં ફેરવવાની તારામાં શક્તિ નથી. શક્તિ છે, પણ તેને વાપરતાં ભય લાગે છે. કદાચ તું તે શક્તિ વાપરે અને તારી દિવ્ય આંખો ઊઘડે તો માયાવી આંખો તુરત જ બંધ થઈ જાય. કારણ એક સ્થાને બે પદાર્થ એકી વખતે ન રહી શકે.

હવે તને પ્રશ્ન થશે કે માયાવી જાય અને દિવ્ય મળે તેથી મને શો લાભ? લાભ એટલો જ કે તારી પાસે પિત્ત-જનો નકામો કટકો છે તેને બદલે કોઈ તને સોનું આપે તો કેટલો લાભ થાય? આ તો જો કે માપમાં કાઢી શકાય છે; પરંતુ ઉપરના અદ્ભુતજન્ય તો માપ જ નથી જડતું

અને જડવાનું પણ નથી.

આ મારી વાત તારા ગળામાં નથી ઉતરવાની અને હવે ઉતારવાની મારામાં શક્તિ નથી, પણ શું કરું? મને તારી દયા આવે છે. હું તને ફરી ફરી હાથ જોડી વિનવું છું, કે તારા શરીરમાં ઘર કરી બેઠેલા ક્રોધને તું દૂર રાખજે. એ નિમકહરામ તારું ખાઈ તને જ દાંડે છે.

તું એકદમ તેને કાઢવા મથીશ તો તે કોઈ કાળે જવાનો નથી. પરંતુ અવારનવાર નાના મોટા સંજોગોમાં તું તેને તારા મનથી જરા જરા અળગો કરતો રહીશ તો છેવટે એ એને રસ્તે પડી જશે. ફરી કોઈવાર તારી પાસે તો શું પણ તારા સામું નહિ જુવે. કારણ, એ ઘણું જ ટેકવાળો છે. કોઈએ તેને એકવાર તુચ્છકાર્યો તો તે જીંદગી પર્યંત તેના સામું નહિ જુવે. આ એનો મોટામાં મોટો ગુણ છે.

**Don't waste your time in looking your
beauty; if you have got.**

સુંદરતા એ કુદરતી બક્ષીસ છે, એ તો તમે આગળ ઉપર વાંચ્યું જ હશે. હવે ધારો કે તમને કુદરતે સુંદર બનાવ્યા છે. તેથી શું? તમારે તમારી સુંદર આકૃતિને ફક્ત અરીસામાં જોયા જ કરવી?

આજકાલ ઘણાં યુવક યુવતીઓને આ પ્રકારની ટેવ

હોય છે. જો કે તેમાં જોઈ તેઓ કંઈક વિચારતા હોય તો સારું; પરંતુ તેઓ તો ફક્ત એમજ ધારે છે કે આપણે સુંદર છીએ, આપણામાંજ સર્વ છે. આપણી સુંદરતા જોઈ આપણી પાછળ હજારો યુવક યુવતીઓ પતંગીઆંની માફક ભમશે. અને છે પણ તેમજ. કારણ જમાનો સુંદરતાનો છે. સર્વ ઠેકાણે સર્વ કોઈ સુંદરતાનેજ પહેલું સ્થાન આપે છે. કારણ પિછાનનારા પણ સુંદરતામાં મુગ્ધ બનેલાજ હોય છે.

વાચક, કદાચ તું પ્રશ્ન કરીશ કે સુંદર વસ્તુ કોને ન ગમે? તે સર્વને ગમે છે, તે જોવાથી આનંદ પણ થાય છે. પરંતુ તે સુંદરતા પૂર્ણ પ્રકાશમાં પ્રકાશતી હોવી જોઈએ. તે વિનાનાં સૌંદર્યો કલાકારની પીંછીથી ચિત્રાએલાં ચિત્રો જેવાં છે. ન જોલે કે ન ચાલે; ન તમારું સાંભળે કે ન તમને સંભળાવે. આ પ્રકારની સુંદરતાની મૂર્તિને હું સુંદર નહિ કહી શકું.

તું ગમે તેટલો સૌન્દર્યવાન હોય, પણ તારામાં કંઈ કરવાની શક્તિ ન હોય, મગજમાં જ્ઞાનનો છાંટો ન હોય, ત્યાં સુંદર રૂપ શા કામનું? હજી ચેત, જ્ઞાન એજ સુંદરતાનું અંગ છે. શરીરની બાહ્ય ટાપટીપ છોડી દેઈ, જ્ઞાન મેળવવા અધીરો થા. શરીર તો છે તે છેજ. જ્ઞાન મેળવવાથી તેમાં ઘટાડો નહિ થાય, બદલે તેમાં વધારો થશે.

હવે તું જે જ્ઞાન મેળવે તે ભેદ વગરનું હોવું જોઈએ. જો તેમાં ભેદ હશે તો પરિણામ જીદુંજ આવશે. ભેદ શબ્દ ન સમજાય તો દાખલો આપી સમજાવું: તારો પાસે એક

સુંદર દેખાવવાળી ફોડં મોટર છે. તેને તું હરહમેશ ઘોખખા પેટ્રોલથી ચલાવે છે. એક દિવસ તું પેટ્રોલને બદલે તે જ ટાંકીમાં સાત વખત ગાળી કેરોસીન નાખજે. પરિણામ શું આવે છે તે જાણે. કદાચ તે મોટર ચાલશે તો ખરી, પણ ગામડાના રસ્તા ઉપર ચાલતી બેલગાડીની માફક પાછળ ધુમાડાના ગોટા અને કાનફોડ અવાજ, એજ પ્રમાણે તારું શરીર. તેમાં જો પેટ્રોલ જેવું શુદ્ધ જ્ઞાન હશે, તો તું સહેલાઈથી આ દુનિયાની સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં માથું મારી શકશે. એજ તને આ દુનિયામાં પ્રિય બનાવશે. સઘળે તારા ગુણ ગવાશે. તેનાથી પણ પર તને જોવા માટે માનવતાના મહાસાગરે માનવીઓનાં ટોળેટોળાં તને ઘેરી વળશે.

હવે જો કેરોસીનરૂપી તારામાં જ્ઞાન હશે તો તારી સુંદર આકૃતિ હોવા છતાં તારા તરફ કોઈ જાણે જ નહિ. કારણ, આ દુનિયામાં કેરોસીનમાંથી નીકળતી ગંધને કોઈએ પ્રિય કરી છે? એવોજ પ્રભાવ તારામાં હોય છે. નથી તારામાં સ્વમાન, સન્માન, શૌર્ય, શીલ, વિવેક, વાણી કે માધુર્ય. તારી પાસે છે ફક્ત મનુષ્યનો દેહ, લગામ વિનાનું મન અને માતા પિતાના તરફથી વારસામાં મળેલું સુંદર નામ. વધારેમાં તારી પાસે કંઈ જ નથી. તું તો સંગ્રામમાં શસ્ત્ર વિના સજ્જ થએલા લડવૈયા જેવો છે. તે બળવાન છે છતાં નિર્બળ છે. દુશ્મનો સહેલાઈથી તેને સ્વાધીન કરવાના. તેમ આ જીવનના સંગ્રામમાં માણસ ગમે તેટલો બળવાન કે સ્વરૂપવાન હોય પણ જ્યાં સુધી તેની સાથમાં વિદ્યારૂપી શસ્ત્ર નથી ત્યાં સુધી તે પરાધીન રહેવાનો જ.

હવે પરાધીન માણસ આ દુનિયામાં કંઈ કરી શકતો નથી. કરવાની આશાઓ તો ઘણીજ હોય છે. અને કંઈક અંશે સફળ થતાં પોતે પુલાઈ જાય છે. હવેથી તેમ ના કરીશ. કારણ, પરતંત્રતાની જંજીરોમાં જકડાઈ રહી ઉચ્ચ સ્થાનની આશાઓ રાખવી એને માણસાઈ ન કહેવાય.

તું ગમે તેવા ઉચ્ચ સ્થાને હોય, પણ છેવટે તું પરાધીન છે. પરાધીન માણસની કિંમત કૂતરા જેટલી. તારા મનથી તું ગમે તેટલી આંકતો હોય, પણ અમારે મન તો તું પરાધીનજ રહેવાનો. પરંતુ તેં તારી ફરજ ક્યારે બજાવી કહેવાય? જ્યારે તું તારી સઘળી આશાઓનો ઉપયોગ સ્વતંત્રતા મેળવવામાં કરે ત્યારેજ.

હવે તું પ્રશ્ન કરીશ કે પરાધીન માણસ કાંઈ કરી શકતો નથી તો પરાધીન સ્વાધીન ક્યાંથી થઈ શકે? એના જવાબમાં એટલુંજ કહીશ કે આ દુનિયામાં કોઈ પરાધીન દશામાં જન્મતું નથી. પરંતુ મોટપણે હાથે કરી પરાધીન દશા વહોરી લે છે. બાલ્યાવસ્થામાં કોઈ પરાધીન નથી રહી શકતું, જ્યારે દુનિયાને સમજતો થાય છે ત્યારે પરાધીન બને છે, કેટલી નવાઈની વાત! નવાઈ જેવું કંઈજ નથી. બાલ્યાવસ્થામાં તું નીડર હતો. જ્યારે તેં યુવાનીમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે બધે પણ તારી સાથે પ્રવેશ કર્યો છે.

Cowardness leads towards dependence.

આ ડુનિયામાં જે માણસને કોઈ પરાધીનતા તરફ તાણી જતું હોય તો તે ભય અને લલમનસાઈ જેજ છે. આ હું યથાશક્તિ સમજાવીશ. ભય એ માણસને ક્ષય રોગની માફક ધીરે ધીરે હરહમેશ દબ્યા કરે છે, અને એજ માણસને માણસાઈ બુલાવે છે. નહિ જેવી મુશ્કેલીવાળાં કૃત્યો કરતાંજ તે મોખરે આવી બિલો રહે છે. પછી મહાન કૃત્યોની તો વાત જ શી? છેવટે એજ ભય મૃત્યુને આવકાર આપે છે. એમ ન કરે તો છેવટે બીજાનો આશરો શોધે છે. બીજાનો આશરો એજ પરાધીનતા.

હવે આપણે ચાલતા વિષયમાંજ ફરી આવી પડ્યા. પરાધીનતા ને આધીન થએલાની સ્થિતિ એટલે મૃત્યુનાથી પણ ખરાબ. આવી કફોડી સ્થિતિમાં એજ ભય તારી સાથમાં નથી રહેતો. તેથી હું તેને વર્ણવી રહ્યો છું કે જે ભય તને પરાધીન બનાવે છે તેજ ભય તને સ્વાધીન બનાવવામાં મદદરૂપ થઈ પડે છે. કારણ, પરાધીન દશામાં ભય જવાથી તું નિર્ભય બને છે, અને નિર્ભય થયો એટલે તારી ગએલી સ્વાધીનતા મેળવવા તું જરૂર તૈયાર થવાનો,

એમાં જરા પણ શક નથી. જેનામાં ભય નથી તે કોઈ કાળે ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ ખીજને આધીન થઈ શકતો નથી.

હવે ભલમનસાઈ તરફ જઈએ. ભલમનસાઈ એ ભયની મોટી ખેડેન છે. તું નિર્ભય હશે, પણ જો તારામાં ભલમનસાઈ હશે તો એ ભલમનસાઈનો લાલ જરૂર ખીજ ઉઠાવવાના. તું નિર્ભય છે, છતાં તારી ઉપર તેઓ સ્વતંત્રતાનો હક ચલાવવાના. આ ઉપરથી એમ અનુમાન ન બાંધીશ કે તારે ભલમાનસાઈને છોડી દેવી. કારણ, એજ ભલમનસાઈ તને આ દુનિયામાં માણસ તરીકે ઓળખાવે છે. તેનામાં ત્રણ ગુણો સમાએલા છે, પરંતુ તે જ્યારે હૃદમાં હોય ત્યારે. હૃદ બહાર જતાં તેનામાં અનેક અવગુણો આવીને લેગા થાય છે. હવે હૃદ બહાર જવું એનું નામજ ભૂલ કરવી. એજ ભૂલનો ભોગ તારે થવાનું. એકજ ભૂલને અંગે મહાન સામ્રાજ્યો પણ ડોલી ગયાં છે. ત્યાં તારામારા જેવા માનવીનો તો હિસાબજ શો ?

એક ભૂલથી શૂરા ક્ષત્રિઓએ ક્ષત્રિયપણું ગુમાવ્યું. પૃથ્વીરાજ જેવા મૃત્યુને શરણ થયા. કણ્ઠાંટકી જેવી વીરાંગનાને રાજમહેલના રંગ છોડવા પડ્યા, દુર્યોધન જેવાનો ક્ષય થયો, અને વધારામાં જણાવું તો પ્રાચીન કાળથી સુધારાની ટોચે વિરાજતી માતૃભૂમિ અત્યારે પરાધીનતાની ઊંડી ખાઈમાં પડી પડી દર્દીઓ શબ્દો તને સંભળાવી રહી છે.

**One, who does not take care of his
mother and land, is not a real man.**

જીંદગીમાં જેણે જનની અને જન્મભૂમિના અતિમ
શબ્દોને કાને નથી ધર્યા તેના જીવનને હું જીવન નથી
આલેખતો. કારણ, જેમાં જ બધાનો સમાવેશ થઈ જાય છે.
એ જેની પર માણસ કંઈ કરી શકવાને સમર્થ નથી.

જન્મથી માણસ જે માતાના હાથ નીચે ઉછરે છે.
એક જન્મ આપનારી; બીજી અન્નપાણી આપનારી જન્મ-
ભૂમિ. બંનેને સરખા હક છે. છતાં ઘણા જન એકપક્ષી
બને છે, તે તો ઇચ્છવા જોગ છે; પરંતુ ઘણા તો તેમના
તરફ ધ્યાન જ આપતા નથી. અરે! ફક્ત માતા ઉપર
માન રાખતા હોય તો પણ ઇચ્છવા જોગ છે. કારણ, માતા
પાસેથી જ જન્મભૂમિનાં સુત્રો શીખવાનાં છે, પરંતુ હાલની
પચરંગી કેળવણીથી શણગારાયેલા યુવાનોને માતાની નથી
પડી. એમને મન માતા એટલે પોતાને માટે નિર્માણ
થએલી કુદરતી ફરજોને બળવનાર એક વ્યક્તિ. સત્ય છે.
ગરજ મટી એટલે વૈદ વેરી.

જ્યાં સુધી શક્તિ ન હતી ત્યાં સુધી માતાના ઝોળામાં ભરાઈ રહ્યા. અને જ્યાં જરા પગભર થયા ત્યાં તો પક્ષીની માફક ઊડીને વેગળા બેઠા. હવે પક્ષી અને તારામાં ફેર શો? તારેજ વિચારવાનું. તું કદાચ પક્ષી બનીશ, પણ માતા તો સદાય માતા જ રહે છે. દુનિયાની એકે એક વસ્તુ નવું રૂપ ધારણ કરે, છતાં માતાનું પુત્ર પ્રત્યેનું રૂપ તેની તેજ સ્થિતિમાં રહે છે. શું કરે? તને જોઈ હૃદયમાં ને હૃદયમાં જ બળ્યા કરે છે. પેટ પાડ્યું ત્યાં ક્યાં પાટો બાંધે! એ તો બિચારી શ્રદ્ધા રાખીનેજ બેસે છે અને તેની શ્રદ્ધા પણ છેવટે સફળ થાય છે.

માતાને છોડી જનારને આ દુનિયામાં જરાય શાન્તિ નથી મળતી. અને આ દુનિયામાં જો તેવા મનને શાન્તિ આપનાર કોઈ હોય તો તે એકજ માતા છે, અને તેનાં વાત્સલ્યભર્યાં વાડ્યો. અને તેથી કવિઓ પણ ગાઈ ગયા છે કે “જનનીની જોડ સખી નહિ જડે રે દોલ.”

હવે તારી માતૃભૂમિ. જેણે માતાને ઝોળાખી છે તેણે જન્મભૂમિને પણ ઝોળાખી છે. જન્મભૂમિ એટલે તારું જન્મ સ્થાન, ખીજું તેનો જે દેશમાં સમાવેશ થતો હોય તે દેશ અને ત્રીજી આખીએ દુનિયા.

તારા દેશથી તો તું અબણ્યો નહિજ હોય, અને કદાચ જો તેમ હોય તો બહુ. સનાતન કાળથી સુધરેલી પ્રજા આય અને તેનાજ વંશજો તમે. તેજ આર્યભૂમિને તારી જન્મભૂમિ, માતૃભૂમિ કે હિંદમૈયા, જે નામ તને

પ્રિય હોય તે નામથી ઓળખ. છેવટમાં એક જ છે. તેની હાલની સ્થિતિથી તું અનુભવ નથી છતાં મારે તને જણાવવાનું રહ્યું. તારો દેશ વિસ્તારમાં જોઈએ તેથી પણ વધારે છે, ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ સાનુકૂળ છે, કોઈ રીતે ખામી ભરેલો નથી, સર્વ બાજુએથી સહિસલામત ભર્યો છે; છતાં હિંદમાં સુખ નથી, શાન્તિ નથી. જ્યાં જુવો ત્યાં બેકારી બેકારી ને બેકારી જ નજરે પડશે. કારણ એક જ તારો દેશ છે, જન્મભૂમિ તારી છે, પણ તે તારી નથી. તેના પવિત્ર શિયળની પરદેશીઓના હાથે, પરદેશના બજારમાં હરાજી બોલાઈ રહી છે, અને તે તું તારી સગી આંખોએ જોઈ રહ્યો છું.

તું શું કરે? તારાં કાંડાં તો પહેલેથી જ કાપી નાખ્યાં છે. છતાં પણ તું તારા બનતા પ્રયાસો કરે બંધ છે. તું એકલો શું કરી શકે? ઘણો ભાગ તો હજુ નિદ્રાને આધીન છે. તેને જગાડવા વગર જાગવાના પણ નથી તો તેઓને જગાડવા આજથી જ તું પ્રયત્ન કર. તું એકલો તો ઘણાંઓને જાગ્રત કરી શકીશ, તે જાગેલાઓ ખીજાને જાગ્રત કરશે, એટલે થોડા જ સમયમાં સર્વ જાગ્રત દશામાં આવી જશે. પછી સાથે મળી સર્વ પ્રયાસો કરવા બેસશે તો સહેજમાં ફળીભૂત થઈ જશે.

Think before you work.

તું જે કરે તે પુરા વિચાર કર્યા પછી શરૂ કરજે. શરૂ કર્યા પછી શિર જાય તો પણ ઘવાયેલા સિંહની માફક મોતને આધીન થજે પણ શત્રુને તારી પીઠ ન દેખાડીશ. તેમાંજ તારૂં સાચું સ્વમાન સમાયેલું છે.

ભલે તું ઉંચ હો યા નીચ હો, નિર્ધન હો યા ધનિક હો, સ્વતંત્ર હો યા પરતંત્ર હો તેની મારે લેશ માત્ર જરૂર નથી. મારે તો ફક્ત તને સ્વમાની જોવો છે. કારણ, જેનામાં સ્વમાન છે તેનામાં સર્વ ગુણો સમાયેલા છે. સ્વમાન જેનામાં નથી તેને માણસ ન કહેવાય. જો કે દુનિયામાં તો તેની કિંમત છે, કારણ કે દુનિયા જીવમાં ગોથાં ખાય છે. ભલે તે જીવે તેને તેમ રહેવા દે. તું એકલો જ જાગીશ એટલે મને સંતોષ વળશે. તું જાગીશ એટલે દુનિયા આપોઆપ જાગશે એવી મને શ્રદ્ધા છે.

આ દુનિયામાં ઇશ્વરે સર્વમાં સ્વમાન વત્તાઓછા પ્રમાણમાં મૂકેલું જ છે; છતાં તેના પાલનકર્તા તરીકે તો ઘણા જુજ આગળ આવ્યા છે.

સ્વમાની શિર જતાં પણ સ્વમાન ભંગ નહિ ભેદ શકે. એજ સ્વમાન તારામાં છે અને મારામાં પણ છે, છતાં આપણે કંઈ કરી શકતા નથી. કારણ એકજ આપણામાં ઉદ્ધતાઈ છે. જો કે આપણી યુવાન યોપરીઓમાં આ સમજવું ઘણુંજ મુશ્કેલ છે. કારણ, યુવાન મગજ એટલે નાથ વિનાનું મસ્તાન વહેરૂં. ગમે ત્યાં ઠેકેજ જાય. હવે ધ્યાનમાં લે. જો તે વહેરાને આપણે નાનપણમાં કેળવણી આપી હોય તો મોટપણે ઘણુંજ સાફ કામ આપી શકે, એજ પ્રમાણે તાફ મગજ છે. નાનપણમાં આપણા મગજમાં જે કંઈ ભરાય છે, તે કોઈ કાળે ખસતું નથી. જો તે સાફ હોય તો પરિણામ તેવું આવે અને નરસું હોય તો તેના જેવું આવે.

સુખ, સ્વતંત્ર અને ઉદ્ધતાઈ ભર્યું જીવન તો નાનપણમાંજ જીવી શકાય છે. સત્ય છે. તે પ્રમાણે જો નાનપણમાં નહિ જીવીએ તો ફરી વાર તેવો પ્રસંગ કદી નથી આવવાનો. પરંતુ જોડે જોડે જીવનમાં ડહાપણ ભર્યાં સુત્રોનો પણ સંગ્રહ કરવો જોઈએ, કે જેથી પાછળના જીવનમાં પણ તું ભૂતકાળ ભોગવી શકે. એ બાબતને જો તું ભવિષ્યના જીવન માટે મુલત્વી રાખીશ તો તું કંઈ કરી શકશે નહિ. કારણ મોટી વયે મગજને સારે રસ્તે દોરવા પ્રયત્નશીલ થવું, તે તો મહાસાગરની મધ્યમાં તોફાનના પંજમાં

પડેલા નાવ જેવું છે. કિનારે આવતાં આવતાં તો તારી સર્વ શક્તિ વ્યથા થઈ જાય, અને કદાચ કિનારા લેગો થાય તો પણ તારામાં ઊઠવાની શક્તિ પણ ન હોય. જિંદગીનું રહસ્ય સુકાઈ જાય. માટે જે કંઈ કરે તે જીવનના પહેલા ભાગમાં જ કરજે. પછીનો તો કરેલાને અમલમાં મૂકવા માટેનો છે.

હવે ધાર કે તે ઉપર પ્રમાણે જીવનને ઘડ્યું, છતાં પણ જીવનમાં દુનિયાની દૃષ્ટિએ કંઈ નથી કરી શક્યો. આથી તું નિરાશ ન થઈશ. કારણ નિરાશા જ માણસને ઉંધે રસ્તે દોરનાર છે, અને એ જ નિરાશા માણસના જીવનમાંથી જીવન તત્ત્વ દૂર કરે છે. આવી સ્થિતિમાં તું આવી ગયો હોય છતાં કોઈના ઉપર કરેલા ઉપકારની આશા ના રાખીશ. એવી આશા કરતાં નિરાશા જ સારી છે. એવા પંથે જવાની આશા રાખવી એના કરતાં ઘર ખૂણે બેસી નિરાશાનું સેવન કરવું એ મહાન કાર્ય કર્યા બરાબર છે. ન સમજાય તો સમજાવું :

એ જ નિરાશામાંથી આશા જન્મે છે. જ્યારે આ દુનિયામાં નિરાશ હૃદયોને એકેય બાબતથી આશાનાં પગલાં સંભળાતાં નથી, અને જ્યારે આખી દુનિયા તેના તરફ નહોતી અને છે ત્યારે કુદરત નિરાશાની મદદે ઢોડી આવે છે. “ છોડ કહોડ થાય પણ માબાપથી તેમ નથી થવાતું.” જેને તને આ દુનિયામાં જન્મ આપ્યો છે તે તો તારી સંભાળ લે છે જ, જો કે આપણે તો તેને ભૂલી જઈએ છીએ.

હવે આવા સંજોગોમાં કુદરત કૂર બને તો મારો કંઈ

ઉપાય નથી. કારણ ધરતી ફાટે ત્યાં સંતાવા માટે આપણે ક્યાં સ્થાન મેળવી શકીએ? આભ પડતું હોય ત્યાં ટેકો ક્યાંથી મૂકી શકીએ? આવી સ્થિતિમાં પણ માણસને માટે ટેકો છે. તે એજ જીવનના સંકટમાં સહચારિણી ધીરજ તને બચાવી લે છે.

તું તારા જીવનને હરકોઈ પ્રવૃત્તિમાં જંપલાવીશ તો ધીરજ તારી સાથેજ રહેશે. કદાચ તારા હાથમાં એક પણ પ્રવૃત્તિ ન આવે તો છેવટે એટલું તો કરજેજ કે તારે જે જે બાલબચ્ચાં હોય તેમના મગજમાં કંઈક સારા સંસ્કાર પડે તેવાં વાક્યો શીખવજે કે જેથી તારા જેવી સ્થિતિ તેમની ન થાય. આને તું હસવામાં ના કાઢીશ. આ પણ એક મહાન કાર્ય કરવા જેવું છે. જેનાં સંતાન આ દુનિયામાં નવીન પ્રકાશ ફેલાવે છે તેનાં માબાપને પણ પ્રભુના દરબારમાં કંઈક ધન્યવાદ મળે છે. તમે પણ કોઈક વખત કોઈ મહાન પુરુષને જોઈને નીચેના શબ્દો તો બોલ્યા હશે કે ધન્ય છે તારાં માતા પિતાને. એ એકજ ધન્ય શબ્દમાં આખાં જીવનનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

શોધખોળથી તે પ્રાપ્ત નથી થતો. (શોધખોળનો અર્થ ખાલી ઘર ખૂણે લમણે હાથ દઈ બેસી રહેવું તે.) ‘ધન્ય’ શબ્દને પાત્ર બનવું એટલે આ દુનિયામાં કોઈ પણ નવીન શોધ કર્યા બરાબર. કોઈ વિજ્ઞાનની, કોઈ બગોળશાસ્ત્રની શોધ કરી ધન્યવાદ મેળવે છે; અને બધાનાથી પર, આત્માની શોધ કરવાવાળા છે. આત્માની શોધ એટલે આત્માનો કાણુ. (આત્માને પાછળ તું જોઈ શકશે.) જીવનના

હરેક ક્ષેત્રમાં મનના પ્રવાહને એક સરખો વહેવડાવવો ત્યાંજ મોટી મુશ્કેલી ખડી થાય છે.

આપણે અનેક પ્રકારના જીવોની સાથે આપણા જીવનને દોરવાનું છે. મન એક, સાંભળનાર અનેક, અને સાંભળવાનું પણ અનેકનું. આ સમયે મન પોતાની સ્થિરતા ગુમાવે છે. આજ સમયે મનને સ્થિર કરવું ત્યાંજ પુરુષાર્થ સમાયેલો છે. શાન્ત જળમાં તો નાનું છોકડું પણ પોતાનું નાવ હાંકી શકે, પરંતુ મોટા વંટોરીઆમાં પસાર કરી શકે તેજ ખરો. એકાન્તમાં તો બધા પોતાના મનને શાંત કરી શકે, પણ સંસારમાં રહી સંસારની અનેક ધમાલોમાં મનને સ્થિર કરવામાંજ તાડું સર્વ સમાયેલું છે. નેપોલીઅન જેવા તો ભાગ્યેજ મળી આવશે કે જે અગ્રવ ઉપર પણ રણક્ષેત્રમાં નિદ્રાને આધીન થતા હતા. અને યુધિષ્ઠિર જેવા પણ ભાગ્યે હશે કે જે શત્રુઓને પણ આનંદથી વધાવી લેતા હતા. ક્યાં એ? ને ક્યાં હું ને તું? આમ વિચારી એમ ન ધારીશ કે તારામાં તેમના જેવી શક્તિ નથી. શક્તિ તો છે પરંતુ તેને તું ગમે તેમ વેડફી દે છે. તેજ શક્તિ ક્ષમા અને સાથમાં સંયમ.

**Control over your mind and keep
well behaviour towards your enemies.**

આંધળા માણસને જેટલી લાકડીની જરૂર છે તેટલી જ માણસના જીવનમાં ક્ષમા અને સંયમની જરૂર છે.

ક્ષમા એ માણસને અપયશના રસ્તેથી વાળી યશને માગે ચઢાવનાર સખી છે. પરંતુ એટલું તો ધ્યાનમાં રાખજે કે દુનિયાની દરેક વ્યક્તિ સાથે તે સખી નથી બનતી. અને જો તેમ બનતું હોય તો મારે જણાવાની જરૂર પણ ન જણાત. તેને સાહેલી બનાવનાર તો કોઈક જ હોય છે. સાધારણ વ્યક્તિનું તે કામ નથી. તને કદાચ શંકા થશે કે સાધારણથી કેમ ન બની શકે? આ દુનિયામાં માણસ સર્વ શ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે. તેનામાં ધારે તે કરવાની શક્તિ સમાયેલી છે. છતાં આપણે તે શક્તિને ઉપયોગમાં નથી લઈ શકતા. શક્તિ હોવા છતાં આપણે તો કૂંકથી લોઢાની સળી વાળવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. કદી સફળ થવાય?

હવે આ પ્રમાણે તું ક્ષમાવાન થવા માટે તારી શક્તિ વાપરે અને ક્ષમાશીલ દેખાવાનો ડોળ કરે. ક્યાં મેળ ખાય? ક્ષમાને શોધવા તો અંતરના ઊંડાણમાં ડૂબકી મારવી પડે છે, શ્વાસને રૂંધી રાખવો પડે છે, અને ઊંડાણમાંથી આવતાં આંદોલનોને સાંભળવા માટે દુનિયા તરફથી તારા કાનને સંકેલી હૃદયનાદ તરફ વાળવા પડે છે. એ નાદ જ્યારે તું બરાબર સાંભળી શકે ત્યારે જ તારામાં ક્ષમારૂપી શક્તિ

કંઈક પ્રવેશ કરે. ઉપર પ્રમાણે ન બને તો ક્ષમાનો કદે શત્રુ ક્રોધ તો જરૂર ત્યાં આવવાનો જ. કારણ એને આવકાર નથી આવવો પડતો. જ્યાં જ્યાં તે ક્ષમાને નથી જોતો ત્યાં ત્યાં તે સત્વર દોડી જાય છે. અને તેની લોખંડી બેડીઓ ચઢાવી ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે. (આગળ ઉપર વાંચ્યું હશે.)

હવે ધારો કે તું ક્ષમાવાન થયો છું. પરંતુ તેનો ઉપયોગ ક્યાં અને કેવા સંજોગોમાં કરવો એ વિચારવા જેવું છે. બળવાનની સાથે તો હરકોઈ ક્ષમાથી વર્તે છે. પરંતુ નિર્બળને ક્ષમા બક્ષતાં મનમાં કંઈક સંકેત થાય છે. થાય જ કારણ તેને મારવાની તારામાં શક્તિ છે; પરંતુ નિર્બળને દુઃખ દેવું એ કાયરનું કામ છે. બાથ ભરવી તો બળીઆ સાથે. જ્યારે તું ઉલટા અર્થમાં ઉપયોગ કરે છે. જો કે ક્ષમાને માટે ઉલટુસુલટુ કંઈ જ નથી. પરંતુ કદાચ તને તારી શક્તિ ડંખ્યા કરતી હોય તો તેનો ઉપયોગ બળવાન સાથે કરજે; તે પણ સારા માર્ગે. બળવાનની સાથે જો તે સમજે તો ક્ષમાથી અને ન સમજે તો બળથી. પણ નિર્બળ સાથે તો સમજે અગર ન સમજે તો પણ ક્ષમાથી જ તું વર્તજે, ત્યાં જ તારી મોટાઈ જણાઈ આવે છે.

હવે તું જરૂર ક્ષમાને શોધતો થયો હશે. અને જેવી તે તારી પાસે આવશે કે તરત જ તેની મોટીબેન જે બુદ્ધનું બોધીસત્ત્વ જેને ગાંધીજીએ વધાવી લીધું છે તેના તરફ લઈ જશે. તે જ અહિંસા. સારા ચે હિંદનો ઉદ્ધાર કરનારી અને માણસના જીવનમાં પવિત્ર નિસરણીરૂપ. હિંસાને

સમજાવવાની જરૂર નથી કારણ અત્યારે તો નાના બાળકના મુખમાંથી પણ સત્યાગ્રહ, સમભાવ, સન્માન એવા શબ્દો નીકળતા કોઈ કોઈ વાર તું સાંભળતો હશે. જરા ઊંડા ઉતરીએ તો આ દુનિયામાં કોઈ જીવને દુઃખ ન હેતું, અને કોઈ ખીજને દુઃખ હેતું હોય તો પણ તેને અહિંસાથી શાંત કરવો. આથી વધારેમાં સમજાવવાની મારામાં શક્તિ નથી, કારણ અમુક બાળકમાં અહિંસા કેને કહેવી એજ મને પણ નથી સમજતું. અને વારે વારે કોઈને પૂછી હેરાન કરવું એ પણ હિંસા કહેવાય તેથી તેમ નથી કરતો. જો એકાદ બે દાખલા આપું : ધાર કે તું તારા ગામની પાદરે રાતને વખતે ફરવા માટે નીકળ્યો. તેજ વખતે તારી દષ્ટિએ નીચેનું દૃશ્ય પડે તો તું શું કરે? તારાજ ગામની કોઈ કુમારીને તેનું શિયળ ભંગ કરવાના ઇરાદાથી કોઈ ગુંડાઓ બળજબરીથી લઈ જતા હોય. તે વખતે તું તેમને સમજાવવા જાય તો તેઓ આવેશમાં આવી ગએલા તને પહેલોજ ચમરાજના દરબાર ભેગો કરી દે. હવે જો તું તેમને તેમના રસ્તે જવા દે તો હિંસા કહેવાય. અને જો તું કદાચ તેમને છળકપટ કરી મારી નાખીને છોડાવું તો પણ હિંસા કહેવાય. આ રસ્તો નથી સમજતો.

ખીજે દાખલો : ધાર કે તું તારા ખેતરમાં ફરવા ગયો. ત્યાં તે એક શિયાળને, મધુર ટહુકાર સાથે પોતાની પ્રિયતમાના નૃત્યથી આનંદ કરતા મચુરને પકડતી જોઈ. હવે તું શું કરીશ? તેને છોડાવીશ કે જતો કરીશ? જો છોડાવે તો શિયાળ નિશાશ થાય. સાથે સાથે તેનાં ભૂખથી ટળવળતાં

બચ્યાં પણ મરણને શરણ થાય. અને જો ન છોડાવે તો બીજી બાજુ મયુરની પ્રિયતમા (દેલની) વિરહ વેદના, અહા! કેવું કરુણ દૃશ્ય! તને તારી પ્રિયતમા આવી રીતે મૃત્યુને આધીન થતો જુવે તો શી દશા થાય? કંઈ સમજાતું નથી. વાચક, જો કદાચ તને સમજાય તો જરૂર તું વહેલામાં વહેલી તકે જણાવજે. આથી વધુમાં મારું મગજ અહિંસામાં નથી ઊતરી શકતું. માટે હવે ક્ષમાના મોટા ભાઈ સંયમ તરફ જઈએ.

હાથીને અંકુશ, ઘોડાને લગામ, બળદને નાથ અને ઊંટને નેથડી, આમ સર્વ પ્રાણીઓને કબજે કરવા માટે માણસે પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે કંઈક ને કંઈક રચના કરી છે. અને પોતે જાણે પોતાનામાં કંઈજ નથી એમ જાણી પોતાના માટે કંઈજ ન બનાવ્યું. પરંતુ ન ભૂલ કે માણસનામાં જેટલું ઝેર છે તેટલું દુનિયા ઉપર બીજા કોઈ પ્રાણીમાં નથી. પ્રાણીઓના કરતાં તે વધારે ઘાતકી છે. તેમ છતાં મનુષ્ય પોતાની જાતને શ્રેષ્ઠ માને છે. માનેજ. સત્ય છે. પોતાની જાતને આ દુનિયામાં કોઈએ વખોડી છે? પોતાની જાતને વખોડનારાઓના ઘણાજ જુજ દાખલા મળી આવે છે. તે બીજા નહિ પણ આજ સુધી આ દુનિયામાં જે મહાપુરુષો થઈ ગયા તેજ. જેનાં તું અત્યારે ચરણ ચુમી રહ્યો છું. કોઈના ચરણ ચુમવાથી આપણા જીવનનો ઉદ્ધાર નથી થતો. જીવનનો ઉદ્ધાર તો તેવા પુરુષોના જીવનમાંથી કંઈક ગ્રહણ કરવામાં સમાયેલો છે. તે તારા મનને કદી પ્રશ્ન કયો છે કે તેઓ પણ પુરુષ છે અને હું

પણ પુરુષ છું. લોકો તેને શા માટે પૂજે છે અને મારા તરફ જોવાની પણ તરફી નથી લેતા? ના પૂછ્યો હોય તો હવે પૂછજે અને આ મારો જવાબ ધ્યાનમાં ઉતારજે.

તું પણ તેમના જેવો જ છે; છતાં તેમનામાં અને તારામાં ઘણો ફરક છે. શરીર સંબંધમાં નહિ પણ મનના. જો કે તારો અને તેમનો આત્મા તો એક જ છે. (તે વિષે જાણવા માટે અધીરો ના થઈશ. આગળ કિપર જાણી શકશે.) તારું અને તેમનું મગજ તો એક જ તત્ત્વમાંથી તૈયાર થયેલું છે. પરંતુ જાંનેને કેળવણી જુદી જુદી દિશામાંથી મળેલ છે. બંનેમાં આસમાન જમીનનો ફેર છે. જાંનેના પ્રવાહ જુદી જ દિશાએ વહે છે. તેનો પુનિત પ્રવાહ સમુદ્ર તરફ જાય છે જ્યારે તારો પ્રવાહ તેની વિરુદ્ધમાં ગમે ત્યાં જંગલોમાં, કોતરોમાં કે ઉડી ખાઈઓમાં ગુંચવાઈ જવાનો. એવી જ દશા તારી થવાની, કારણ તારા મનને તે લગામ નથી લગાવી, જ્યારે મહાપુરુષોએ તેમના મનને લગામથી જકડી દીધેલાં છે. હવે તને પ્રશ્ન થશે કે મારે મનને લગામ કઈ રીતે લગાવવી? એ બજારમાં વેચાતી નથી, અને પહેરાવવા માટે બીજાની જરૂર પડતી નથી. એ તો આપ મેળે જ ઉત્પન્ન થાય છે. તે એ જ કે મનનો કાળુ, મનને સંયમમાં રાખવું તે.

મનને સંયમશીલ બનાવ્યું એટલે આખું જગ જીત્યા સમજવું. પણ ત્યાં જ હિમાલય જેવી મુશ્કેલી ખડી થાય છે. હિમાલયને ઓળંગવામાં જેટલી શક્તિની જરૂર પડે છે તેનાથી અધિક શક્તિની જરૂર મનને સંયમમાં રાખવામાં

પડે છે. કારણ વાંદરાના બચ્ચા જેવું મન જરાય જ'પીને બેસતું જ નથી. દુનિયાની ગમે તે પ્રવૃત્તિમાં બંધ્યા વગર ઝંપલાવે છે. છેવટે હાથ ઘસી પાછું ફરે છે. સાઈ કરતું હોય તો ઇચ્છવાબેગ છે પણ આ તો નથી જોતું સાઈ કે નરસું. ઉજળું દીકું એટલું દૂધ માની પી જવાનું. કંઈક નવીન દીકું એટલે પોતાની પાસે મેળવવા પ્રયત્ન કરવાનું. અને ગમે તે ઉપાયે શક્તિથી અગર પૈસાથી તેમ કરવાનું જ. તેમ કરીને પણ જો ઉપયોગ કરતું હોય તો સાઈ પણ જ્યાં વસ્તુ હાથમાં આવી કે તરત જ તેને ક્યાંય અન્ધકાર ખૂણામાં પધરાવી દેશે, ફરી તે કોઈની નજરે જ ન પડે.

વધારેમાં કહું તો ઘણા પોતાની સ્ત્રીથી પણ સંતોષ નથી પામતા. એક મૂકી બીજી અને બીજી મૂકી ત્રીજી. આખું જીવન જ આ પ્રમાણે ચાલ્યું જાય છે.

કાળુ વિનાના મગજને પોતાના સિવાય સઘળી વસ્તુઓ પ્રિય લાગે છે. તે પોતાને યોગ્ય છે કે નહિ તે તો જોવાનું જ નહિ. એ બાબતમાં તો શિવાજી જેવા કોઈ લાગ્યે જણાઈ આવશે. અહીં તો ગમે તે ઉપાયે પોતાની પાસે મેળવવાનો વિચાર. પછી પરિણામ ગમે તે આવે.

હવે આશા રાખું છું કે લગામ વિનાનું મન તને સમજાયું હશે. આ પ્રમાણે મનને રાખી જીવન વેડપી નાખવું એના કરતાં પહેલેથી જીવનનો ત્યાગ કરવો વધારે સારો છે. જો કે આ સમજાતું નથી પરંતુ એક વખત તો ગમે ત્યારે સમજાય છે જ. તે વખતે તું માથે હાથ દઈ

રોવા બેસે છે. કરેલાનો પશ્ચાત્તાપ કરવા બેસે છે, અને તું તારી બતેજ કબુલ કરે છે કે મનને સંયમમાં રાખ્યું હોત તો આ દશા ન થાત.

હવે સંયમ ક્યાં રાખવો તે સમજાવું. આ દુનિયામાં તને કોઈ સારી વસ્તુ ખરીદવાનો શોખ થયો. તે વખતે તારી પાસે પૈસા નહિ હોવાથી તેં તે ન ખરીદી. તેના વગર ચલાવ્યું અને તું બીજાની પાસે જઈ મેં સંયમથી ન લીધી એમ જણાવે તે તારી મૂર્ખતા છે. કારણ કે પૈસા વિના તો બિખારી પણ ન લઈ શકે. પણ ખરો સંયમી ક્યારે કે તારી પાસે પૈસા હોય અને તે વસ્તુ વિના ચાલે તેમ નથી તે વખતે જો તું તેના વિના ચલાવી દે તો ખરો સંયમી કહેવાય.

અશક્ય વસ્તુ સામે દરેક સંયમશીલ બને છે પણ શક્ય આગળ તો કોઈકજ બની શકે છે.

સંયમ વિનાનો માણસ આ દુનિયામાં માણસ નથી પણ મૂર્ખ છે. તું ગમે તેટલું બણ્યો હોય, તારી પાસે અખૂટ મિલ્કત હોય પણ જ્યાં તારા મનને એકજ સંયમ રૂપી લગામ નથી, ત્યાં એ સર્વ નકામું છે. તારા જ્ઞાનનો સમાવેશ સંયમમાં થાય છે. જેમ ઉપરી વિનાનું લાખો માણસોનું લક્ષ્કર નકામું છે તેમ સંયમ વિનાનું સર્વ ડહાપણ નકામું છે. હવે તું કહીશ કે મારામાં સંયમ નથી તેથી શું બગડી ગયું? તે વિના મારામાં સર્વ ગુણો છે. તો હું તને જણાવીશ કે એ તારા સઘળા ગુણો પાણી ઉપર

જૂના સુતરના દોરડા વતી તૈયાર કરેલા ઝુલતા પૂલ જેવા છે. જેમ તે પૂલ ઉપર સહેજ વજન મૂકતાં પાણીમાં પડી જાય છે તેમ સંયમરૂપી બંધન વિના તારા ગુણો રહેજમાં નાશ પામે છે. માટે સંયમને શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે.

માનવંતો માણસ તરીકેનો ખીતાળ ધારી સંયમને અળગો મૂકી પશુ તરીકે જીવન વ્યતિત કરવું એ મને યોગ્ય નથી. અને ખીજ તે પ્રમાણે કરે તે પણ નથી રૂચતું. (તું કદાચ એમ પૂછીશ કે ખીજની તારે શી પડી છે? એનો જવાબ હવે પછી આપીશ. હાલમાં તો એટલું જ જણાવીશ કે મારા અંતરમાં ખીજને માટે માન છે.) તેમ ન હોત તો મારે આ જણાવવાની જરૂર ન જણાત. કદાચ તું એમ ધારતો હોય કે જેને પડે તે ભોગવે. એ તો કુદરતી નિયમ છે, તો તે આજથી ભૂલી જજે. જેમ તારા પિતાને મન તારાં સર્વ ભાઈ-ભગિની સરખાં છે, સર્વના તરફ તેમના પ્રેમનો પ્રવાહ એક જ સરખો વહે છે તેમ જગતનો પાલક પિતા તેનાં બાલબચ્ચાં તરફ એક સરખો પ્રેમનો પ્રવાહ કેમ ન રાખે? જરૂર તેને મન તો સર્વ સરખા છે. ધાર કે તારા પિતાને તમે બે ભાઈઓ છો. તું ભણેલોગણેલો છે અને ખીજે તદ્દન અભણ છે, અથવા સાધારણ છે. એટલે શું ખીજે તારા પિતાનો પુત્ર નહિ? શું એ તારો ભાઈ નહિ? જરૂર તું એને ભાઈ તરીકે જ માનવાનો અને તારો પિતા પણ બંનેની ઉપર સરખું જ હેત રાખવાનો.

**There should be no caste or creed
between man and man.**

પ્રભુના હરબારમાં સર્વ સરખા છે. તો પછી તું તારા મનમાં લેદ શા માટે જોઈ રહ્યો છે? તારી દૃષ્ટિમાં ઉચ્ચ-નીચનો લેદ શા માટે રાખે છે? છેવટમાં દુનિયાનાં સઘળાં તારાં બાઈબેનો છે. તો તારે તે પ્રમાણે વર્તવું જ જોઈએ. હવે કદાચ તું મને પ્રશ્ન કરીશ કે પ્રાચીન કાળથી ઉચ્ચ નીચનો લેદ ચાલી આવેલો છે, કારણ કે પ્રાચીન કાળમાં પણ ચાર જાતિઓ હતી: બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર. તે વિષે તને સમજવું. તે સમયમાં હાલની માફક લેદ ન હતો. જુદાં જુદાં નામ ફક્ત વહેવારમાં સગવડતાની ખાતર આપ્યાં છે. જો તે વખતે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય થઈ શકતો, ક્ષત્રિય વૈશ્ય થઈ શકતા, વૈશ્ય શૂદ્ર થઈ શકતો અને શૂદ્ર બ્રાહ્મણ થઈ શકતો. આને તું જાતિલેદ કહી શકીશ? ન સમજાય તો જો વ્યાસમુનિ માછણુના પેટે જન્મેલા હતા છતાં બ્રાહ્મણ તરીકે પૂજાય છે. પરશુરામ બ્રાહ્મણ હતા છતાં ક્ષત્રિય તરીકે તે જીવી ગયા છે. હવે હું ધારૂં છું કે તું ઉચ્ચનીચનો લેદ બૂલી જઈ સર્વને સમદૃષ્ટી જોતો થઈશ. મારે પણ એની જ જરૂર છે.

**Life is the divine gift of God. We
have to make good use of it.**

જો મારા તારાનો પ્રશ્ન દુનિયા ઉપરથી નાશ પામે
તો સર્વ સંકટો સહેજમાં ભૂસાઈ જાય.

હવે હું તને પૂછું છું. કદાચ તને જો તારું બચપણ
ગ્રાહ ન હોય તો તું તારી માતા પાસે જજે અને એટલું જ
પૂછજે, કે માતા જ્યારે હું આ દુનિયામાં જન્મ્યો ત્યારે
મારી સાથમાં શું હતું? માણસ મરણ પામે છે ત્યારે
સાથમાં શું લઈ જાય છે, તે ધારી ધારીને જોજે. છેવટે
સ્મશાન યાત્રાએ જઈને જોજે અને તેથી પણ ન સમજાય
તો તારી જાતે પ્રયોગ કરી જોજે.

તું તો પૂછતાં પૂછીશ અને જોતાં જોઈશ; પરંતુ મારે
તો મારી ફરજ બજાવવાની જ છે. આ દુનિયામાં માણસ
જ્યારે જન્મે છે ત્યારે એક રીતે તેની સાથમાં કંઈ નથી
હોતું, બીજી રીતે જરા ઉંડા ઉતરીને જોઈશું તો ઘણું જ
લઈને જન્મે છે. તેનો અંત અત્યાર સુધી કોઈ લાવી
શક્યું નથી અને લાવવાને કોઈ શક્તિમાન પણ નથી. તને
શંકા થશે કે આટલું બધું તે શું લઈને માણસ જન્મે છે?
બીજું કંઈ નહિ. તારું શરીર અને તારા જન્મની સાથે
જન્મતું જગત. એમાં તો જરા પણ શંકા નથી જ.

હવે માણસ કંઈ પણ લઈને જન્મતો નથી તે પણ સત્ય છે. જો જે જગતમાં જન્મ લઈ, જન્મથી મરણ સુધી પોતાના જીવનને પોતાના જ ખાતર ખીજના લોગ લઈ, પોતાનાં પેટ હરહંમેશ તર રાખે છે તે સઘળા સાથમાં કંઈજ લાવતા નથી અને કંઈ લઈ જતા પણ નથી.

હવે જગતમાં જે લઈને જન્મે છે, તેઓ ખરી રીતે ખીજના માટેજ જીવે છે, અને પોતે જે કંઈ લઈને આવ્યા છે, એ પોતાના લોગે પણ ખીજને મદદ કરવામાં વાપરે છે. તેમને મન તો જગતનાં સર્વ સરખાં છે. તેમની નોંધણીકોમાં 'માફ' અને 'તાફ' એ બે શબ્દોને સ્થાન જ નથી. છતાં તેમના મરણ વખતે તેઓ તેમની સાથમાં ઘણુંજ લઈ જાય છે. પરંતુ તું તેને નથી જોઈ શકતો કે તે શું લઈ જાય છે? ક્યાંથી જોઈ શકે? પોતે ચોર એટલે ખીજને પણ ચોરજ દેખે. પરંતુ જો તું તેમના જેવો થાય તો તું તેમને તારા જેવા જોઈ શકે. હવે તને પ્રશ્ન થશે કે મારે તેમના જેવું થવું છે માટે રસ્તો બતાવો.

હું રસ્તો તો બતાવીશ પણ.... એ રસ્તે તારાથી જવાશે? જો તું તારા પુત્રનો લોગ આપી શકશે તો તું તે રસ્તે જરૂર જઈ શકીશ.

માણસ જે ધારે છે તે કરે છે, પણ કરવાનું તેની શક્તિના ઉપર આધાર રાખે છે. જો સઘળા માણસો પોતાની ધારણા શક્તિ પ્રમાણે કરતા હોત તો આ દુનિયા કંઈક નવાજ રંગોએ રંગેલી જણાત. તેમ બનવું ઘણુંજ

કઠિન છે. તેની જરૂર પણ નથી. જરૂર તો છે, પણ એક તો સમજાવા દે. તારે તો એટલું જ જાણવું છે કે મરતી વખતે મારે કંઈક લઈ જવું છે. જો મરણ પછી તારે ખોરાકની જરૂર નથી, પાણીની નથી, કપડાંની નથી. ત્યાં ફક્ત જરૂર પડે છે ધર્મની. એ જ ધર્મ તારે આ દુનિયા ઉપરથી લઈ જવાનો છે.

મહા પુરુષો પણ કહી ગયા છે કે આત્મા અમર છે. (તે વિષે પછીથી સમજાવીશ) ઘણી વખત આપણે કહીએ છીએ કે ફલાણે માણસ મરી ગયો. ખરી રીતે મરવાનું કંઈ જ નથી. માણસો તેની તેજ સ્થિતિમાં હોય છે. ફક્ત આત્મા એકલો જ નથી હોતો. હવે તે ચાલી ગયેલા આત્માને પણ ઠરીને નથી બેસવાનું. ફરી આની આજ સૃષ્ટિ ઉપર જન્મવું પડે છે. તે વખતે તારા આગળના જીવનનાં ધાર્મિક કૃત્યો સાથે રહે છે, અને પહેલાંના જીવનમાં પણ તેને સારી નામના મેળવી આપે છે. એ બધો પ્રતાપ ‘મારા’ અને ‘તારા’નો. આ બેજ શબ્દો જેનામાં નથી તે દેવ તરીકે પૂજાય છે. તેથી જ હું તેઓને વારંવાર તારી દૃષ્ટિ સમક્ષ રજુ કરું છે.

તારાથી આ દુનિયામાં મોટાં મોટાં પુસ્તકો ન વંચાય તો ભલે, તારાથી પશ્ચિમની ઠેંગવણી ન મેળવાય તો પણ ભલે, અને કદાચ તને આ દુનિયામાં કોઈ બોલાવે નહિ તો પણ તું તારા મનમાં મૂંઝાઈશ નહિ. પરંતુ તારા ઘરને ખૂણે બેસી, નીચેના શબ્દો મારો, તારો, મારું, તારું, મારે, તારે, મારી, તારી, મારા, તારાનો અભ્યાસ કરજે,

જ્યાં સુધી તારા હૃદયમાંથી નાબૂદ ન થાય ત્યાં સુધી.

તને પ્રશ્ન થશે કે આમ કરવાથી મને શો લાભ? લાભ એટલો જ કે આખી દુનિયા તારા ચરણમાં ઝૂકશે. તું એમનો અગ્રણી નેતા બનીશ. અને દુનિયાને કંઈક નવા જ તેજથી ઉજાળીશ.

**If a man may be animal, then what
of the animals?**

દુનિયામાં જ્યારે માણસો, માણસો મટી જંગલી બનશે તો પછી જંગલનાં જનાવરો પાસેથી શી આશા રાખવી? મારી મુશ્કેલી અહીં જ સમાયેલી છે. તને જ શંકા થશે કે માણસો તો વળી જંગલી બનતાં હશે? એ પ્રમાણે ન હોત તો દુનિયાને ઉજાળવાની જરૂર જ ન જણાત. શંકાને સ્થાન જ નથી. જમાનો જંગલીનો છે. તે તું તારી આંખોએ જોઈ શકે છે.

‘હાહી સાસરે ન જાય અને ગાંડીને શિખામણ દેવા બેઠી,’ એ વસ્તુ અત્યારે બની રહી છે. માણસ માણસ છે છતાં જંગલી બને છે. દાખલા તરીકે ધણી વખત માણસો નહિ જેવા દોષે વિચારા જન-જનાવર અને પશુઓને હદ ઉપરાંત મારે છે. ધાર કે તું તારા ગામમાં તારા ઘેરથી કંઈ કારણસર બીજે મહોલ્લે ગયો તે વખતે ત્યાંનાં કૃતરાં તને બસવાનાં જ કારણ કે તે તેમની ફરજ છે. પરંતુ તું તો વગર સમજે તારી લાકડી તેના ઉપર વાપરે છે. તેમ

કરવાની તારી ફરજ નથી. બોલ, હવે તું જંગલી કે તે જંગલી? તું જ. કારણ કે એ તો ન સમજ્યું, પરંતુ તું માણસ થઈને શા માટે ન સમજ્યો? શા માટે એ ભસ્ત્રું કે તરત જ ઊભો ન રહ્યો? એ નિમકહલાલ છે જ્યારે તું નિમકહરામી છે, કારણ કે તું માણસ તરીકેની તારી ફરજ ન સમજી શક્યો. હજુ વધારેમાં સમજવું. બે તું માણસ તરીકેની તારી ફરજ સમજ્યો હોત તો પહેલી તારી માતૃભૂમિને આ સ્થિતિમાં ન બેઠી શકત. અને જરા દૂર જઈએ તો દુનિયા અત્યારે જે દયાજનક સ્થિતિમાં ગઈ છે તેમ ન બનત.

Look at your own condition.

બલે દુનિયા ગમે તે સ્થિતિમાં હોય, તેને બાજુએ મૂક. તું તારા પગ સામું બેતાં શીખ. બીજાની બાબતમાં માથું મારવા કરતાં તારા કામની પહેલી સંભાળ રાખ. બે તું તારી જાતને સંભાળતાં શીખીશ તો દુનિયા આપોઆપ સંભાળતાં શીખશે. હવે તને પ્રશ્ન થશે કે મારે શું સંભાળવાનું છે? તારે સંભાળવાનું ઘણું જ છે. તેનો અંતજ નથી. જેટલું દુનિયામાં માણસને સંભાળવાનું છે તેટલું બીજા કોઈને નથી. અને તેથી તો તને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવ્યો છે. તારે જે સંભાળવાનું છે તેને બે કમવાર સમજવું તો પાર પણ ન આવે. છતાં મારી ફરજને આધીન થઈ આગળ ઉપર સમજાવ્યા છતાં બાકીનું સમજવું છું.

In this world, what you have, and what you have not?

આ દુનિયામાં તારી પાસે શું નથી અને શું છે? માણસ જો ધારે તો દુનિયા સઘળી તેની જ છે, અને ન ધારે તો ચાર કૂટ જગ્યા પણ તેની નથી. બંનેનો તને ખુલાસો કરી બતાવું.

દુનિયા તો દરેકે દરેક વસ્તુનો અખંડ ખબરો છે. માણસો આવે છે અને જાય છે, પરંતુ તે તો તેનો તેજ રહે છે અને રહેશે. તેનો માલિક ફક્ત માણસ જ છે. આવા અખૂટ ખબરોનો માલિક હોવા છતાં માણસ પોતાની જાતને નિંદતો, માયકાંગલો બની બીજાની આગળ રોદણું રડતો ફરે એ કેવી નવાઈની વાત? જરા તો વિચાર કર કે જેના આગળ તું રોદણું રડે છે એ તારા જેવા જ માણસ છે. તારા અને એનામાં કંઈ જ ફરક નથી. તો પછી એના આગળ શિર નમાવ્યા કરતાં, તને જેણે આ દુનિયામાં જીવતદાન આપ્યું છે તેના આગળ નમાવ. એમ કરવાથી કદાચ તને સફળતા મળશે.

ન સમજાય તો વધારેમાં. જો ધીના ઘાડવામાં દાખલ થયેલી કીડીને આ દુનિયામાં કંઈ વસ્તુની જરૂર પડે? એકેય

નહિ. તો પછી પૃથ્વીરૂપી ઘાડવામાં ધૂસેલા માણસને શાની જરૂર હોય? હવે તું પ્રશ્ન કરીશ કે ક્યાં કીડી અને ક્યાં હું? આમ જો કદાચ તું મોટાઇ ધરાવતો હોય તો તે નકામી છે. કારણ કે મારે મન તો તે કીડી છે છતાં મોટી છે. તારી માફક એ રોદણું નથી રડતી. કોઈની પાસે કશાની આશા પણ નથી રાખતી. તે તો પોતાની જાત-મહેનતથી પોતાનો ખોરાક ગમે તેવાં સંકટોમાં પણ મેળવી લે છે, અને ભવિષ્યને માટે પણ સંઘરી મૂકે છે. અહા! કેવી ડાહી! માણસો જો આવા હોત તો ખરેખર દુનિયા સ્વર્ગને પણ શરમાવત.

તેં કદી કીડીને નિહાળીને જોઈ છે? ક્યાંથી જુવે! તારી અખંડ ધમચકડમાંથી નવરો થાય ત્યારે જુવે ને. ન જોઈ હોય તો જોજો. એમાં ઘણું જાણવાનું મળશે. જ્યારે તે ખોરાકની શોધમાં નીકળે છે તે વખતની એની ચાલ આપણને પણ શરમાવે છે. અને જ્યારે તે ખોરાક (અનાજનો દાણો) લઈને તેના ઘર (ઘર) તરફ જાય છે તે વખતની એની અથાગ મહેનત જોઈ મને પણ ઘણી વખત દયા આવેલી. હું તેને મદદ કરવા પણ દોડી ગએલો. પરંતુ જ્યાં હું તેના ખોરાકને ગળાવવામાં જરાક મદદ કરતો ત્યાં તો તે તેને મૂકીને જ ચાલી જતી. છેવટે મને સમજાયું કે સ્વાશ્રયી માણસ ખીજાની મદદ નથી જીવતો. ખીજાની મદદની જરા આશા પણ નથી રાખતો.

**Nothing of the world, is belonging to
a man.**

આ દુનિયામાં એક રીતે કહીએ તો માણસનું કંઈ નથી. કારણ કે મેં ઘણા એવા પણ મનુષ્યો જોયા છે કે જેને આ દુનિયામાં સાંજ પડે ચાર હાથ જમીન પણ સૂઈ જવા નથી મળતી, ત્યાં ખાવાની તો વાત જ ક્યાં?

આમ થવાનાં કારણ તો ઘણાં જ છે. પહેલું કારણ આળસ છે. ખીજું ઘણાઓનાં જીવન જ અમુક પ્રકારનાં ઘડાએલાં હોય છે, જેને તમે ‘માગી ખાવું’ અને મરજીદે સૂઈ રહેવું’ એવા નામથી ઓળખો છો. તેઓને સુધારવા તમે તનતોડ પ્રયત્નો કરો તો પણ નકામા છે. કારણ કે વિદ્યા ઉપર ભ્રમતો ભ્રમર કમળની સુગંધીથી કદી લોભાતો નથી. ત્રીજું કારણ મને પણ નથી સમજતું. કારણ કે ઘણા ભણેલાઓનો તેમાં સમાવેશ થાય છે. આથી એમ ન ધારીશ કે તે સઘળા વિદ્યાહીન હશે. તેઓનામાં જ્ઞાન છે, કામ કરવાની ધગશ પણ છે; પરંતુ દુનિયાને તેની કદર નથી. તેઓને ઠોરવા આ દુનિયામાં કોઈ તૈયાર નથી. કારણ કે

દુનિયાની દૃષ્ટિએ તેઓ ગરીબ છે. હવે ગરીબને કોણ મદદ કરે? જમાનો સિક્કારસ ઉપર ચાલી રહ્યો છે, ત્યાં બિચારા ગરીબનું શું ચાલે? કારણ કે સિક્કારસ આગળ જ્ઞાન ઉંધુ વળે છે; કુદરતની આગળ તો નહિ જ. છેવટમાં તેનો જ જય છે.

હવે સાધારણ વર્ગ તરફ જઈએ. સાધારણ વર્ગ એટલે મહેનત ઉપર પોતાનું ગુજરાન ચલાવવાવાળા. તેઓની સ્થિતિ પણ ઘણી કફેડી છે. આખી જીંદગી પેટે પાટા બાંધી મહેનત કરે, છતાં કૂતરાની પેઠે દેવામાં ઘસડાયે જાય. કારણ એકજ છે કે આજના ધનિકો, મંદિરો અને રાજતંત્ર.

ધનિકો તરફ જઈએ. લક્ષ્મી અને સરસ્વતીને કોઈ દિવસ મેળ ખાતો નથી. કદાચ આવ તો સેંકડે પાંચ ટકા. તેથી શો લાભ? બાકીના પંચાણું ટકા તો વિઘાડીન. જમાનો તેમના ઉપર ચાલી રહ્યો છે. જ્ઞાન વિનાના ધનિકોને એમ ના ધારીશ કે તેમનામાં જ્ઞાન નથી હોતું? લક્ષ્મી કંઈ રીતે બીજાની પાસેથી ખેંચવી, અને કયા ખૂણામાં સંઘરવી એ બાબતનું તો તેમની પાસે પૂરતું જ્ઞાન હોય છે, સર્ટિફિકેટ સાથે. ધનવાનોનાં મન એટલે દુનિયા ભલે જાંધી વળી જાય. એમને તો એમના રંગ મહેલો એ જ દુનિયા છે. સત્ય છે. શંકા લાવવા જેવું કંઈ જ નથી. કારણ તેમના રંગ મહેલોમાં દુનિયા પરનાં આછાં આછાં ચિત્રો તો હોય છે જ, પરંતુ તે ચિત્રોને તેઓ ઓળખતા નથી. જો કદાચ ઓળખતા હોત તો મારે આ લાંબા વિવેચનમાં ઉતરવાની જરૂર ન જણાત. હવેથી તારા મહેલમાં ટીંગા-વેલાં અવનવાં ચિત્રોને તું જરૂર નિહાળજે, અને તારા

હૃદયને પ્રશ્ન કરજે કે તે ચિત્રોમાં ઉલેલા કોણ હતા ?

સર્વ ભારતાનેજ મારે છે. એક બાજુ ધનિકોની ચુસ અને બીજી તરફ મંદિરોની. અત્યારના જમાનામાં હિંદને અખૂટ ખજાનો મંદિરોમાં સમાયેલો છે, અને હજુ તેના ચોતરફથી પ્રવાહ ચાલુજ છે. હોયજ એમાં નવાઈ નથી. આપણીજ મૂર્ખતા છે. જેમ રાયણના ઝાડે તેના થડમાં વડને ઉગવા આશરો આપ્યો, હવે એ રાયણને વડ ન ચૂસે ત્યારે કેને ચુસવા જાય ? આવી સ્થિતિ તારી થઈ છે. તે આશરો આપતાં તો આપ્યો, પણ આશરે આવનાર તનેજ ભાર રૂપ થઈ પડ્યો. હવે સીધી રીતે તે જાય તેમ નથી અને દૂર કર્યા વિના છૂટકો નથી. દૂર કરવા રસ્તો એકજ છે. જો આપણે હજારો વર્ષથી મંદિર તરફ દોરાતી પ્રજાના મનમાં અભાવો લાવી શકીએ તો પણ તેમ કરવું મુશ્કેલ છે. અંધશ્રદ્ધામાં ગરકાવ થએલાઓને ઉપર પ્રમાણે નથી રચતું. જો તું એકદમ તેઓને તે રસ્તે દોરવા જઈશ તો તારાજ ઉપર તેઓ ધસી આવશે. માટે તેને તું હાથ ન ધરીશ. તને બીજો ઉપાય બતાવું. તું પહેલું કામ મંદિરોનું પોલ જાણવા માટે કરજે, પછી જાણેલું પોલ ધીરે ધીરે જાહેરના કાન લેશું કરજે. આથી તરતજ તારું કામ સિદ્ધ થશે.

મંદિરોની હિંદમાં જરૂર છે પરંતુ મંદિરોના માતેલા માલિકોની જરૂર નથી. મંદિરો તો હિંદની કલાકૃતિઓના ભવ્ય નમુના છે, જ્યારે તેના માલિકો ભયાનક શત્રુઓ છે. આ વાત હૃદયમાં ના ઉતરે તો જાતે અનુભવ કરજે.

હવે રાજતંત્ર તરફ જઇએ. રાજતંત્ર પણ પ્રજાને અનેક રીતે ચૂસેજ જાય છે. પરંતુ તેની ખબર ઘણા ઓછાઓને પડે છે. કારણ મજૂર વર્ગ સિવાય બીજા કોઇને તે ભોગવવું પડતું નથી. બિચારો અજ્ઞાન મજૂર વર્ગ અજ્ઞાનતામાં દોરાયે જાય છે. છેવટે બિચારો કકળતા હૃદયે કુદરતનો આશરો શોધે છે. જ્યારે બીજી તરફ કાનખજુરાનો એક પગ ભાગ્યો તોય શું અને બે ભાગે તોય શું? તેજ ધનિક વર્ગ.

દુનિયામાં ગરીબોની હાય જોવાની કોઇને કુરસદ નથી. કોણ જુવે? જેને તે જોવાની છે, તેઓ તો તેમાં વધારો કરી રહ્યા છે.

વાચક, હવે તને સમજાયું હશે કે ઉપરના સંજોગોમાં હેરાન થતા મનુષ્યો પાસે શું રહે? જો કે હોય તો ઘણું પણ શા કામનું? તું જો તેવી સ્થિતિમાં આવી ગયો હોય તો મારા આ બે બોલ ધ્યાનમાં લે જે. તું તારૂં માણસ-પણું કદી ના ગુમાવીશ. તેનાથી તને જરૂર શાન્તિ મળશે, કારણ જેનામાં સાચી માણસાઇ છે, તેના તરફ કુદરતનો હાથ, હંમેશાં માણસાઇની કસોટી લીધા પછી, ઢળેલો જ રહે છે.

Without any experience we are unable to know the thing which is good and bad.

Some time we are mistaken by seeing equal things in all.

કસોટીએ ચઢાવ્યા વિના તો હીરો પણ પરખાતો નથી. કારણ, હાલના વિજ્ઞાનીઓએ કાચને પણ હીરાના ઘાટમાં ઘડી કાઢ્યો છે. જો કે દેખાવમાં તો હીરાના જેવો જ હોય છે; પરંતુ તેથી શું હીરાના જેટલી તેની કિંમત કદી અંકાવાની હતી? જેને પારખશક્તિ નથી તેને મન તો ખંને સરખા છે. તેથી જ દુનિયામાં પારખનારની જરૂર પડે છે. તેની મદદ વિના આપણાથી સાચો હીરો નથી જોઈ શકાતો. તેજ પ્રમાણે મનુષ્યોમાં પણ છે. તું એમ ન ધારીશ કે દુનિયા ઉપર સર્વ સરખા છે, સર્વનામાં એક જ પ્રકારના વિચારો રહેલા છે. ક્યાંથી હોય? કોઈની આકૃતિ મળતી નથી આવતી તો વિચાર પણ ક્યાંથી મળતા આવે? અને જો કદાચ તેમ બન્યું હોત તો તું અને હું અત્યારે આ સ્થિતિમાં પણ ન હોત.

જો દુનિયામાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સાચા હીરા જેવાય મનુષ્યો છે, કાચના બનાવટી હીરા જેવાય છે અને

તેથી વધુમાં કાચના નકામા નાના નાના ટુકડા જેવા પણ છે. હવે કાચના કટકા જેવા તો આપણી નજરમાં સહેલાઈથી આવી જાય છે, મહેનતની પણ જરૂર નથી જણાતી. કારણ જ્યાં જુઓ ત્યાં કાચની કરચોની માફક ટીચાયાજ કરે છે. તેજ હિંદનો બેકાર વર્ગ.

હવે સાચા હીરા તરફ જોઈએ. દુનિયામાં જેમ સાચા હીરા દરેક સ્થળેથી નથી મળી આવતા તેમ સાચા મહાન પુરુષો પણ ગમે ત્યાં નથી મળી આવતા. તેમનાં દર્શન પણ આપણને લાગ્યેજ થાય છે. છતાં આપણે તેઓને કેમરા મારફતે જોઈ શકીએ છીએ, પુસ્તકો દ્વારા વાંચી શકીએ છીએ અને જો કદાચ હાલના નવયુગમાં હોય તો જમાનાના પ્રતાપે રેડિયો દ્વારા તેના કંઠને પણ સાંભળી શકીએ; પરંતુ આવા પ્રસંગો તો જીવનમાં લાગ્યેજ પ્રાપ્ત થાય છે. કદાચ જો તું સાચાજુઠાને એક સ્થાને મૂકતો હોઈશ તો હરઘડીએ તેવા પ્રસંગો પ્રાપ્ત કરી શકતો હશે; પરંતુ એ શા કામના? તેમ કરવામાં તારો પણ વાંક નથી. કારણ તારૂં બેદરકારીપાણું. પરંતુ એજ બેદરકારીપણું તનેજ બૂલાવશે. માટે પહેલેથીજ એજ સાચા જુઠાને છૂટા પાડવાની શક્તિ મેળવ. તને કદાચ પ્રશ્ન થશે કે મારે શા માટે તેમને પારખવા જોઈએ? તો હું તને ઊલટુંજ જણાવીશ કે જ્યારે તારામાં તેમને ઓળખવાની શક્તિ નથી તો તેમને સાંભળવા માટે અધીરો બની તારા કાનને શા માટે તેમના તરફ દોરે છે? હવે તું કહીશ કે સાંભળવું એ આપણી ફરજ છે. તેના જવાબમાં સાંભળવા કરતાં સંભળાવનારને

પિછાની સાંભળવું એ વધારે સલામતીભર્યું છે. તને ક્યાં ખબર છે કે અત્યારે તારી દૃષ્ટિમાં જે હીરા છે તેમાં સાચા તો ભાગ્યેજ હશે. તને યોગ્ય લાગે તે કર, પરંતુ એટલું ધ્યાનમાં લેજે કે તું કદાચ જો સાચા તરફ હોય તો પણ જુઠા હીરાને નાખી ના દઈશ. કારણ તેનામાં પણ સાધારણ તેજ તો છેજ, તે પણ કોઈ કોઈ વખત સૂર્યના પ્રકાશથી પ્રકાશી ઊઠે છે. તે વખતે તે હીરાના જેવોજ જણાય છે. હવે તારે જરૂર તો છે પ્રકાશની ને?

સાચા હીરામાંથી તું દરેક ક્ષણે પ્રકાશ મેળવી શકશે, જ્યારે કાચના હીરામાંથી કોઈકજ વખત સૂર્યનાં કિરણોથી મેળવી શકીશ. તારા જીવનમાં જો મદદરૂપ થવાનો હોય તો તે કાચનોજ છે. કારણ તું તેને સહેલાઈથી મેળવી શકશે. જ્યારે સાચા હીરાની શોધમાં જો તું કદાચ આ દુનિયામાં નીકળી પડીશ તો તારું જીવન પૂરું થશે છતાં પણ તું સાચાને મેળવી શકે અગર નહિ. તો પછી તારી સમક્ષ પડેલા કાચના હીરામાંથી અવારનવાર આવતો પ્રકાશ શા માટે ન લેવો? ધાર કે તારા શરીરને દિવસમાં શેર અનાજની જરૂર છે; પણ જો શેર ન મળતું હોય તો શું કરવું? તે પ્રસંગે તને કોઈ પાશેર આપવા તૈયાર થાય તો શું તું તે નહિ લે? જરૂર લેવાનો. તેજ નીતિની ઉપર પણ જરૂર છે. જે મળ્યું એ પોતાનું. હાથમાં આવેલાને જતું તો ન જ કરીશ. હાથને હાથ તરીકે ના જોઈશ. કારણ, ધાર કે તે કોઈ નદીમાં તણાતા માણસને જોયો, અને પ્રયત્ન કરવાથી એક કપડાનો છેડો પણ તારા

હાથમાં આવ્યો. હવે તે વખતે તેં મારા વાક્યનો ઉપયોગ કરી હાથમાંના ભાગને કાપી લીધો. પરિણામ શું આવે? તારે સમજવાનું. પરંતુ જો તેં તે આવેલા ભાગને તારા તરફ થોડે થોડે ખેંચ્યો હોત તો પરિણામ જુદું જ આવત. માટે જ તને ચેતવું છું કે જો કંઈ ગ્રહણ કરે તે વિચાર કરીને કરજે, અને ગ્રહણ કરેલાને અમલમાં મૂકવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તો તેથીયે વધારે ધ્યાન ધરજે.

હવે હું આશા રાખું છે કે દુનિયાના હીરાઓને તું પારખતો થયો જ હશે. ન થયો હોય તો હવે થજે એવી મારી વિનંતી છે.

**Please don't try to know the world
but try to know first your-self.**

દુનિયાનો વિચાર કરતાં તો મગજ પણ ગૂમ થઈ જાય છે. માટે તે વિચારમાં તું તારા મનને ના પરોવીશ, કારણ તારી કલ્પના શક્તિ પણ તેને પહોંચવાને અસમર્થ છે. તું કદાચ મને પૂછીશ. કદાચ તેં વાંચ્યું હશે કે જ્યાં “ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ.” એ તો લખનાર લખી ગયા છે. જો કે સત્ય છે, પણ તેને અમલમાં તો કોઈ કાળે પણ ન મૂકી શકાય.

દુનિયાની શરૂઆત તો કોઈ શોધી શક્યું નથી. શોધવાને કોઈ સમર્થ પણુ નથી, અને શોધી શકે તેવો નરવીર અવતરવો પણુ મુશ્કેલ છે. હવે જેની શરૂઆત નથી જડતી તેનો અંત પણુ ક્યાંથી જડે? એ પણુ અશક્ય છે. હવે કદાચ જો તું ભૂગોળ કે વિજ્ઞાન ભણ્યો હશે તો તને શંકા થશે, કારણ તેઓ તો દુનિયાની શરૂઆત જેણે જે પ્રમાણે શોધ્યું તે પ્રમાણે કહી ગયા છે. કોઈ વાંદરાથી, કોઈ ઘોડામાંથી તો કોઈ દેડકામાંથી. હવે ચોટી મુશ્કેલી આપણે ઉઠેલવાની. તેઓ તો લખી ગયા પણુ ત્રણમાંથી સાચું કોને કહેવું? તને ફાવે તે. પરંતુ શોધકોને તું વાહવાહ શબ્દથી ના સંબોધીશ; કારણ એ ત્રણેય આ દુનિયામાં તો હતાંજ. એમાં શોધવાનું ક્યાંય હતુંજ નહિ. ખરી શોધખોળ ત્યાં રહેલી છે કે પ્રથમ તે ક્યાંથી આવ્યાં? આનો અંત આવે તેમ નથી. માટેજ કહું છું કે તેવી માથાકુટમાં ના પડીશ. જ્યાં આપણું મગજ ખિલકુલ ચાલતુંજ ન હોય ત્યાં તેને ચલાવવા પ્રયત્ન કરીએ તે નકામો છે. કારણ દા. ત. ધાર કે તને જ્યાં ભૂમિતિનો પહેલો પ્રમેય નથી આવડતો ત્યાં તું તારા મગજને ક્ષેત્રફળના પ્રમેય સાબિત કરવા દોરે એ કદી થઈ શકે? એવુંજ અહીં છે. તને જ્યાં તારી જાતનું જ્ઞાન નથી. તું કોણ છે, શું છે, શા માટે આવ્યો છે, તારે શું કરવાનું છે? આને સિદ્ધ કર્યા વગર તું એકદમ તને ખનાવનાર કોણ છે, એ સિદ્ધ કરવા જાય, તે તું ક્યાંથી સિદ્ધ કરી શકે? નજ કરી શકે.

અને તેથી તો વારંવાર તને ચેતાવવો પડે છે. હજી

સમજીને જગતના ઝઘડામાં ના પડીશ, અને જ્યારથી જન્મ્યો છે ત્યારથી જગત પણ જન્મ્યું છે એમ જાણી તારૂં જીવન જીવજે. તને કદાચ પ્રશ્ન થશે કે શું મારા જન્મ પહેલાં જગત ન હતું? જગત હતું પણ તે તેં જોયું હતું? ના. તો પછી શા માટે નાહકની ધમાલમાં તારા મનને પરોવે છે? તું મને પૂછીશ કે આપણે આપણા પૂર્વજોને જોયા નથી, એટલે આપણે એમ કહી શકીશું કે તેઓ હતા જ નહિ? જવાબમાં એટલું જ કે તેઓ હતા ન હતા એ આપણે જાણવાની જરૂર નથી. કારણ જાણવાથી તને કશો લાભ નથી થવાનો. ધાર કે હતા. તેથી શું તું તેમને જોઈ શકવાનો હતો? અને ન ધારું તોપણ પરિણામ તેવું તે જ રહે છે. બધાની વચ્ચે મગજનો મરો, તેના કરતાં પહેલેથી જ તારા મનને તેમના એટલે ભૂતકાળમાંથી ખસેડી, તારા તરફ વાળી, ચાલુ જમાનામાં પરોવ કે જેથી જીભ પણ તારી મદદના આધારે પોતાનો માર્ગ મેળવી શકે.

હવે જો ઉપરના અગમ્ય પ્રશ્નોમાં તું તારૂં મન પરોવીશ તો આ દુનિયામાં કંઈ જ કરી શકીશ નહિ. વધારેમાં તારી સ્થિતિ ધોળીના કૂતરા જેવી થશે. નહિ ઘરનો કે નહિ ઘાટનો. (સમજાવવાની જરૂર નથી.)

The soul is an immortal thing in this world, and with together he lies in the same form in each and every animal, man, insects and also tree.

વાચક, હવે આપણે આગળ ઉપર મુલતવી રાખેલા વિષય તરફ જઈએ. તને કદાચ યાદ ન હોય તો તે એક જ આત્મા છે.

દુનિયાની દરેકે દરેક ચેતન વસ્તુઓમાં આત્મા રહેલો છે. એ તો તું જાણતો જ હોઈશ. મારે જે જણાવવાનું છે તે તું જાણતો હોય અગર ન જાણતો હોય, એ હું ચોક્કસ કહી શકતો નથી. પણ જો તું કદાચ ન જાણતો હોય તો હવે પછીથી જાણજે. જે જે વસ્તુઓમાં જે આત્મા રહેલો છે તે એક જ છે; પરંતુ તારી આંખોએ તે જુદા જુદા સ્થાને દેખાય છે.

તું કદાચ પ્રશ્ન કરીશ કે જો આત્મા એક છે તો આપણને જેટલું જ્ઞાન છે તેટલું પશુપક્ષીઓમાં કેમ નથી? આ હું તને મારી શક્તિ પ્રમાણે સમજાવીશ. કારણ દલીલો આપી આત્મા જેવા વિષયને સમજાવવાની મારા નાના મગજમાં શક્તિ નથી, છતાં પણ મારી શક્તિને અનુસરીને હું તારા પ્રશ્નનો જવાબ આપીશ. જો તારું અને પશુ-

પક્ષીનું શરીર એક નથી. એમાં ઘણો જ ફરક છે. આથી એમાં રહેલો આત્મા તેને અનુસરીને તેની ફરજો બળવ્યે બળ્ય છે. આથી વધારે જો હું સન્ત જ્ઞાનેશ્વર હોત તો જણાવત. પરંતુ લાચાર છું કે તેમ નથી.

હવે તારા મનમાં બીજો પ્રશ્ન ઉઠશે કે જુદા જુદા શરીરવાળાં પશુપક્ષીને બાજુએ રાખો, પરંતુ સરખા શરીરવાળા સર્વ મનુષ્યોમાં કેમ સરખું જ્ઞાન નથી? એ તો હું તને પ્રત્યક્ષ દાખલો આપી સમજાવીશ. અને તું પણ સહેલાઈથી સમજી શકશે. જો પહેલું તું બાજરીનું એક જાતનું બી લેજો. તેને તું જુદી જુદી જાતના ખાતરવાળી જમીનમાં વાવજો. બધે સ્થળે બધાને એક જ ફૂવાનું સરખા પ્રમાણમાં પાણી પાજો. પછી પરિણામ શું આવે છે તે નિરીક્ષણ કરીને જોજો. તું તો કરતાં કરીશ અને જોતાં જોઈશ પણ મારે તો તને આગળથી જણાવવાની જરૂર છે.

તારી વાવેલી બાજરી ઉપર ડુંડાં આવશે. બધાં એક સરખા આકારનાં નહિ હોય. કેાઈ લાંબુ હશે. કેાઈ ટૂંકું હશે, કેાઈ પાતળું હશે તો કેાઈ જાડું હશે, ગમે તે હિસાબે કેાઈ કેાઈને મળતું તો નહિજ આવે. હવે તે સઘળાંને મસળી તું જુદા જુદા વાસણમાં ભરજો. પછી તપાસજો. દાણા પણ સરખા નહિ હોય, જો કે છે તો બાજરીજ પણ બાજરી બાજરીમાં ફરક છે. સાથે સ્વાદમાં પણ ફેર છે. હવે હું તને પૂછીશ, કે તેં સઘળે સ્થાને એકજ પ્રકારનું બી વાવ્યું હતું, એકજ જાતનું પાણી પાવ્યું હતું. તો પછી પરિણામ જુદું સાથી આવ્યું? હવે તું મને કહીશ

કે પાણી અને બી સરખું હતું પણ જમીન તો જુદી હતી. તો હું જણાવીશ. જમીન તો બધી એક જ છે. ત્યારે તું કહીશ કે જમીન એક છે પણ તેને જુદે જુદે સ્થળે મેં જુદી જુદી જાતનું ખાતર નાખ્યું હતું. તેથી જ પરિણામમાં ફેર પડ્યો. મારે આટલાની જરૂર હતી.

જેમ બી એક હતું પણ જુદી જુદી જાતના ખાતરના પ્રભાવે તેમાં નાના મોટાપણું અને સ્વાદનો તફાવત પ્રાપ્ત થયો. તેજ પ્રમાણે દુનિયાના મનુષ્યોમાં પણ બને છે. હજુ ન સમજાય તો વધારેમાં સમજાવું. જે આપણા સર્વમાં આત્મા તો એક જ છે. પરંતુ તે આપણને નથી સમજાતું કારણ તેને સર્વ સ્થળે સંસ્કારરૂપી ખાતર એક સરખું નથી મળતું, તેથી જ જુદાપણું પ્રાપ્ત થાય છે. પણ જેમ બાજરી વાવતી વખતે એક હતી પણ પાછળથી તેમાં ફેર પડ્યો તેમ માણસ જ્યારે આ દુનિયામાં અવતરે છે ત્યારે તેનામાં કંઈ પણ પ્રકારનું જુદાપણું હોતું નથી, પરંતુ જુદાપણું પાછળથી પ્રવેશે છે. હા. ત. જુદી જુદી કેમોનાં બે નાનાં અણુસમજુ બાળકોને સાથે રાખી જોજો. પછી તેમના વચ્ચે ચાલતા વાતોલાપને તું શાન્તિથી સાંભળજો. સાંભળીને વિચારજો કે તેનામાં બે જુદા જુદા આત્મા છે કે એક? તને કદાચ જુદા દેખાય અથવા એક, પરંતુ મારા મત પ્રમાણે તો બંનેમાં એક જ આત્મા છે. અને તું તારી આંખે પણ એક જ જોઈ શકીશ. જે તેમનામાં, તારામાં જે જુદાપણું છે તેનો એક અંશ પણ નથી. હવે એ બાળકોને તું મોટી વયે જોજો. તને નવાઈ લાગશે. તું બંનેને જુદા જ

જોઈશ. તેમના વિચારો પણ વિરુદ્ધ હશે. તું જ પૂછીશ કે આનું કારણ શું? કારણ એક જ અને તે જ સંસ્કારો.

આત્મા એક છે પણ તેને જુદા સ્વરૂપમાં લાવનાર સંસ્કારો છે. શરીરનાં ખોખાં તો એક જ તત્ત્વનાં બનેલાં છે. જો તારૂં, મારૂં અને બીજાનું એક જ તત્ત્વનાં છે, પણ તેમના વિચારો કોઈ કોઈને મળતા આવતા નથી. કારણ, જુદા જુદા સ્થળે જુદા જુદા સંજોગોમાં કંઈક જુદા જ સંસ્કારો તેના ઉપર અસર કરે છે.

હવે તને શંકા થશે કે અત્યારે આ દુનિયામાં સંસ્કારી અને અસંસ્કારી એમ બે પ્રકારના મનુષ્યો છે; પરંતુ શરૂઆતમાં તો બેમાંથી એક જ પ્રકારના હોવા જોઈએ, કારણ, દુનિયા એકદમ આ સ્વરૂપમાં નથી આવી. તેની શરૂઆત તો ગમે ત્યારે બે જ વ્યક્તિથી થઈ હશે. હવે જો તે વખતે સારા સંસ્કાર હોય તો અત્યારે પણ તેમ હોવું જોઈએ, અને ખરાબ હોય તો તે પ્રમાણે બને. પરંતુ અત્યારે તો બંને છે. આ નથી સમજાતું. જો સમજાવું : તારી આ ધારણા જ ખોટી છે. કારણ, જેને આજ સુધી કોઈ ન શોધી શક્યું તે વિષે વિચાર કરવો એ હવામાં બાથ ભરવા જેવી છે. (આગળ ઉપર આવી ગયું છે.) છતાં પણ તારી શંકા હું દૂર કરી આપું છું. જો, ધાર કે તારા મત પ્રમાણે દુનિયાની શરૂઆત થઈ. તે બંને વ્યક્તિ સારા સંસ્કારવાળી હતી. એટલે તેની પ્રજા એટલે આપણે પણ તેવા હોવા જોઈએ. પરંતુ તેમ નથી. તેનું કારણ, દેવતાના છોકરા કોણસા. જો કે દરેક બાબતમાં આમ નથી બનતું.

હવે જો તે કોલસાને ફરીથી આપણે બીજાની મદદથી સળગાવીશું, તોપણ તે મૂળ સ્વરૂપમાં તો નહિ જ આવે. અને સાથે સાથે કદમાં પણ ઓછો થતો જશે. આમ વારંવાર કરવાથી છેવટે તે દેવતા રાખોડીમાં ફેરવાઈ જશે. તેમ સંસ્કારો પણ અસંસ્કારમાં ફેરવાઈ શકે છે એવી ધારણા છે.

એકદમ ઊંડા પાણીમાં ઊતરવામાં માલ નથી. પરંતુ જો તું થોડા પાણીમાં ફરતાં ખરાબર શીખીશ તો તું ઊંડા-ઇમાં પણ સહેલાઈથી ફરી શકીશ. માટે પહેલું તો આપણે આપણા ઘરમાં ફરતાં શીખવું જોઈએ. જ્યારે તમે ઘરમાં ફરતા થશો, ત્યારે પાણીની માફક દુનિયામાં તો આપણે આપ ફરતા થઈ જશો, અહીં ઘરનો અર્થ ઘરના ખૂણા ગણવાનો નથી, પણ ઘરને અનુસરવાનો. ઘરની રીતભાવ, આચારવિચાર અને વર્તણૂકની તપાસ રાખવાનો. કારણ, ઘરમાંથી જ માણસનું જીવન ઘડાય છે. માણસના જીવનમાં જે જે સારા-નરસા સંસ્કારો જણાઈ આવે છે, તે બધાનું મૂળ ઘર જ છે. જો કે સમજણ થયા પછી ઘરના સારા-નરસા સંસ્કારો આપણને કંઈ અસર નથી કરી શકતા, પરંતુ કુમળાં મગજ ઉપર તેનું જોર ધણું જ ચાલે છે. માટે જ મારે તને જણાવવાનું છે કે જો તારા ઘરમાં નાનાં બાળકો હોય તો તેમની સમક્ષ કોઈ દિવસ ખરાબ આચરણ ન આચરીશ.

Mother is the only root of this world.

ઘરની બાબતમાં મારે પિતા કરતાં માતાને ઉદ્દેશીને કહેવું એ વધારે જરૂરનું છે. કારણ બાળક પિતા કરતાં માતાની ગોઠમાં વધારે સમય લપાયેલું રહે છે. એટલે માતાના સંસ્કારો તેનામાં જલદી ધર કરી બેસે છે. ખરી રીતે માતા એજ બાળકનું બિબ્બનું જીવન છે. માતાના ઓળામાંથી જે પ્રાપ્ત થયું તે કોઈ કાળે પણ અથાગ પ્રયત્ન કરવા છતાં દૂર થતું નથી. તેને કાઢવાને કોઈ સમર્થ પણ નથી. ક્યાંથી સમર્થ હોય? જે શક્તિ છે તે માતાનામાંથીજ આવેલી છે. માટેજ માતાએ પહેલેથી જેમ બને તેમ પોતાના બાળક પર સારા સંસ્કારોનો વરસાદ વરસાવવો જોઈએ કે જેથી તેનાં ફળ સારાં આવે. તે પોતાને તેમજ સાથે સાથે તેના બાળકને પણ મળે; વધારેમાં સારા ચે સંસારને પણ મળે. આથી વધુમાં હું માતાના માથા ઉપર બોલો નાખવા નથી ચાહતો. માતાએ પહેલું પોતાના બાળકને સારા સંસ્કારોથી શણગારવું. તેમ કર્યા બાદ બીજી પ્રવૃત્તિમાં માથું મારવું હોય તો મારવું.

આજકાલ જગતની ઘણી બેનોને તો માતા થવાનું જ નથી રૂચતું. સમજાવવાની જરૂર નથી. તું તારી સગી આંખોએ બેઠ શકશે; છતાં પણ નીચેના બે શબ્દો ધ્યાનમાં લેજે. સ્ત્રીનું સાચું માન માતામાં સમાયેલું છે અને સ્ત્રીની દુનિયામાં મોટામાં મોટી ફરજ કહો. આ પ્રવૃત્તિ કહો તો તે પુત્રને સારામાં સારી કેળવણી આપવી તે છે. આ વિના સ્ત્રીજાતિ વગરસમજે બીજી નહિ જેવી પ્રવૃત્તિમાં હાથ ધાલે તો તે તેમનું ગાંડપણ છે, અથવા તો પશ્ચિમનો પવન પણ હોય.

હવે હું ધારૂં છું કે જો તું કદાચ સ્ત્રી હશે તો તને તારી ફરજ સમજાશે.

જગતમાં જે જે થઈ રહ્યું છે તે જગત નથી કરતું પણ જગતની માતાઓ કરે છે. માતા માટે આ સિવાય બીજું કંઈ નથી.

હવે આપણા મૂળ વિષય આત્મા તરફ જઈએ. આત્મા એક છે તે તો આપણે આગળ ઉપર સાબિત કર્યું છે. હવે આત્મા અમર છે તે સાબિત કરી બતાવું. ધાર કે તું મુંબઈમાં બ્રહ્મેશ્વર લક્ષ્મીમાં રહે છે. એક દિવસ તું તારા મકાન પરથી સજ્જ થઈ, પગપાળો સાંજના ૬ વાગે, તારી સ્ત્રી સાથે ચોપાટી તરફ દીલ ખેલાવવા જતો હોય, તે વખતે તેં કોઈ નગ્ન પુરુષને જોયો. તેજ ક્ષણે તારા મનમાં કંઈક સંકેત થશે, તને તો તને પણ તેને જે જે જુવે છે તેમના હૃદયમાં પણ તેજ પ્રમાણે થાય છે. હવે હું તને પૂછું છું : નગ્ન તે છે તો શરમ અથવા સંકેત

તેને થવો જોઈએ. જ્યારે તું તો પૂરેપૂરા શણગારથી સજ્જ થયેલો છું. છતાં તું કેમ સંકેત પામે છે? કારણ એક જ. તેનો અને તારો આત્મા એક જ છે. ઉપરના સ્થળે તું સંકેત નથી પામતો એટલે તારું મન. પરંતુ તારામાં જે આત્મા રહેલો છે તે સંકેત આપે છે. તેથી જ આત્મા એક છે.

હવે જો કદાચ તું આત્માને માનતો ન હોય તો સમજાવું. સાધારણ વિદ્યાર્થી-જીવનનો દાખલો આપું. ધાર કે તું માધ્યમિક શાળાના છેલ્લા વર્સમાં અભ્યાસ કરે છે. અભ્યાસ પૂરો કર્યો પછી તું અમદાવાદ જેવા શહેરમાં તારા સ્થાનેથી પરીક્ષા આપવા માટે ગયો. તે વખતે પ્રકાશ ટોકીઝમાં **Mother India** (હિંદ માતા) નામના અનોડ ચિત્રપટની શરૂઆત થઈ છે. તે ફક્ત ત્રણ જ દિવસ ચાલવાનું છે, તારી પરીક્ષા સાડા ત્રણ દિવસ ચાલવાની છે. હવે તારું મન બીજા ઉપાય નહિ સૂઝવાથી જોવાને તલપાપડ થઈ રહ્યું છે. છેવટે તારા મનને આધીન થઈ, પૈસા લઈ, કપડાંની ટાપ-ઢીપ કરી, જવા માટે તૈયાર થયો. આ વખતે તને કોઈક ચેતાવે છે, પરંતુ તારી ધમાલમાં તું તેને સાંભળી શકતો નથી. તે ચેતાવનાર તારો અંતર આત્મા, તારો જીવનન હોસ્ત. તું જે જે કરે છે તે એને સહન કરવું પડે છે. આથી તે પહેલેથી જ તને ચેતાવે છે. જ્યારે તું તૈયાર થઈ જવાની તૈયારી કરતો હોય છે ત્યારે તને રોકવા માટે તે નીચે પ્રમાણે જણાવેલા પ્રશ્નો પૂછે છે. ક્યાં જાય છે? તારું મન કહેશે : સીનેમા જોવા. તરત જ જવાબ મળશે કે ના જઈશ. તે વખતે તારું મન તેને સમજાવશે કે ચિત્રપટ

ધાણું જ સાફ છે, ત્રણ જ દિવસ ચાલવાનું છે. આત્મા કહેશે કે ભલે એ ગમે તેવું હોય. એને તો અહીં નહિ તો બીજે સ્થળે પણ તું જોઈ શકીશ; જ્યારે આ તારી ગએલી પરીક્ષા (ભવિષ્ય) તું ફરી નહિ જોઈ શકે. તું કહીશ કે પરીક્ષા માટે મારી પૂરતી તૈયારીઓ છે. હું આજે વાંચવાનો પણ નથી. તો શા માટે વખતનો સદુપયોગ ન કરું? આત્મા: તારી સર્વ તૈયારીઓ સીનેમાના ચિત્રોથી નાશ પામશે, કારણ સીનેમાની બનાવટી સુંદરતાના અજોડ નમુનારૂપી ચિત્રોને તું નથી છોડી શકતો. તું તેમાંને તેમાં જ ભમ્યા કરે છે. માટે હજુ કહું છું ના જઈશ. જો આ વખતે તું તારા આત્માને આધીન થઈ વિચાર માંડી વાળે તો તું જરૂર ફતેહમંદ નીવડે. કારણ આત્મા કોઈને કોઈ દિવસ આડે રસ્તે નથી ચઢાવતો; પરંતુ એની સલાહ સાંભળે કોણ? તું તો તારૂં ધાયું જ કરવાનો. છેવટે ગોથાં ખાવાનો. પરંતુ એટલું યાદ રાખજે કે અંતરનાદથી વિરુદ્ધ જનાર કદી ફાળ્યા નથી અને ફાવશે પણ નહિ. (તેજ આત્મા જેને લોકો આત્મશ્રદ્ધાના નામથી ઓળખે છે અને તેજ મન જેને લોકો મહત્ત્વાકાંક્ષાના નામથી ઓળખે છે.) હવે તો તું આત્માને ઓળખતો થઈશ જ.

હવે આત્મા અમર છે તે વિષે સમજાવું. ઉપર આપણે જોઈ ગયા કે આત્મા એક છે. આત્મા એક છે માટે જ તે અમર છે. જો આત્મા એક ન હોત તો તેને અમર ન કહેવાત. માણસો મરે છે પણ આત્મા નથી મરતો. અને જો આત્મા મરતો હોત તો પરિણામ જુદું જ આવત.

કારણ કે સર્વમાં આત્મા છે. આથી એકના મૃત્યુથી સર્વ મરણને શરણ થાત. દુનિયા દુનિયાને ઠેકાણે થાત અને મારે લખવાની મહેનત પણ કરવી ના પડત; પરંતુ મારે તો લખવાની મહેનત કરવાની રહી છે. માટેજ આત્મા અમર છે. આથી વધારે સમજવવાની મારામાં શક્તિ નથી.

**Self confidence depends upon soul,
while ambition depends upon
the mind.**

હવે તને આત્મશ્રદ્ધા અને મહત્વાકાંક્ષા વિષે સમજાવું. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આત્મશ્રદ્ધા એ અન્તરની આશા છે. મહત્વાકાંક્ષા એ મનની આશા છે.

મન અને આત્માને સમજવવાની જરૂર નથી તે વિષે તો ઘણુંજ સમજાવ્યું છે. છતાં પણ અહીં સમજાવું. જો, મન તો ગાંડું છે. એનો ધંધો હવામાં કિલ્લા બાંધવાનો છે, અને અશક્ય વસ્તુઓનું સેવન કરવાનો. જો કે તેને સફળ કરવા માટે પ્રયત્ન તો કરે છે. પણ ક્યાંથી સફળ થાય? નજ થાય. જો કે ઘણી વખત સફળતા મેળવવાની તૈયારીમાં હોય છે, પણ તેજ વખતે તે તેને કંટાળીને છોડી દે છે. છેવટે નિરાશ થઈ બેસે છે. એ નિરાશાની હદજ નથી. પરિણામમાં જીવનની બરબાદી. આથી તને હું ચેતાવું છું

કે મહત્વાકાંક્ષા ન રાખીશ. કારણ કે મહત્વાકાંક્ષાને વળગી રહેનારો આ દુનિયામાં કંઈ જ કરી શકતો નથી.

હવે આત્મશ્રદ્ધા તરફ જઈએ. આત્મા તેની આશાઓને કોઈ કાળે અધૂરી નથી મૂકતો. પરંતુ જો તેનું નિવાસસ્થાન સાફ હોય તો, કદાચ જો તે સાફ ન હોય તો અધવચ પડી જાય. આવા પ્રસંગે તેની આશાઓ અધૂરી રહી કહેવાય એમાં જરા પણ શંકા નથી, છતાં એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે એનાં અધૂરાં કૃત્યોને પણ દુનિયા હર્ષથી વધાવી લે છે. કારણ, તેમાંથી દુનિયાને કંઈક નવું જ જાણવાનું મળે છે. દા. ત. ગુજરાતનો યુવાન કવિ કલાપી. જો કલાપીના જીવનને કુદરતે દશ જ વરસની વધારે મુદત આપી હોત, તો ગુજરાતી ભાષામાં કંઈક નવીન જ્યોત ઉત્પન્ન થાત. છતાં પણ એનાં અધૂરાં રહેલાં કૃત્યોએ થોડી પણ જ્યોત પ્રગટાવી છે.

આત્મશ્રદ્ધાવાળો મનુષ્ય પોતે આદરેલા ગમે તેવા કઠિન કૃત્યથી પણ કંટાળતો નથી. કારણ, એ જે કામ આદરે છે તે તેની શક્તિને અનુસરીને શક્તિ બહાર કઢી પગ નથી ભરતો. અને તેથી જ હું તને ચેતાવું છું કે આત્મશ્રદ્ધાને અનુસરનાર ગમે તેવા સંજોગોમાં હોય છતાં પણ કોઈક દિવસ તો ઊંચે આવવાનો જ. માટે આજથી જ તારી મહત્વાકાંક્ષાને છોડી દેઈ આત્મશ્રદ્ધાને તારી ણનાવજો.

સાધારણ જીવન દરમિયાન

**In your life,
perhaps you will be a farmer or
a merchant or a servant or a teacher.**

વાચક, તું આ જીવન દરમિયાન કંઈક ને કંઈક તો કરતોજ હઈશ. કદાચ તું ખેડૂત હશે, વેપારી હશે, નોકર હશે કે શિક્ષક હશે. પણ આ ચારમાંથી એક તો હશેજ.

હવે જો તું ખેડૂત હોય તો મારે તને ઘણુંજ જણાવવાનું છે. હાલના ખેડૂતો પોતાના ધંધાને ઘણો નીચ માનતા થઈ ગયા છે. એમાં તેમનો દોષ નથી પણ જમાનાનો દોષ છે; છતાં પણ એટલું હું તને જણાવીશ કે તું ગમે તે ધારતો હોય, પણ ખેતી એજ દુનિયામાં સ્વતંત્ર ધંધો છે. હવે આ દુનિયામાં હું સ્વતંત્ર વસ્તુની તુલનામાં આ દુનિયાની એક પણ વસ્તુને લાવી શકું તેમ નથી. હવે તું મને કહીશ કે જ્યાં મારાં સંતાનો ધૂળ ફાંકે છે ત્યાં સ્વતંત્રતાને શું કહું? સત્ય છે. તું આખી જીંદગી માટી ચૂંથે છે, ફક્ત તારા અને તારા જીવનની આજીવિકા મેળ-

વવા માટે; પરંતુ છેવટમાં તને એ ચૂંથેલી માટી પણ નથી જોવાની મળતી, કારણ તે પણ વરસાદથી બેસી ગયેલી હોય છે. જો કે મને તો ઘણીજ દયા આવે છે. જ્યારે જ્યારે હું તને પેટે પાટા બાંધી જમીન સાથે કુસ્તી કરતો જોઉં છું ત્યારે મારા તો સાંધાજ ગગડી જાય છે, પણ માફ મગજ નથી તેમ બની જતું. તે તો તરતજ ‘ખેડુત જગતનો તાત ગણાયે,’ એ લીટીને ગાવા મંડી પડે છે અને તને ધન્યવાદ આપે છે. સાચેજ ખેડુત જગતનો પિતારૂપ છે. દુનિયાએ તારા માટે કંઈજ કયું નથી, પણ દુનિયાએ તને તેનો પિતા તો બનાવ્યો છેજ. હવે એ તારાં સંતાનો આજકાલ બીજી ધમાલોમાં પડવાથી તને ભૂલી ગયાં છે. આથી તું અધીરો બની કંટાળી તારા ધંધાને ના છોડી દઈશ. કારણ ગમે ત્યારે તારા આશરા વગર તારાં સંતાનોને છૂટકો નથી. તેમની ધમાલો પૂરી થતાં વહેલામાં વહેલી તકે તેઓ તારા તરફ દોડી આવશે, અને જ્યારે તેઓ તને લમણે હાથ દઈ બેઠેલા જશે ત્યારે તારાં સંતાનો મનમાં ઘણુંજ પસ્તાવો કરશે, અને તેજ વખતે તેમને સમજશે કે આપણી સાચી ફરજ તો આપણા અને પિતાના ચરણોમાં પડી છે, છતાં આપણે આંધળા બની તેની શોધમાં નીકળી પડ્યા. આવી સ્થિતિમાં આવી પડેલાં તારાં સંતાનોને માફી બક્ષજે, તેમાંજ તારૂં ગૌરવ સમાયેલું છે.

જગતના પાલક પિતા ખેડૂત, હવે ગભરાઈશ નહિ. કારણ, તારા સુખની નાબતોના સ્વરો કંઈક કંઈક સંભળાવવા લાગ્યા છે. હવે પછીથી તું તારી દૃષ્ટિને બીજે ના

પરોવીશ. હું પણ તને ભવિષ્યનો પિતા જોવાની આશા રાખું છું, કારણ ભૂતકાળમાં હતો, વર્તમાનમાં છે અને જ્યારે ભવિષ્યમાં તને તારા સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થએલો જોઈ, અને હૃદયમાં બળ્યા કંઈ એના કરતાં પહેલેથી બનતું કરવું એ વધારે સારું છે.

તું તો રાજનો પણ રાજ છે.

હવે જો તું કદાચ વેપારી વર્ગનો હોય તો. જો કે વેપારી વર્ગમાં તો ઘણાનો સમાવેશ થાય છે. નાનામાં નાના ચુડી બંગડી કે સાવરણીઓ વેચનારથી તે સોનાચાંદીના વેપારીઓ સુધી જેટલાનો સમાવેશ થાય તે બધાને વેપારી કહી શકાય. વેપારી એટલે જે વ્યક્તિ આપણને નાનામાં નાની ચીજથી મોટામાં મોટી ચીજ સહીસલામતપૂર્વક મેળવી આપે તે. વેપારીઓ એટલે દુનિયાની સરળતા સાચવનારાં સાધનો. તેથી જ તેમને મધ્ય સ્થળ મળ્યું છે.

હવે વેપારી વિષે જે કહેવાનું છે તે તને જણાવું. આત્યારના જમાનામાં હું જે જે વેપારીઓને જોઈ છું, તેમાંના પાંચ ટકા વેપારની દૃષ્ટિએ વેપાર કરે છે; બાકીના પાંચાણું ટકા વહેવારને બાજુએ મૂકી પોતાને માટે વેપાર કરે છે. કદાચ તને ન સમજાય તો સમજાવું: વેપારીઓ પોતાની ફરજ સમજીને વેપાર કરે તો તે જનતાને લાભદાયક છે, પણ જો વેપારી ફરજ ચૂક્યો તો તે ભારરૂપ છે. આ તને નથી સમજતું. કારણ, તે ક્ષય રોગની માફક ધીરે ધીરે પ્રસરે છે, અને છેવટે બયાનક રૂપ ધારણ કરે

છે. તેજ વખતે તને સમજાય છે કે જેને તું આજ સુધી
મોટા ધારતો હતો તે ખરેખરી રીતે નાનાથી પણ નાના
છે. જે નાના હતા તેમને તું મોટા ગણીશ. હું પણ તને
નાના તરફ જ દોરવા માશું છું.

તારા મુખથી તું જેને ફેરીઆ કે પેટભરાની ઉપમાઓ
આપે છે તે ફેરીઆ નથી; પરંતુ તે જગતના મોટા વેપા-
રીઓ છે, બદકે વેપારીના કરતાં પણ હું તેને ઉચ્ચ સ્થાને
મૂકું છું. કારણ તેઓ જે વેપાર કરે છે તે પોતાના પેટ
માટે. સાથે સાથે વહેવારની સગવડતા સાચવે છે. તેઓ
શેરીઓ શેરીઓ ફરી પોતાનો માલ વેચી ફક્ત સાંજ પડે
પેટ પૂરતું જ મેળવવાની આશા રાખે છે. જો કે તેમના માલ
ઉપર તેઓ નફો તો લે છેજ, પણ તે હદમાં. હદ બહાર
તો નહિજ. કારણ, ગરીબો સદા કુદરતને અનુસરતા જ રહે
છે. અને તેથીજ તેમના હૃદયમાંથી વધુ પડતી આશા
તુરતજ નાશ પામે છે.

હવે મોટાઓ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ. સારા ચે સંસારમાં એક
સાધારણ ફેરીઓ જેટલો મદદરૂપ થઈ પડે તેના હજારમાં
બાગના પણ સોના-ચાંદીના વેપારીઓ નથી.

હવે રૂ અથવા કાપડના વેપારીઓ તરફ જઈએ. તેઓ
જો સારા હોય છે તો સંસારને સારા થઈ પડે છે. પરંતુ
જો પોતાની ફરજ ભૂલી માલમાં લેણસેળ કરી, બનાવટી
કાપડ તૈયાર કરો, બહાર જનતાને અનેક રીતે છેતરે તો
હું તેને વેપારી નહિ કહી શકું પણ તેને તો વણકરની
પદવી આપવી જોઈએ.

હવે તું મને પ્રશ્ન કરીશ કે વેપારીઓ પોતાના માલને ગમે તે ભાવે વેચતા હોય પણ જો જનતા તેને ન ખરીદે તો વેપારીઓ તેમને પરાણે ખરીદવાનું નથી કહેતા. તેના જવાબમાં: વહેપારીઓ દેશમાં રહે છે કે બહાર? તું જ કહીશ, દેશમાં. તો દેશનું હિત આહુનું જ જોઈએ. વધુમાં બધી જનતા તારી માફક જ્ઞાની નથી, આર્થિક સ્થિતિમાં પણ સરખા નથી. હવે જરૂરની વસ્તુ તો ગમે તે સમયે જોઈએજ, કારણ અમુક વસ્તુની તો ડગલેપગલે જરૂર પડે છે, એનો લાભ વેપારીઓ ઉઠાવે છે. કારણ વેપારીઓ સારી રીતે સમજે છે કે તે વસ્તુ વિના ચાલવાનું નથી. હવે ધાર કે તું ને હું એકજ ગામના છીએ. હું વેપારી છું અને તું ગ્રાહક છે. તું મારી દુકાને એકાએક કેઈ વસ્તુની જરૂર પડવાથી ખરીદવા માટે આવ્યો. હવે મને એમ ખાતરી છે કે તારે તે વિના ચાલે તેમ નથી, વળી તે વસ્તુ ખીજે ક્યાંય છે નહિ; આથી તારે લીધા વગર છુટકો નથી, એમ જાણી હું તને તેની ડબલ કિંમત જણાવું તોપણ તું તે આપીને પણ ખરીદે. પરંતુ આમ કરવામાં મારી માણસાઈ શી? આને વેપારી લક્ષણ ન કહેવાય. આજ પ્રકારનું વાતાવરણ મોટા વેપારીઓમાં પણ ઘેરાયેલું છે. ગવર્નમેન્ટે પણ આંખ આડા કાન કર્યા છે. સ્વાર્થ આગળ સઘળા આંધળા બને છે. વચ્ચે મરેા મજૂર વર્ગનો અને ખેડૂતનો.

જગતના વેપારીઓ આંખ ન ઉઘડી હોય તો ઉઘાડો. જેના આધારે તમે વેપારીઓ બન્યા છો, મોટા મોટા

વેપાર ખેડતાં શીખ્યા હો, એ બધાનું મૂળ મજૂરો ને ખેડૂતો જ છે. તેમને રંબડી તમે કદી સુખી નહિ થઈ શકો. કારણ કેાડીમાં હશે તો જ સાંભૂ નીકળશે. પણ જ્યાં કેાડી રૂપી મજૂરોના ઘરમાં નહિ હોય તો સાંભૂ રૂપી વેપારીઓને ક્યાંથી મળી શકે? હવે ચારે તરફથી જ્યાં મળતર બંધ થયું ત્યાં તો તેમના સાંધા ગગડવાના, અને તેઓ છેવટે ખેડુત અને મજૂરની જ પંક્તિએ આવીને અટકવાના. માટે જ વારંવાર ચેતાવું છું કે વેપારીઓ, વેપારી રહેવા ચાહતા હો તો વેપાર અર્થે વેપાર છોડી પરમાર્થ અર્થે વેપાર કરો કે જેથી તમારો વેપાર દીર્ઘકાળ ચાલી શકે.

હવે નોકર વર્ગ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવીએ. નોકરીના પ્રકાર તો ઘણા જ છે. જુદું જુદું કહેવા જઈ તો પાર પણ ન આવે, માટે મારી સમજણ મુજબ હું તેને નીચેના ભાગમાં વહેંચી નાખું છું. પહેલો ભાગ રાજદારી, બીજો ભાગ કેળવણી ખાતું, ત્રીજો ભાગ મજૂર વર્ગ અને ચોથો ભાગ સ્વતંત્ર. ચારમાંથી તું એકાદ પ્રકારની નોકરીમાં તારું જીવન ગાળતો હોઈશ જ અગર નહિ. છતાં ધાર કે તું રાજદારી નોકર છે. સાધારણ રીતે તારામાં ગર્વ તો રહેવાનો જ, એ સમજાવી શકતો નથી; પરંતુ એટલું તો જણાવીશ જ કે રાજદારી નોકરોમાં મદલયો પવન વાયા જ કરે છે. આમ વાંચી કૂલાઈશ મા. નોકર તે નોકર જ રહેવાનો. એને સ્વતંત્ર તો ન જ કહેવાય. પછી તું ઉચ્ચ પાયરીએ હો યા નીચ પાયરીએ હો; છેવટમાં સાધારણ પોલિસ વર્ગનો પોલિસ હો.

બધા વર્ગમાં તને ફેર તો લાગશે જ. કદાચ મારા જેવો હશે તો નહિ લાગે. જો એક પોલિસ પણ નોકર છે અને કલેક્ટર પણ નોકર છે. છતાં કલેક્ટર તેનું ઉપરીપણું કોઈક કોઈક વખત સહેજ વાંકે (બલકે જરાય નહિ) પોલિસના ઉપર ચલાવે છે. આ વખતે તે પોતે નોકર છે તે વસ્તુને ભૂલી જાય છે અને ઉપરીપણાને આગળ ધરે છે. એ જ ઉપરીપણું એને જ્ઞાન ભૂલાવે છે, પરંતુ જ્યારે ખીજે કોઈ તેનો ઉપરી અધિકારી તેના ઉપર તેનું ઉપરીપણું ચલાવે છે, ત્યારે તેનું પહેલાંનું ઉપરીપણું ચાલ્યું જાય છે. આમ છતાં તે પોતાના મૂળ સ્વભાવને કદી નથી છોડતો.

મારે મન તો આ દુનિયાના સઘળા અમલદારો તેમના સ્થળે સરખા છે. કોઈ ઊંચી પદવીએ હોય, કોઈ નીચે સ્થાને હોય, પરંતુ છે તો બધા માણસજ. કદાચ તને ન સમજાય તો સમજાવું. જો દુનિયાના સઘળા અમલદારો, તેમને જે કામ કરવાનું હોય છે તેમના અમલદારો છે, ત્યારે તેમનો અમલ પણ તેના ઉપર જ ચાલવો જોઈએ. તેમાં કદી મોટા-નાની સંભવે જ નહિ. કારણ દુનિયામાં કોઈનામાં સરખી શક્તિ નથી. માટે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દરેક પોતાના સ્થાને અમલદાર છે. કલેક્ટર તેની શક્તિ પ્રમાણે તેના સ્થાનને શોભાવે છે. તે પણ તેના મુકરર સ્થાને જ, ગમે ત્યાં નહિ. તેવી જ રીતે નાનામાં નાના અમલદાર પોલિસ પણ છે.

હવે મારો વિચાર તને જણાવું. હું તો દુનિયાના સઘળા અમલદાર કરતાં પોલિસને વધારે માન આપું છું.

જે કે પોલિસો પણ તમાગુણી તો છે, પરંતુ તે તેઓ મોટાઓ મારફતે મેળવે છે. હું પોલિસને માન આપુ છું. તેનું કારણ સમજાવું. સઘળા અમલદારો એટલે પોલિસના ઉપરી. બધાની ટોકરો પોલિસને ઝીલવાની, તે ઉપરાંત આમડા જેવાં કપડાંનો ભાર. જે કે શિયાળામાં તો સારાં પણ ઉનાળામાં શું કરવું? વળી સવારથી સાંજ સુધી ખડે પગે પડ્યો બોલ ઉઠાવવો જ પડે. બિચારાને એકેય ખાજુનો આરો નથી. આજ સુધી તો તેમના નસીબમાં અભણ પ્રજાને પણ ધમકાવીને આનંદ માણવાતું હતું; પરંતુ તે પણ તેમના નસીબે દૂર થયું છે. કારણ કે જમાનો નિર્ભય બનતો જાય છે. આટઆટલાં સંકટો સહન કરે, છતાં પગાર જુવે ત્યારે મજૂરીનો ત્રીજો ભાગ પણ નહિ.

વાચક, હવે હું ધાડું છું કે તને પણ પોલિસ પ્રત્યે માન ઉદ્ભવ્યું હશે. ગમે તેમ હો, પણ મને તો દુનિયામાં નાનાઓ માટે ઘણું જ માન છે. કારણ, નાનામાંથી મોટાઓ જન્મે છે. પરંતુ દીલગીરીની વાત એ છે કે જ્યારે તેઓ મોટા થાય છે ત્યારે તેઓ નાનાને તિરસ્કારે છે. પરંતુ પોતે પણ એક વખત નાના હતા, એટલે પોતાની જાતને તિરસ્કારવી પડે; તેથી પોતાના ભૂતકાળને ભૂલી જાય છે.

**In the modern period education lies
in the schools and colleges.**

ચાલુ જમાનામાં ઘણું કરીને કેળવણી સ્કૂલો તેમજ કોલેજો મારફત મળે છે.

હવે તું સાધારણ હાઇ સ્કૂલમાં શિક્ષક હો યા કોલેજમાં પ્રોફેસર હો, એની મારે જરૂર નથી. પરંતુ ધાર કે તું માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક છું; તો મારા બે બોલ ધ્યાનમાં રાખજે. દુનિયામાં શિક્ષકો પ્રત્યે મને ઘણું જ માન છે. પરંતુ જો તેઓ શિક્ષકો હોય તો જ; બાકી તો હું તેમના દુશ્મન છું. શિક્ષક અને શિક્ષકમાં ઘણો જ ફેર છે. શિક્ષક થવું સહેલું છે, પરંતુ શિક્ષકના સ્થાનને શોભાવવું એ ઘણું જ કઠિન છે. ન સમજાય તો સમજાવું. આજકાલ બે પ્રકારના શિક્ષકો તું જોઈ શકશે. એક તો ધંધાદારી. જો કે બીજા પણ ધંધાદારીઓ તો છેજ, પરંતુ સાથે શિક્ષકપણું સાચવી રાખે છે.

જો તું ખાલી ધંધાર્થે શિક્ષક થવા ચાહતો હોય તો ના થઈશ. કારણ, ધંધાદારી શિક્ષકોના મનમાં ભણાવવાની જરા પણ ઉત્કંઠા હોતી નથી. વિદ્યાર્થીની સમક્ષ તેઓ જે કંઈ વ્યક્ત કરે છે, તે ફક્ત વેઠરૂપ જ હોય છે. આ સઘળું વિદ્યાર્થીઓની ધ્યાન ખેંચતું નથી હોતું. એટલું તો કહીશ કે શિક્ષકને પારખવાની વિદ્યાર્થીઓમાં કુદરતી જ બક્ષિસ છે. પહેલા જ શબ્દના ઉચ્ચારથી તે શિક્ષકને પોતાના સ્થાનમાં

જોઈ શકે છે. આને અંગે પરિણામ જુદું આવે છે. વિદ્યાર્થીનાં મન શિક્ષક નહિ મેળવી શકવાથી તેઓ કંટાળે છે. છેવટે ગમ્મતે ચઢે છે. આથી શિક્ષક ખિન્ન થાય છે. છેવટે બધો મામલો ઉપરી અધિકારી પાસે જાય છે.

હવે માધ્યમિક શાળાના ઉપરી અધિકારી જેટલું માન શિક્ષકોનું સાચવે છે તેટલું વિદ્યાર્થીઓનું નથી સાચવતા. શિક્ષક ને વિદ્યાર્થીના ઝઘડામાં, વિદ્યાર્થીનીન ગુનેગાર હોવા છતાં છેવટે ન્યાય તો શિક્ષકના તરફ જ વળે છે. હવે તે જ શિક્ષકના હાથ નીચે ફરી વાર ભણવાનું. આવી સ્થિતિમાં વિદ્યાર્થીઓ કદી ભણી શકતા નથી. માટે જો તું શિક્ષક હોય તો આ પ્રમાણે વર્તન ન રાખીશ. આનાથી તો તારી તેમ જ દેશની પડતીનાં આડકતરી રીતે ખીજ રોપાય છે.

હવે જો કદાચ તારે શિક્ષક થવું હોય તો મારી સલાહને અનુસરજે. તેમ કરવાથી તું વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રિય થઈ પડીશ. શિક્ષક તરીકે તું એટલું જ કરજે : વિદ્યાર્થીઓ માટે તારી ઉચ્ચ લાગણીઓ, કંઈક નવીન પંથે દોરવાની તારી તમન્ના. આટલું અનુસરીશ તો વિદ્યાર્થીઓ તારા બોલની કળતા પહેલાં ઉપાડી લેશે. તારે માટે મરી ફીટશે. આ બધી વસ્તુ તારાથી ક્યાં અભાણુ છે? “અરિસો છે દેવી હૃદય રૂપ જોવા જગતને.” તારા હૃદયની ઉચ્ચ ભાવનાઓની વિદ્યાર્થીઓના ઉપર અસર થવાની જ. છેવટમાં તું વિદ્યાર્થીઓને એટલો પ્રિય થઈ પડીશ કે તારી એક દિવસની ગેરહાજરી પણ તેમને સાલશે.

આજકાલ એવા જ શિક્ષકોની જરૂર છે. તું કદાચ જો

શિક્ષક થાય તો મને સંભાળી જજે. તેમાં તારો તેમજ હેશનો ઉદ્ધાર સમાયેલો છે.

હવે તું કદાચ કોઈ કોલેજમાં પ્રોફેસર (અધ્યાપક) હોય તો. તે વિષે મારે કંઈ કહેવાનું નથી. કારણ કોલેજો એ મારે મન મોટા પાયા ઉપર ચાલતી હોઈ ચૂકેલી જ છે. ફેર એટલે જ કે ત્યાં ચૂકેલી કરતાં ઠાઠમાઠ વધારે હોય અને ચૂકેલાના શિક્ષકો કરતાં તેમની પાસે ઉપાધિનાં લંગર જરા વધારે હોય છે.

જો તું વિદ્યાર્થી હોય તો મારી નીચેની વિનંતી ધ્યાનમાં ઉતારજે.

વિદ્યાર્થી જીવનને ઘણા સુખી જીવન કહે છે અને હું પણ એમ જ ધારું છું. છતાં એટલું તો જણાવીશ જ કે દરેક વિદ્યાર્થીને ‘સુખી’ શબ્દ નથી લાગુ પડતો. કોઈને ઘર તરફથી વારંવાર ટકોરવામાં આવે છે, કોઈની આર્થિક સ્થિતિ સારી હોતી નથી, વળી કોઈની આર્થિક સ્થિતિ સારી હોય છે, તો મગજ કબજે નથી રહેતું. આમ ત્રણેય પ્રકારના વિદ્યાર્થીઓને કોઈક ને કોઈક ઉપાધિ તો હોય છેજ. ત્યારે સુખી કોણ? સુખી એક જ. જેના મનમાં ચિંતાને સ્થાન નથી, ખીજે જે સુખદુઃખને સરખાં માને છે તે. તે વિનાના સઘળા વિદ્યાર્થીઓ દુઃખી જ છે, છતાં ખીજની સરખામણીમાં કંઈક અંશે સુખી છે.

હવે તું ગમે તે પ્રકારનો હોય તે મારે જોવાનું નથી. મારે મન તો સર્વ વિદ્યાર્થીઓ સરખા છે.

વિદ્યાર્થીની પહેલામાં પહેલી અને વહેલામાં વહેલી

ફરજ વિદ્યા મેળવવાની છે. તે માટે તારે તનતોડ પ્રયત્ન કરવો જ નેહજો. ખાલી ચોપડાંનાં થોથાં ફેરવવાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. ચોપડીઓનાં થોથાં તો તારા મગજને રસ્તો બતાવવા પૂરતાં છે. તે ઉપરાંત દર વરસે નવી નવી આવૃત્તિઓ છાપી પૈસા કમાવાના અર્થમાં પણ તેનો સમાવેશ થાય છે. આમ છતાં તું તેના તરફ અભાવ ન આણીશ. પરીક્ષા પૂરતી તો તૈયારીઓ કરજો જ. કારણ જમાનો પરીક્ષાનો છે.

વધારેમાં તારા વિદ્યાર્થી* જીવન દરમિયાન તું બહારની કોઈ પણ ખટપટમાં ભાગ ના લઈશ. જો તું તારા મનને બહારની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતું કરીશ તો તારું મન વિદ્યાર્થી* તરીકેની પ્રવૃત્તિમાં બરાબર ભાગ નહિ લઈ શકે. આથી તારી સ્થિતિ નહિ ધરમાં કે નહિ બહાર તેના જેવી થશે. તું અધવચ્ચ ઝોલે ચડીશ. માટે તું તારા મનને બહાર દોડી જતું અટકાવજો. એના બદલામાં તું તેને તારા જીવનનું ધ્યેય તૈયાર કરવામાં પરોવજો. આ વિના તારે માટે મારી પાસે કંઈ જ નથી. વધારેમાં (પહેલા પાને આપેલી ઇંગ્લિશ ચાર લીટીઓ નેહ જજો.)

હવે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં કદાચ જો તું લેખક હોય તો. લેખક વિષે એક શબ્દ પણ લખવાની મારામાં શક્તિ નથી. કારણ લેખકને સમજવા પહેલું મારે લેખક બનવું પડે. કદાચ તેમ કહું; પરંતુ તે સહેલું નથી કે જેથી નહિ જેવા પ્રયત્ને હું લેખક બની શકું. તેના માટે તો અથાગ પ્રયત્નની જરૂર છે. છતાં મારી બધામાં જે છે તે તો જણાવીશ જ.

જે તું લેખક અને તો જમાનાનો લેખક અને. જમાનાની બહાર કદી ના જઈશ. કદાચ જાય તો મારે તે વિષે કંઈ કહેવાનું નથી. જમાનાને જે બાજુ છે. ભૂત અને ભવિષ્ય. ધાર કે તું તારા મનને ભૂતકાળ તરફ લઈ ગયો. હવે ભૂતકાળમાંથી બધુંય વીણી લાવી તું ચાલુ જમાનામાં મૂકે તો જમાનો જુદીજ દિશાએ ચાલ્યો જાય. માટે જે તું ભૂતકાળમાં રૂબકી મારે તો તે વખતે તારી વૃત્તિને દરિયામાં મોતી કાઢવા પડનારના જેવી રાખજે. જેમ મોતીનો કાઢનાર મોતી સિવાયની સઘળી વસ્તુને ફેંકી દે છે તેમ તું ભૂતમાંથી તત્ત્વ ખેંચી લઈ, બાકીનાને તેજ સ્થળે રહેવા દે જે. હવે જે તું કદાચ ભવિષ્ય તરફ જાય તો. જે કે ભવિષ્યમાં તો કોઈ રૂબકી મારી શકતું નથી; પણ ઘણા લેખકો તેના ઉપર તેમની કલ્પના શક્તિ ચલાવી શકે છે. તેમાં કોઈની કલ્પના સાચી નીવડે છે, કોઈની અસત્ય નીવડે, કોઈની સમય વિત્યા બાદ સાચી નીવડે છે. અને ઘણાઓની કલ્પના એવી હોય છે કે તે કોઈ દિવસ સિદ્ધ જ ન થાય. જે જે એને સિદ્ધ કરવા જાય, તે સઘળા હાથ ધસતાજ રહી જાય છે. છેવટે જીવન ધૂળ-ધાણી બની જાય છે. જે કે તેમાં વાંક તો તેમનો પોતાનો જ છે. સાથે સાથે લેખકનો પણ વાંક કહેવાય. આથીજ મારે તને કહેવાનું છે કે જે તું કલ્પના શક્તિથી કોઈ પણ લખાણ કરવા ઇચ્છતો હોય તો તે કલ્પનાને માણસની શક્તિને અનુસરીને આલેખજે. લખવું સહેલું છે પણ અમલમાં મૂકવું કઠણ છે. મેં એવા લેખકો પણ આ દુનિયામાં જોયા છે કે જેઓ લખાણ

ઘણુંજ આદર્શ લખી ગયા છે, પરંતુ તેઓ પોતે તો જુદાજ આદર્શ ઉપર ચાલ્યા જાય છે. ગમે તેમ હો. કોઈના ખાનગી જીવનને જાણવા તું કદી પ્રયત્ન ના કરીશ. કારણ દુનિયામાં સર્વને બે બાજુ છે : સારી અને નરસી. આપણી ફરજ સારાને ગ્રહણ કરવાની છે. લખનાર ગમે તેવો હોય પણ આપણી ફરજ તેને ધારી ધારીને તપાસવાની નથી; પરંતુ તેના લખાણને જોવાની છે. તેમાંય વળી જે સારી બાજુ છે તેજ. હવે તો હું ધારું છું કે ભૂત ભવિષ્યની સમજણ પડી હશે.

મારી તો તને સલાહ છે કે જો તું ભૂત ભવિષ્યનો લેખક થવા વિચાર કરતો હોય તો તે છોડી દેજે. કારણ એ તો આંગળી મૂકી કોણીને ચાટવા જેવું થયું. ન સમજાય તો સમજવું : તારી આંખો આગળ જે વર્તમાન પૂર ઝડપે ચાલી રહ્યો છે તેનેજ ધારી ધારીને તું જો. ચાલુમાંથી તું કંઈક સત્ય અસત્યને તારવી કાઢતાં શીખ. ભૂત ભવિષ્યના કરતાં ચાલુમાં વધારે સમાજેવું છે. જો તું ચાલુ જમાનાનો લેખક બનીને માનવીને સારે રસ્તે દોરીશ તો ભૂતભવિષ્ય આપોઆપ સારા થશે. ચાલુ જમાનો થોડા સમય પછી ભૂતમાં ફેરવાશે અને ખાલી જગ્યા પૂરવા ભવિષ્ય આવશે. જો કે નામ તો ત્રણ છે પરંતુ બધાનો સમાવેશ તો ચાલુમાંજ થાય છે, તો ચાલુને માટે તું વહેલામાં વહેલા લેખક થવા પ્રયત્ન કરજે.

Servants serve the world.

નોકરો વિના દુનિયા સંભવી શકેજ નહિ.

હવે જો તું આ દુનિયામાં સાધારણ નોકર હોય. ધાર કે તું કોઈ મિલમાં નોકરી કરે છે, તો તું તારી જાતને હલકી ના માનીશ. દુનિયામાં દરેકને કંઈક ને કંઈક ફરજ તો બજાવવાની હોય છેજ. તેવી રીતે તું પણ એક જાતની ફરજ બજાવી રહ્યો છું. જો તું તારી ગમે તે પ્રકારની ફરજ સાચા દિલથી બજાવીશ, તો તને આ દુનિયામાં નોકર તરીકે નહિ ઓળખે, પરંતુ એક સાચા મદદગાર તરીકે તારી નામના ફેલાશે. જમાનો માણસને નથી જોતો.

હવે કોઈક દિવસ તારા કામમાં કંઈક ભૂલ થવાથી તારા શેઠ તને ધમકાવે તો તે વખતે તું ઉદ્વિગ્ન થઈ સામે જવાબ ન વાળીશ, પણ જે કહે તે શાન્તિથી સહન કરજે. તેમનો ગુસ્સો આપોઆપ શાન્ત થશે. પણ ઘણા વખત તો ખામી ન હોય છતાં ખામી કાઢી ધમકાવે છે. એ તો આ જમાનામાં સંભવિત છે. કારણ કે શેઠીઆઓને પોતાની શેઠશાહી અજમાવવાનો કોઈક કોઈક વખત શોખ થાય છે. તે વખતે તે ગુનેગાર કે બીનગુનેગારને પણ જોવા નથી રહેતા. તે પ્રસંગે તું તારા પેટની ખાતર તારૂં સ્વમાન ન ગુમાવીશ. તું તેમને સીધેસીધું સુણાવજે કે તેં મને નથી રાખ્યો પણ મારા કામને રાખ્યું છે. માટે મને ન કહેતાં મારા કામ સંબંધી જે કહેવું હોય તે કહે. હવે જો તારૂં કામ

બરાબર હશે તો તેના આગળ તેનું કંઈ પણ ચાલવાનું નથી. માટે તું પહેલું તારા કામને બરાબર સંભાળજે.

કદાચ જો તું શેઠનો માનીતો નોકર હોય તો મારે કંઈ કહેવાનું જ નથી.

હવે જો તું કદાચ સ્વતંત્ર ધંધામાં પરોવાયો હોય તો? જેવા કે ડોક્ટર, વકીલ, ઍરિસ્ટર, ન્યાયાધીશ વગેરે.

ધાર કે તું ડોક્ટર છે. દુનિયામાં ડોક્ટરો પ્રત્યે મને ઘણું જ માન છે. અને હિંદ જેવા દેશમાં કે જેમાં કેટલાંયેક વરસથી માંદગી વરી ચૂકી છે, તેવા દેશમાં ડોક્ટરોને માટે કેને માન ન હોય? છતાં પણ એટલું તો જણાવીશ જ કે હિંદમાં ફક્ત પાંચજ ટકા ડોક્ટરનું સ્થાન શોભાવી શકે છે અને બાકીના પંચાણું ટકા પૈસાની બાબતમાં તેમનું સ્થાન શોભાવી રહ્યા છે. ન સમજાય તો નીચે નજર ફેંકી જો. ડોક્ટરની લાંબી લાંબી ઉપાધિ મેળવી બહાર પડેલાઓને હું ડોક્ટર નથી કહેતો. કારણ તેમની પાસે ડોક્ટરનું મગજ નથી. તે ડોક્ટર થયા છે પણ તેમનું મન પૈસામાં ભમે છે. આવા ડોક્ટરોથી દુનિયાની માંદગી કોઈ કાળે દૂર થઈ શકતી નથી. જો કે તેઓ ડોક્ટરનો સ્વતંત્ર ઉચ્ચ પ્રકારનો ધંધો તો કરે છેજ; પરંતુ દરદીઓનાં મન મેળવી શકતા નથી. ફક્ત એટલી જ તેમની ખામી છે. તે એક જ ખામીથી તેમની ડોક્ટરશાહી ઉપર ધૂળ ફરી વળે છે. આને તેઓ સારી રીતે સમજે છે, પણ પૈસાની મોહની આગળ તેઓ કંઈ કરી શકતા નથી.

હવે જો તું ડોક્ટર થાય તો ઉપરની નીતિને બાજુએ મૂકજે અને નીચેની નીતિને અનુસરજે. તું પૈસા કમાવાની નીચ વૃત્તિને બાજુએ રાખજે. આથી તું ભૂખે નહિ મરે. પૈસો તારૂં બારણું ઠોકતો તારે ત્યાં આવશે. પરંતુ જ્યારે તું દરદીઓનાં મન મેળવતાં શીખીશ ત્યારે. ડોક્ટરી પાસ કરવી સહેલી છે પરંતુ દરદી પાસે કંઈ જાતનું વર્તન રાખવું તે જાણવું કઠિન છે. દરદીઓનાં દર્દ દવાઓથી જેટલાં દૂર થાય છે, એના કરતાં દરદી તરફના ડોક્ટરના દર્દભર્યા વર્તનથી વધારે દૂર થાય છે. માટે ડોક્ટર થતા પહેલાં અગર પછી, જ્યારે તું તારો ધંધો શરૂ કરે ત્યારે તારા મનને સૌથી પહેલું ડોક્ટરી પરીક્ષામાંથી પસાર કરજે.

હવે જો તું વકીલ હોય કે ઍરિસ્ટર હોય તો પણ મારે તને ઘણું જ જણાવવાનું છે.

પહેલેથી જ વકીલ અને ઍરિસ્ટર પ્રત્યે મને ઘણું જ તિરસ્કાર છે. કારણ તેઓ માણસ તરીકે પોતાની ફરજો જાનવતા નથી. આથી વધારે હું તેમના માટે નથી જણાવી શકતો. મને તેમનો સંપૂર્ણ અનુભવ નથી. છતાં એટલું તો કહીશ જ કે તેઓ જાણીબૂજીને આડે રસ્તે જાય છે, એ મારાથી સહન નથી થતું. પરંતુ વકીલ ઍરિસ્ટરને મારા જેવો વિદ્યાર્થી સમજવા જાય એ પણ મને યોગ્ય નથી લાગતું. તેમને તેમની જાતે જ સમજવું જોઈએ. પરંતુ તેઓ સમજતા નથી એટલે મારે ન ચાલે જણાવવું પડે છે. વકીલો જો વકીલાત ભૂલતા હોય તો તે ચંડાળ લક્ષ્મીને અંગે જ. જ્યાં ને ત્યાં લક્ષ્મી આગળ અને જ્યાં તે ગઈ ત્યાં

શાંતિને તો રહેવા જ ન દે અને સત્યને માળવે મોકલાવે છે. આથી બિચારા ભણેલા ગણેલા વકીલો ખરાતું ખોટું અને ખોટાતું ખરું કરતાં શીખે છે. પરંતુ તે શીખનારને બાણવું બેઠ્યો કે છેવટમાં લક્ષ્મી કોઈની નથી. હવે તો તું સારી રીતે સમજ્યો જ હશે.

બેરિસ્ટરને માટે કંઈ જ કહેવાનું નથી કારણ તેઓ વકીલોના વડીલ બાઈઓ છે.

હવે જો કદાચ તું ન્યાયાધીશ હોય તો. ન્યાયનો નાથ બનજો. જો કે આજકાલ તો કુદરત સિવાય કોઈના મુખમાં સાચો ન્યાય નથી. પરંતુ કુદરત આપણી નજરથી ઘણી જ દૂર છે, જ્યારે તું મારી નજીકમાં છે. મારે તો તને જ જણાવવાનું રહ્યું. તારો મુદ્રાલેખ જો ન્યાય છે, તેને ભુલીશ નહિ. બસ ન્યાય એટલે ન્યાય; પછી ભલે માતા હો. યા પિતા હો. યા કુદરત હો. છતાં તેમની સામે અદલ ઇન્સાફનો પુકાર કરજો. તું તારા હૃદયથી સત્ય અસત્યને તાળવી કાઢજો. જો તારી પાસે ન્યાય હશે, ન્યાયી હૃદય હશે, તો તું સત્યને કે અસત્યને તુરત જ બેઈ શકશે. અરે! એટલી પણ મહેનત તારે ઉઠાવવી નહિ પડે; ગુનેગાર તને બેતાં જ ગુનો કબુલ કરી દેશે. માટે જો તું ન્યાયાધીશ બને તો દુનિયાની દૃષ્ટિએ ના બનીશ પણ હૃદયથી બનજો. દુનિયામાં સાચો ન્યાયાધીશ કુદરતી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

**Sages should live in the society
instead of living in the jungle
or in a lonely place.**

તું સંન્યાસી હોય, જંગલમાં સંસારથી દૂર દૂર રહી, પ્રભુના નામની માલા જપતો હોય તો તું તેને સત્વર વિદ્યાયગીરી આપજે. ફક્ત પ્રભુના નામ સ્મરણથી તારો ભોમજ તારા દેશનો ઉદ્ધાર નથી થતો. જો કે તારો આત્મા તો શાન્તિ મેળવે છે જ એ સ્વાભાવિક છે. દુનિયાના સ્પર્ણગતા સંસાર તારી દૃષ્ટિથી દૂર થાય છે. પણ તેથી શું? જીભને રડતા મૂકી પોતે રસસાગરમાં મહાલલું એના કરતાં જેઠ ત્યાગ કરવો વધારે સારો છે. અને જો તેમ ન બને તો રડતાનાં આંસુ લૂછવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમ કરવાની કદાચ શક્તિ ન હોય તો રડતાને રડવા લાગવું. તેમ કરવાથી પણ તું કંઈક અંશે તેમને આશ્વાસન આપી શકશે. કારણ, જે દુઃખી હૃદય લેગાં થવાથી સુખ ઉત્પન્ન થાય છે.

સાચા સંન્યાસીનું સંન્યાસીપણું સંસારમાં સમાયેલું છે. કારણ સંસારની પરમકૃપાથી તું સંન્યાસ પ્રાપ્ત કરી શક્યો છું. એ ન હોત તો તારાથી સંન્યાસી પણ ન થવાત. માટે આ ઉપકારનો બદલો લુલી, તું જંગલ તરફ પ્રયાણ કરી તારા સંન્યાસીપણાને ન શોભાવીશ. ઉપકારનો બદલો

ઉપકારથી વાળી, સારા ચે સંસારમાં ફરી તું તારા સંન્યાસી-
પણાને શોભાવજે.

સાચો સંન્યાસી જગતનો સાધુપુરુષ છે. પરંતુ હાલમાં તારી સમક્ષ જે સંન્યાસીઓને તું જુવે છે તે સઘળા સાધુપુરુષો નથી. તેમાંના દૃપ ટકા તો ભેખધારી લંગોટીઆ છે. આગળ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ખાવું-પીવું અને મસ્જીદે સૂવું એ એમનો મુદ્રાલેખ છે. ભગવો વેશ ધારણ કરી જાત વધારી ફરવું અને જેમ નાના છોકરાના હાથમાંથી કુતરૂં રોટલીનો ટુકડો પડાવી દે છે તેમ લાગ આવે સંસારમાં પણ ડૂબકી મારવી. આવા ધુતારાઓને જો તું સંન્યાસી ધારતો હોય તો ભૂલી જજે. તે સંન્યાસીઓ નથી પણ શ્વાન છે. માટે તારા ભવિષ્યમાં તું તેવા પ્રકારનો સંન્યાસી ના થઈશ.

હવે જો તું કદાચ દેશસેવક હોય તો મારા બે બોલ ધ્યાનમાં રાખજે.

જમાનાને અનુસરી તું તારી જાતને ખાદીથી સજ્જ બનાવી, મનમાં ને મનમાં ફૂલાતો હોય કે હું જ દેશસેવક છું, તો તે તારૂં ગાંડપણ છે. કારણ, ફક્ત ખાદી ધારણ કરવાથી દેશસેવા નથી થતી.

આ વાંચી તું ખાદીને છોડી ના દઈશ. એનાથી પણ દેશસેવા તો થાય છે જ. હું ખાદી એકલીને જ અગ્રસ્થાન નથી આપતો; છતાં પણ જો તારામાં ખીજી રીતે દેશસેવા કરવાની શક્તિ ન હોય તો તું ખાદી ધારીને તો દેશસેવા

કરજેજ. તેમાં પણ કંઈક અંશે ગરીબનો ઉદ્ધાર સમાયેલો છે.

દેશસેવક બનવું એ સહેલ નથી. દેશસેવક બનતા પહેલાં માતા જેવી માતાને છોડવી પડે છે, સ્નેહભાવ ભૂલવા પડે છે. તેમ કર્યા પછી દેશનું હૃદય મેળવવું પડે છે. જેનામાં દેશનું હૃદય છે, તે ભલે શરીરે ખાદી ન પહેરતો હોય; પરંતુ તેનું મન તો ખાદી પહેરવાનુંજ. આથી તેઓ દેશ-સેવક નથી, એમ તો આપણાથી નજ કહેવાય.

હવે દુનિયા હૃદય જોઈ શકતી નથી. કારણ, હૃદય છાતી ઉપર બહાર નથી દેખાતું. ઘણી વખત મને પણ એમ થાય છે કે જો કુદરતે હૃદયને ઉપર રાખ્યું હોત તો કેવું સાડું! પરંતુ જો તેમ કર્યું હોત તો તેના સામી કેઈ નજર પણ ન કરત. આથી છે તેજ સાડું છે.

દુનિયા તો માણસના હૃદયને જોતી નથી, પણ તેની ચાલને, કપડાંને અને અવયવોને ધારી ધારીને જુએ છે. આથી તેમની આંખોમાં દુનિયાની સારી વ્યક્તિઓની પ્રતિમા હમેશાં ઊઠીજ દેખાય છે. આમ બને તોપણ તું તેમના તરફ દ્રેષી ન બનીશ. ધીરજથી સઘળું ગળામાં ઉતારજે. બ્યારે ત્યારે તેઓ તને ઓળખતા થવાના જ છે. તે વખતે જરૂર તેઓ તને નમતા આવશે. આ વખતે તું કુલા-ઇશ મા, પરંતુ શાન્તિથી તેમને સદ્પથે દોરવા પ્રયત્ન કરજે.

દુનિયાનાં કડવાં વચનો તું સાંભળજે. પરંતુ તેમને એક પણ કડવું વચન ના સંભળાવતો. તેમાંજ તારી મોટાઈ સમાએલી છે.

હવે કદાચ જો તું સિનેમા કે નાટકનો એક્ટર હોય તો.

નાટકના એક્ટર વિષે હું કંઈ જણાવી શકું તેમ નથી. કારણ કે મેં નાટકના એક્ટરને જોયો નથી. એટલે હું તેને કેવી રીતે કાગળ ઉપર ચિતરી શકું?

હવે સિનેમા સૃષ્ટિ તરફ પ્રયાણ કરીએ. આખા યે સિનેમા જગતમાં ખેલતા એક્ટરોમાંથી મેં તો ફક્ત એકને જ જોયો છે. તે પણ મારા પ્રિય નિવાસસ્થાન આણંદમાં. અને તેજ ‘સાયગલ.’ ચચાનક ફરવા જતાં; ગુજરાત કે કાઠિયાવાડ મેલમાં તેઓ આણંદ થઈને જતા હતા. તે સિવાયના બીજાઓને મેં જોયા તો છેજ, પરંતુ પડદા ઉપર; કાં તો રસ્તા ડિપરની ભીંતોએ લટકેલા. ઘણી વખત તો વાડીઆનાં ભીંતોએ ચોટાડેલાં ભયાનક ચિત્રો જોઈને પણ મને નવાઈ લાગેલી. ચિત્રોમાં જેવા નરવીરો છે તેવા જ જીવતા-જાગતા નરવીરો હિન્દમાં હોત, તો સ્વરાજ્ય ક્યારનું? યે હિન્દને વરી ચૂકયું હોત. પરંતુ અકલ્પિત ચિત્રોના અકલ્પિત નમુના શું કરી શકે? જુદા જુદા ચિત્ર વિષે ઉલ્લેખ કરવા બેસું તો પાર પણ ન આવે. માટે આ બાબત ઉપરથી બીજી તરફ વળું છું.

એક્ટર બનવું એ કંઈ શરમાવા જેવું નથી. સારા એક્ટરો સમાજને સારે રસ્તે દોરવામાં જરા તો મદદ રૂપ નીવડે છેજ.

એ ઉપરાંત જો તે જે ભાવો ચિત્રપટમાં દુનિયાની સમક્ષ રજુ કરે છે તેજ ભાવોને તેમના સાધારણ જીવનમાં

ઉતારતા હોય તો તે પોતાના જીવનને પણ સુધારી શકે છે. જે પોતે સુધરે છે તે બીજાને પણ સુધારે છે.

હવે જો તું કદાચ ચાલુ જમાનામાં સિનેમાનો રસિયો હોય તો તેમ કરવામાં હું તને અટકાવતો નથી કે નિંદતો પણ નથી. પરંતુ તેમ કરવા પહેલાં મારી ચેતવણી ધ્યાનમાં રાખજે.

તું જે જે તારી આંખોએ જુવે છે તે સઘળું કપડાના પડદા ઉપરજ છે. એને તું મોઢું રૂપ ન આપીશ. જો દરેક ચિત્રપટને બે બાજુ છે. સારી અને નરસી તેમજ કાળી અને ઘોળી. કદાચ રંગીન હોય તો ભાત ભાતની. કાળી બાજુ તરફ તું તારી નજર નાખજે પણ કાન બંધ કરજે, અને આંખના અંદરના ભાગ સુધી તેને પહોંચવા ના દઇશ. હવે જે ઘોળી બાજુ છે એને પણ ઉજળું એટલું દૂધ માની ના બેસીશ. એમાં પણ ઘણી અશક્ય વસ્તુઓ સમાયેલી હોય છે, જે કદી શક્યજ ન થાય. જો કદાચ તું એ અશક્ય વસ્તુઓને તારા મનમાં પેસવા દઇશ તો તે તને જીવનમાં હેરાન હેરાન કરી મૂકશે, તું ટકાનો ત્રણ શેર વેચાઇશ. માટે સિનેમા જોતાં પહેલાં આ મારી વિનંતીને આગળ ધરીશ તો ફિલ્મો જોવાથી તને જરાય નુકસાન નહિ થાય; પરંતુ કંઈક નવુંજ પ્રાપ્ત કરી શકીશ.

The Woman.

Woman is an ornament of this world,
and also an organ.

કદાચ તને મારા પ્રત્યે તિરસ્કાર આવશે કારણ કે અત્યાર સુધી હું પુરુષ વર્ગને આગળ મૂકતો આવ્યો છું, પરંતુ તને ભૂલી નથી ગયો; કારણ, તું પુરુષ વર્ગનો એક ભાગ જ છે. માટે તેમને માટે જે છે એ તારા માટે પણ ધારજો. વધારેમાં સમજવાનું છે તે હવે સમજાવું છું.

જો સ્ત્રી એટલે માતા, બેન અને પત્ની: ત્રણેયમાં તેનો સમાવેશ થાય છે, આને હું કેમ ભૂલું? કારણ મારે ત્રણ માતા છે અને બેન પણ છે.

સ્ત્રીને હું સ્ત્રી તરીકે નથી ઓળખતો પણ એક મહાન શક્તિ તરીકે ઓળખું છું. કારણ, દુનિયાની મહાન શક્તિઓ એના ખોળામાંથી જ ઉત્પન્ન થઈ છે.

સાધારણ બાબતોમાં જો જણાવું તો, તેની આંખોમાં જે છે તે પુરુષની આંખોમાં નથી. તેણીનામાં જે પ્રકારનું હૃદય છે, તેવું પુરુષનામાં નથી. પુરુષના કરતાં તેનામાં ઓછા ગુણ નથી, બલકે પુરુષ કરતાં પણ તેનામાં વધારે ગુણો છે.

જો તે કદી સ્ત્રીની આંખોને ન જોઈ હોય તો જોજો. શરમ અને ડરને બાજુએ મૂકજો. તેની આંખમાં તું નવું જ

તેજ નિહાળીશ. તેની આંખોમાં નમ્રતા છે, કઠિનતા છે અને ઉગ્રતા પણ છે. જ્યારે પુરુષની આંખોમાં કઠિનતા એકલી જ સમાયેલી છે. તેણીનું હૃદય રૂ જેવું નરમ છે. કદી કદી વજના કરતાં પણ કઠણ અને છે જ્યારે માનવીનું હૃદય વજના જેવું પણ નથી થઈ શકતું. આના પ્રત્યક્ષ નમુના તું હિંદુ સમાજમાં ડગલે ને પગલે જોઈ શકતો હશે. ન જોતો હોય તો હવે જોજે. એ પ્રવાહ હજુ ચાલુ જ છે અને ચાલુ રહેવાનો છે. પરંતુ જ્યારે ત્યારે બંધ તો થવાનો જ છે. એવાં ચિહ્નો પણ દેખાય છે. માટે આજથી જ હિંદુ સમાજને તપાસવા તૈયારી કરજે.

વાચક! કદાચ તું હિંદુ સમાજનો ન હોય અને બહારનો હોય તો મારા ઉપર ઇર્ષા ન લાવીશ. તને ઇર્ષા આવે એ સ્વાભાવિક છે. કારણ કે આગળ ઉપર મેં સર્વને એક સ્થાને મૂક્યા છે; જ્યારે અહીં જુદા પાડું છું. કારણ એક જ કે જે જુદા છે એને ભેગા કરવા. હિંદુ સમાજ સુધરશે તો ખીજાઓને લાભ તો છેજ. છેવટમાં સર્વ એક છે. હવે તને પ્રશ્ન થશે કે હિંદુ સમાજ એકલાને શા માટે વણુંવ્યો છે? આમાં જો તું મારામાં ભેદભાવ જોતો હોય તો ભૂલી જજે. કારણ કે મને હિંદુ સમાજ વિના ખીજાનો અનુભવ નથી, અને તે વિષે કંઈ પણ વાંચ્યું નથી. વાંચવાનો શોખ હતો પણ સંજોગો નહતા. કદાચ ભવિષ્યમાં બનશે તો હું તને જણાવીશ.

હિન્દુ સમાજ

Hindu society, though going backward day by day, yet the people of the 20th century, thinks it to be making progress.

અત્યારે હિંદુ સમાજને હું સમાજના રૂપમાં નથી જોઈ શકતો, કારણ કે તેનાં અતૂટ બંધનો સમાજને બંધન-કર્તા થઈ પડ્યાં છે. દુનિયામાં અતૂટ બંધનો ફક્ત આત્માનાં જ છે. જ્યારે હિંદુઓએ તેમના સમાજને અતૂટ બંધનોથી બાંધી લીધો છે. પરંતુ ક્યાં ખગર છે કે આત્માનાં બંધનો કુદરતથી ઘડાએલાં છે. જ્યારે સમાજનાં બંધનો માનવીના મુખથી માનવીના જ હાથોએ લખેલાં છે. તેને અમર ન માની બેસશો.

સમાજે માણસને નથી બનાવ્યો, પણ માણસે સમાજને બનાવ્યો છે. જો કે ઘર નરને બનાવે છે એ સત્ય છે; પરંતુ અહીં સમાજના કાયદા સારી સ્થિતિમાં નથી તો પછી સમાજ માણસને ક્યાંથી બનાવવાનો હતો? ન ભૂલ. જુના કાયદાઓ ઉપર નવા કાયદા સમાયેલા છે. તું જેમ જેમ નવા કાયદા જાણતો થાય તેમ તેમ તેમાં ઉમેરતો જા.

હવે તું કહીશ કે સમાજ તો ભૂતકાળથી આની આજ સ્થિતિમાં આવ્યો આવ્યો છે. ત્યાં તારી ભૂલ થાય છે. ભૂતકાળનો હિંદુસમાજ આ સ્થિતિમાં ન હતો.

વર્તમાન કાળનો હિંદુ સમાજ તો નહું જ પ્રકાશ પથરાવી રહ્યો છે. એ પ્રકાશ તે સાચું પ્રકાશ નથી; પરંતુ સમાજની અધોગતિનાં મૂળ સૂચવે છે. જો તું આવા સમયે

તે પ્રકાશને તારી આંખોમાં પેસવા દેઇશ તો તારો હિન્દુ સમાજ પ્રાચીન કાળથી જે ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવતો આવ્યો છે, તેનો નાશ થશે.

વાચક, હવે સમાજના સાધારણ નમૂના જે નીચે આપેલા તે ધ્યાનથી વાંચી જજે :

Real life of the man begins after his marriage

લગ્ન પ્રસંગ! અહા, જીવનનો અમૂલ્ય પ્રસંગ. તેની કિમ્મત અત્યારે હિન્દુ સમાજને એક કોડીની પણ નથી. તેમને મન તો લગ્ન પ્રસંગ એટલે વેઠ, પણ વેઠ સમજવામાં તું તેમજ હિન્દુ સમાજ ભૂલ કરી રહ્યા છો.

માણસના જીવનમાં કુદરતે ત્રણ અમૂલ્ય પ્રસંગો મૂક્યા છે. જન્મ, લગ્ન ને મરણ. જન્મથી માણસ આ દુનિયામાં ફરતો થાય છે, અને મરણ પછી બીજી દુનિયામાં વિહાર કરવા ચાલ્યો જાય છે. તેમ લગ્ન પછી પણ માણસ આની આજ દુનિયામાં રહી, કોઈક નવીન દુનિયાનો અનુભવ કરી શકે છે. નવા તેમજ સાચા જીવનની શરૂઆત લગ્ન પછી જ થાય છે. તો તે લગ્ન પ્રસંગ પણ તેવો જ હોવો જોઈએ.

લગ્ન એટલે પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં એમ ઘણા કહી ગયા છે તે સત્ય છે. પરંતુ હિન્દુ સમાજને તે લાગુ પાડું તો પ્રભુતાને બદલે પાપમાં પગલાં ભરવાં એવો અર્થ થાય !

હિન્દુ સમાજ તો હસ્ત મેળાપ કરી આપતાં જ શીખ્યો છે. પછી વરકન્યા ભલે મીયાં અને મહાદેવ જેવાં હોય. તેઓ તો ફક્ત દીકરીનું દાન કરી પારંગત પામેલા, પાછું વાળીને જરાય જોતા નથી કે દાનનો સ્વીકાર કરનાર દાતા છે કે દાવાનળ? તેમને મન તો દીકરી ઘેરથી છૂટી થઈ એટલે જગ ભૂત્યા. પરંતુ દીકરીનો પાણીઝડણ કરનાર એ પાપાત્મીને કોઈ પિછાનતું નથી.

જો લગ્ન એટલે બે ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓ, જુદે જુદે સ્થળે જન્મેલી અને જુદા જુદા સંસ્કારોવાળી : આવી બે તદ્દન અબળા વ્યક્તિઓના હૃદયને એક બનાવવું, બંનેમાં સમભાવના ઉત્પન્ન થાય તેમ કરવું, તેનું નામ લગ્ન. તેમ ન બને તો લગ્નને બદલે જીવનમાં વિઘ્નનાં બીજ રોપાય.

જો તું પિતા હોય તો જગતમાં જે પાળે તે પોષે તે કુદરતનો કાયદો છે. પરંતુ અત્યારે તેમ નથી. તું પિતા તરીકેની તારી ફરજ ચૂકે છે. હજારો લાડ લડાવી ઉછેરેલી પુત્રીનો જ્યારે લગ્ન પ્રસંગ આવે છે ત્યારે માળાપો તેમનું દીકરી પ્રત્યેનું વાત્સલ્ય વિસરી જાય છે. છેવટે જંગલી જનાવરની માફક ફૂર બને છે. અને તેમની ફૂરતાને શાન્ત કરવા માટે દીકરીનો ભોગ આપે છે. ફૂરતા શાન્ત થતાં જ પોતાની ભૂતકાળની સ્થિતિ સમજાય છે. છેવટે તેમના નસીબમાં આંસુ લૂછવાનાં રહી જાય છે.

સીપુરુષનાં શરીર જુદાં હોય છે, પણ તેમનાં હૃદય એક હોય છે.

હિન્દુ વિધવા

જ્યારે જ્યારે મારી દૃષ્ટિમાં કેઇ હિન્દુ વિધવા આવે છે ત્યારે મારા નાનાશા હૃદયમાં કંઈ અવનવાજ ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે.

સાચેજ હિન્દુ વિધવા એટલે સહનશીલતાની દેવી. હજારો સંકટોનો બોળે પોતાના કેશહીન મસ્તક ઉપર ઝીલતી, પ્રચંડ વાવંટોળીઆને પણ નમતું ન આપનાર. હું તો તેને દેવનાથી પણ અધિક માનું છું. જ્યારે સંસારનાં તેમજ રૂઢિચૂસ્ત સમાજનાં અને વધારેમાં કુદરત તરફથી આવી પડેલાં હજારો સંકટોને, પોતાના કાજળમય સાડલામાં સંકેલતી, ઘરેણાંનો ભીષ્મત્યાગ કરી, ગત પતિના પ્રેમની માલા જપતી, આખી દુનિયાને પોતાની આંખમાં સમાવતી, ત્યારે તેના મુખ ઉપર કંઈક નવીન પ્રકારનીજ લાલી તરી આવે છે. એના હૃદયના ઊંડાણમાંથી નીકળતા દર્દભર્યા ભાવો, ભલભલા ભડવીરોનાં પણ કાળજાં કંપાવે છે અને એની ચાલ જોતાં મદભર્યા યુવાન-યુવતીઓના મદ પણ ચાલ્યા જાય છે. આવી પૂણ્યની પ્રતિમા સરખો વિધવાને પણ આપણે સમાજ હડધૂત કરી રહ્યો છે.

પ્રાચીન, હજારો વર્ષથી, ચારે તરફથી ઉચ્ચ અને આદર્શ જણાતો, હિન્દુસમાજ અત્યારે સઘળા આદર્શોને છાપરે ચઢાવી, ગાંડા ગજરાજની માફક નાનાં નાનાં આંટવાં

સરખી વિધવા પાછળ પોતાની શક્તિ અજમાવી રહ્યો છે. કારણ કે બીજાની આગળ કંઈ ચાલે તેમ નથી. આને પશ્ચિમની કેળવણીથી સજ્જ થએલી યુવાન-યુવતીઓ તેના બોલને ઝીલે તેમ નથી. વાચક, પછી વિધવા સિવાય બીજું કોણ તેના પંજામાં આવે? સર્વ ભરતાને જ મારે છે.

પત્નીનો પતિ જય ત્યારથી જ તેના ઉપર તો સંકટનાં વાદળ ઘેરાઈ વળે છે. આંખ તેની અખંડ ધારા સદા વરસાવે જ જાય છે, ચારે તરફથી ભયંકર તોફાનનો મારો શરૂ થાય છે. આવા અનેક સંકટોમાં પણ તેણી મહાસાગરે તોફાનમાં સપડાએલી સ્ટીમરની માફક મહા મુસીબતે પોતાનો માર્ગ મોકળો બનાવે છે. એ પણ દ્રેષીલા સમાજને ડંખે છે, તેના ઉપર કંઈક ખોટાં આળ ચઢાવે છે. ઘરમાંથી નણુંદોના ત્રાસ, સાસુના સીતમો, તે ઉપરાંત કાળજી ચીરી પાર જાય તેવા સમાજના શબ્દો અને છેવટે દંડ. અહા! આવા જુલમો તો એક પુખ્ત ઉમરની પતિવ્રતા વિધવા જ સહન કરે. આમ છતાં તેના તરફ કોઈ માનભરી દૃષ્ટિ ન કરે. સંતોષથી સૂવા ન દે. તેણીના સંતોષ માટે હત્યારા હિંદુ સમાજે એકેયે સ્થાન નથી રહેવા દીધું. એણે તો પહેલી જ બધે સૂળો પાથળી છે, અને તેણીની મોજડીઓ આગળથી જ પડાવી લીધી છે. વાચક! હવે તેણીએ શું કરવું? એ તારે જ વિચારવાનું. કારણ કે તું હિંદુ છે. તું સમાજનું અંગ છે.

હિંદુ સમાજ

વર્ષા ઋતુના ભીંજતા દિવસો ચાલી રહ્યા હતા. હર્ષ-
ધ્વલા ખેડુતો પોતાના કામમાં ગુંથાઈ કુદરતનો ખરાબર
ઉપયોગ કરતા, અને પોતાના આગામી પાકની આશાઓ
સેવતા હતા. ગામની ચોપાસ કુદરત પૂર્ણકળાએ ખીલી
રહી હતી. એની કિંમત તો કોઈજ આંકી શકે છે. હીરાની
કિંમત તો ઝવેરીજ કરે. એને જવાહો. આ કુદરતી સૌંદર્યોના
ભોગી બનવાનો સમય નથી; પણ એટલું તો જણાવીશજ
કે તે દિવસો વર્ષમાં કંઈક જુદીજ ભાતના હોય છે.

આવા રળીઆમણા દિવસોની એક રળીઆળી રાત્રિ મારા
નાનુક કુમળા હૃદયને હચમચાવી મૂકે છે. મારા જીવની
ક્રાન્તિ બદલી મને કંઈક નવેજ રસ્તે ચઢાવે છે. અમાસની
રાત્રિનો કાજળમય પ્રવાહ દુનિયા ઉપર વહી રહ્યો હતો,
તેની ગતિને ધનગોળ વાદળો મદદ કરી રહ્યાં હતાં. વખત
સાધી વિજળી પણ ચાલી ગઈ હતી. ગામ શાંત અને
ગંભીર બનતું હતું. કવચિત કવચિત જંગલી જનાવરોના
આછાપાતળા સૂર કાને પડતા હતા. તેવા ભયાનક સમયે
અચાનક એક કૂતરાના ભસી ઉઠવાથી હું જાગી ઉઠ્યો.

જગતાંજ મારી દૃષ્ટિમાં કંઈક નવીન દેખાવજ દોરાયો. વાચક, એ દેખાવ જોવા અધીરો ના થઈશ. એ દેખાવ ખીજો નથી; પણ આપણો સમાજ અને તેનું બળતું હૃદય.

મોટી મોટી મહોલાતોમાં વસંતી, લક્ષ્મીના સમુદ્રમાં રેલતી, માતાની અમી ઝરતી આંખનું અમૃત પીતી, પરંતુ હૃદયથી સદાય બળતી રહેતી, એવી એક વ્યક્તિ આજ મારી દૃષ્ટિમાં પહેલીજ વાર આવી. લગભગ રાત્રિએ અધીરું મુસાફરો પુરી કરી હતી. જગત શૂન્યમય બાસતું હતું, અને બાળા પણ તેવીજ હતી, છતાં લેદઘ ઘણો હતો. તેણીની શૂન્યતામાં કંઈક નવીનતા સમાએલી હતી. અંધારી રાત્રિએ પણ તેણી દૂર દૂર કંઈક જોઈ રહી હતી. પરંતુ શું જોતી હતી તે હું નથી કહી શકતો. કારણ, બધે અંધકાર છવાયું હતું.

છેવટે મારો જોલી કુદરત થયો. મારામાં તેણીને જોવાની ઘણીજ જીજ્ઞાસા હતી. પરંતુ શું કરું? મનમાં મૂંઝાયા કરતો હતો. મારી મૂંઝવણ કુદરતે દૂર કરી. એક થનકારા કરતી વીજળી તેનો એક પલકારો કરી ચાલી ગઈ. મારે તો તેનો આભાર માનવાનોજ રહ્યો. પલવારના પ્રકાશમાં મેં તેણીને બરાબર જોઈ. જોતાંજ મારી મૂંઝવણમાં વધારો થયો. કારણ વીજળીના ઝબકારાથી તેણીનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું. છેવટે આવેશમાં ને આવેશમાં તેણીના સુકોમળ મુખમાંથી કેટલાક દર્દીય શબ્દો નીકળી પડ્યા. તું એ શબ્દોને સાંભળવા તારા કાનને એક ના કરીશ. એ શબ્દો નવા નથી પણ સમાજનાં દૂષણો.

યુવતી મારાથી અબજા હતી તેમજ હું પણ તેનાથી અબજા હતો. છતાં મારા હૃદયમાં તેને માટે ઘણું જ માન હતું. એને જોતાંજ આંખ આગળનો પડદો ખસી ગયો. સમાજ આગળ આવ્યો. સમાજમાં આવાં બળતાં હૃદયો ફેટલાં હશે તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. સમાજમાં આ બધું શાને અંગે હશે, તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. સમાજ આવી નાની કુમળી બાળાઓને હેરાન કરવામાં મોટાઈ માનતો હશે? કંઈ સમજાયું નહિ. હૃદયમાં તિરસ્કાર ઉદ્ભવ્યો. જો આમ હોય તો આ સમાજ હવે મારા માટે નથી. જે સમાજમાં દયાને માટે સ્થાન નથી, બાળકો માટે હેત નથી, પોતાનાં બાળકોને પોતાને હાથે કચડી નાખે છે, તેમના જીવનને ધૂળધાણી કરી નાખે છે, એમ છતાં એને શાન્તિથી રહેવા નથી દેતા. આવા સમાજને સમાજ કહેવો એજ મોટું પાપ છે. સમાજ માણસોના સુખને માટે ઘડાયો છે, તેને દુઃખી કરવા તો નહિજ.

વીજળીના ઝબકારાને કંઈક કહેવા જતી બાળા તેના ભૂતકાળમાં ઉતરી પડી, માણેલાનું સ્મરણ કરવા લાગી. છેવટે કંઈક બોલવા લાગી. “અરે ઓ! થનથન કરતી વીજળી મારા પણ દિવસો હતા. જ્યારે હું તારી માફક પૂર્ણ ફળાએ નાચતી હતી. અને તે વખતે દુઃખની ઝંખના પણ થતી ન હતી. પરંતુ શું કહું? અત્યારે મારી સ્થિતિ જળ વિનાના માછલા જેવી થઈ ગઈ છે. પાણી સુકાઈ ગયું; હું તરફડીઆં મારતી રહી ગઈ. કાંના વાંકે? માતાપિતાની તરસ છીપાવવામાં મને સદાને માટે તરસી બનાવી. મરતાં

મરતાં પણ માતાપિતાએ તેમની તરસમાં મારા જીવનને હોમી દીધું. એ તરસ ખીજી નહિ પણ સમાજની. સમાજના રૂઢીચૂસ્ત કાયદા કાનુનો, અને સમાજનાં અતૂટ બંધનો.

મારા માટે તો હવે અંધારાંજ ઉલ્લેચવાનાં રહ્યાં. મારી પૂર્ણકળાએ મારા ઉપર વાદળ ફરી વળ્યું. મારી અવનવી આશાઓ ઝાંઝવાના જળ જેવી બનાવી. ઉગતા યૌવનને સહરાના રણ જેવું કરી નાખ્યું. ખીલતા બગીચાને ઉજ્જડ વેરાન જેવો બનાવ્યો, અને જીવતાં જીવનને સ્મશાન રૂપ બનાવ્યું. પરંતુ ખીજીજ ક્ષણે પ્રારબ્ધ મિથ્યા નથી થતું એવો વિચાર આવ્યો. ઉગ્ર હૃદયને ક્ષણભર શાન્તિ થઈ. તરતજ આત્માએ પ્રશ્ન કર્યો: “હૃદય કોણે બનાવ્યું? નસીબ કોણે ઘડ્યું?” નસીબને કુદરત નથી ઘડતી, એ તો તારા હાથમાં છે. એ કંઈ આકાશ કે પૃથ્વીમાંથી નથી પડવાતું? નસીબ તો ગરીબોને શાન્તિ આપનાર એક કલ્પિત શબ્દ છે. એને તારે શા માટે વળગી રહેવું? આમ સાંભળવાથી તેણીનામાં કંઈક આશા આવી.

બસ એક જ નિર્ણય. મારા બૂજાએલા દીપકને હું જરૂર ફરી એક વખત પ્રગટાવીશ. અરે! પણ કેમ ભૂલું છું? સમાજની દૃષ્ટિએ તો હું વિધવા છું. એથી શું? મારે તેની બેડીઓમાં ગુંથાઈ રહેવું? જો ગુંથાઈ રહું છું તો જીવનનો મર્મ સમજતો નથી, અને જો સામી થાઉં છું તો સમાજ કયાંય સંઘરતો નથી. દરેક જગ્યાએ સમાજ આગળ ને આગળ આવે છે. અહા! પ્રભુ તારે ત્યાં પણ ન્યાય નથી? જરૂર નથી; નહિ તો આમ ન બને. તુંજ જવાબ આપ

કે હું વિધવા છું? મેં પતિનો તો પકડાયો પણ જોયો નથી, તો પછી હું વિધવા ક્યાંથી થઈ? સમાજ, ઓ પાપી સમાજ! મારા જેવી કેટલીયે અબળાઓને તેં તારો ભક્ષ ખનાવ્યો છે અને હજુ કેટલીય લઈશ. છતાં પણ સમાજના નરવીરોની ક્યાં ઉઘ ઉડે છે? તેઓ તો શાન્તિથી ઉઘી જ રહ્યા છે.

બસ, હવે તો જીવનનો અંત, સર્વ દુઃખનું એક જ ઔષધ, અનેક સંકટોને પાર કરવાનું એક જ અલૌકિક સાધન તે જ આત્મઘાત! પણ....તેમ કરવાથી માતાપિતાને વૃદ્ધાવસ્થામાં કેટલું દુઃખ થાય? અરે! પણ કેમ ભૂલું છું: જે માતાપિતાને મારી લેશ પણ લાગણી નથી, જેણે પોતાના સ્વાર્થ ખાતર બલકે સમાજ ખાતર, મારી જીંદગીનું બલિદાન આપ્યું. સમાજની મોટાઈ મેળવવા માટે રકતી ખનાવી. તેઓને મારા મરણથી દુઃખ થાય? નહિ. તેથી તો તેઓના આત્માને શાન્તિ જ થશે. કારણ તેમને મન તો હું પત્થર રૂપ છું. શું જગતમાં મારી સઘળી બેનોની મારા જેવી સ્થિતિ થતી હશે? જરૂર. તે દરેક આત્મઘાત કરતી હશે? નહિ. મારે પણ આત્મઘાત નથી કરવો. તેમ કરવાથી મેં જીવનમાં શું કયું કહેવાય? કંઈ જ નહિ. પરંતુ મારે તો જીવનમાં કંઈક કરવું છે, સમાજને સુધારવો છે; તેનાં અતૂટ બંધનો તોડી બતાવવાં છે, એવા અનેક પ્રકારના વિચારો કરતી, ચૂપકીથી પોતાના પ્રિય નિવાસ્થાનને છોડી, પ્રિય વસ્તુને પ્રિય કરવા, મારી દૃષ્ટિએથી તે દૂર થઈ.

થોડાક વખત તો વિચારમાં જ ચાલ્યો ગયો. તેણે

ક્યાં ગઈ? મારું મન મૂંઝાવા લાગ્યું. તેણીને ફરી જોવાની જાણાસા થઈ. હું વીજળીની જેમ નીચે ઉતર્યો અને કુદરતી સહાયથી તેણીને ફરી વાર જોઈ શક્યો.

ગામ બહાર નીકળતાં જ મેં એકને બદલે બે વ્યક્તિ જોઈ. હું ચમક્યો, મને નવાઈ લાગી, પરંતુ મારી મદદગાર વીજળીથી તે નવાઈને દૂર કરી શક્યો. બીજી વ્યક્તિ, તે મારો પ્રિય મિત્ર હતો. મને અત્યંત આનંદ થયો. શાળા-જીવન દરમિયાન મારા મિત્રે મને જણાવેલી વાત યાદ આવી. તે વાત તને જણાવું: તે મારા મિત્ર અને મારી દૃષ્ટિએ પડેલી વિધવાના શરૂઆતના જીવનનું આકર્ષણ રૂપ છે. અને અત્યારે પણ તેની જ પ્રતિમા પડી રહી છે.

છેવટે મિત્રને ધન્યવાદ આપી, સંકટ સમયે સંભાળવાનું વચન આપી, મેં તેમને સમાજથી દૂર થવા માટે વિનવણી કરી. બંને સુખી આત્મા મારી નજરથી દૂર થયા. હું પણ શાન્તિથી ઘર તરફ ચાલ્યો.

બીજે દિવસે સવારે ગામમાં હાહાકાર! વેશ્યા, કુલટા, ગુણુકા, નકટ! છેવટે તેનું મુખ કાળું કરી ચાલી ગઈ. આવા શબ્દો મારા કાને પડવા લાગ્યા. પરંતુ કૂતરાનું બસવું ક્યાં સુધી ચાલે? બે પાંચ મિનિટ. તેમ સમાજનો બકવાટ થોડા જ સમયમાં શાન્ત થઈ ગયો.

મિત્રના જીવનના અવારનવાર મારા ઉપર કાગળો આવ્યા કરતા હતા. અત્યાર સુધીના તેના પત્રો તેના સુખમય જીવનના હતા; પરંતુ છેવટમાં મારા હાથમાં એક ટૂંકો પણ લાંબો પત્ર આવી પડ્યો.

પ્રિય મિત્ર,

તારી અત્યંત મદદથી હું પ્રિયતમાને મારી કરી પરદેશમાં આવી વસ્યો. જે જીવન ખાતર હમોએ માખાપોને છોડ્યાં, તે જીવન અમારાથી જીવી નથી શકાતું. કારણ, સમાજ અમારી આગળ ને આગળ અંધારું પાથરતો જાય છે. હવે શું કરવું? કંઈ સૂઝતું જ નથી. તું પણ મારાથી ધણો દૂર પડ્યો છે. જો તું મારી પાસે હોત તો પણ મને જરા શાન્તિ થાત. વધારેમાં હેયું હામ ધરી શકતું નથી. બસ એજ.

લિ.

તારો અભાગી મિત્ર

પત્ર વાંચી વિચાર્યો. સમાજને ધિક્કારતો હું સમાજને ખાજુએ રાખી, મિત્રની મદદે જવા તૈયાર થયો. પત્નીને સમજાવી માતાપિતાને જત્રાએ જવાનું કારણ આપી, આથીની શોધમાં ચાલી નીકળ્યો. સમાજનો બળતો અગ્નિ જોતો છેવટે મિત્રના નિવાસસ્થાને પહોંચ્યો.

પહોંચતાં જ આશાઓ નિરાશામાં ફેરવાઈ ગઈ. સમાજનાર સાંભળ્યા કે મિત્ર અને મિત્ર પત્ની અહીંથી દૂર દૂર ચાલી ગયાં છે. નિરાશ વદને પાછો ફર્યો. ઘેર આવી હૃદયનો ભાર હળવો કરવા વાચનગૃહનાં બારણાં બંધ કરી, ટેબલ ઉપર માથું પટકી, વિચાર કરવા લાગ્યો. છેવટે નિર્ઘંચ આંખમાં એક પત્ર ઝડપાયો. પત્ર વાંચવા લાગ્યો.

પ્રિય મિત્ર,

તને પત્ર લખ્યો પણ એકાદ બે દિવસમાં જવાબ નહિ

મળવાથી, ચોતરફનાં સંકટો સહન નહિ કરી શકવાથી, બન્ને આત્માઓ ધર્મબ્રહ્મ થઈ ચૂક્યા છે. આ મારો છેવટનો પત્ર; હવે તું મારો મિત્ર નથી રહ્યો કારણ તારી મિત્રતાને હું લાયક નથી.

લિ.

તારો એક વખતનો અભાગી

પત્ર વાંચી હૃદયથી પ્રતિજ્ઞા કરી, સમાજથી તેમજ તેના બંધનોથી સદાને માટે છૂટો થયો. મિત્રને આશ્વાસન આપવા પત્ર લખવા બેઠો.

મિત્ર મિત્ર,

તું ધારે તે. મારે મન દુનિયામાં ધર્મ જેવું કંઈ જ નથી, જ્ઞાતિ ભેદ નથી, કોઈ જિજ્ઞાસુ નથી, કોઈ નીચ નથી. તું તારે મન ગમે તે ધારતો હોય પણ મારે મન તો તું સાચો મિત્ર હતો અને ભવિષ્યમાં પણ મિત્ર રહીશ.

લિ.

તારો સ્નેહી

પરંતુ દુનિયાથી તો તે તરછોડાયો જ, અને હજુ પણ તેની તેજ સ્થિતિમાં છે.

વાચક, હવે તો હું ધારૂં છું કે તને હિંદુ સમાજ સમજાયો જ હશે. માટે સમજ્યા પછી વિલંબ ના કરીશ. તેના સામે સત્યનું યુદ્ધ કરવા તૈયાર થજે.

સુધારો કે કુધારો ?

પ્રિય વાચક, સવે' ગામ અત્યારે બે પંથે પરવરી રહ્યાં છે; છતાં હું અગ્રસ્થાન લોગવતાં ગામોનેજ અહીં આગળ ધરું છું. અને તેમાંય ખાસ કરીને ચરોતરમાં આવેલાં બાર ગામજ. એનું કારણ હું તને હમણાંજ સમજાવીશ, તે માટે અધીરો ના થઇશ.

આપણા ચરોતરમાં ઘણાં નાનાં મોટાં ગામડાંની સંખ્યા છે. તેમાં અગ્રસ્થાન બાર ગામ લોગવી રહ્યાં છે, એટલે મારે જે કંઈ કહેવાતું છે તે બારનેજ કહેવું છાજે. મોટાને પંથે નાના જાય તેમાં નાનાઓનો જરાય દોષ નથી. અને એ તો કુદરતીજ સત્ય છે કે મોટાઓના પંથે નાનાઓએ જવું જોઈએ. આવી સ્થિતિમાં જો હું નાનાઓને સમજાવવા જાઉં તો હું કોઈ કાળે ફાવી શકું નહિ. પરંતુ જો હું મોટાઓને સમજાવી શકીશ તો નાનાઓ તો આપોઆપ સમજીજ જશે. આજ કારણથી મેં બારને મારી આંખમાં લીધાં છે.

બાર ગામો તો રત્નોનો ભંડાર છે, સુધારાની ટોચે પહોંચી ચૂકેલાં છે, જેમાં ભૂતકાળમાં વીર રત્નો પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવી ગયાં છે અને વર્તમાનમાં પણ કેટલાક ફેલાવી રહ્યાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ ફેલાવશે એવી હું આશા રાખું છું. આવાં પ્રગતિશીલ બારને મારે માટે કહેવાનું કંઈજ રહેતું નથી, પરંતુ ન આદ્યે મારે કંઈક જણાવવું પડે છે.

ન્યાય નીતિને પંથે મોટા નાના સર્વે સરખા છે.

હું સાચેજ બારને અમુક દિશામાં મોટાજ ભેઉં છું, જ્યારે બીજી દિશાએ એમને ભેઉં છું ત્યારે હું તેમને નીચનાથી પણ નીચ માનું છું. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે હાલના જમાનામાં બાર બે પંથે છે, એક બાજુ સુધારાની શોભા, બીજી બાજુ કુધારાના કૂવા ખોદાઈ રહ્યા છે. જુવાનો આગળ ને આગળ સુધારાના સરોવરમાં તનતોડ પ્રયત્નોથી તરી રહ્યા છે. કમળની લાલસાએ આગળ ને આગળ નજર રાખી પોતાના બાહુ હલાવેજ જાય છે; પરંતુ પાછળ શું થાય છે તે જરાય ભેતા નથી. એક બાજુ તરફ ભેનાર કદી ફાવી શકતા નથી. સરોવરમાં પડેલા માણસ પાછળ ભેયા વગર સામે કિનારે જવા આશા રાખે તો તે કદી કિનારે પહોંચી શકેજ નહિ કારણ એકાદ મગર એને પાછળથી પકડીજ લે એટલે ન જવાય આગળ કે ન જવાય પાછળ. આવી સ્થિતિમાં બાર ગામ છે અને કદાચ ભે નહિ હોય તો હવે થશે પણ ખરાંજ.

વાચક, સુધારો કે કુધારો? એક બાજુ સુધરેલાં યુવાન યુવતીઓ પ્રેમલગ્ન કરે છે જ્યારે બીજી તરફ બળાત્કારે બે વ્યક્તિઓને લગ્નની ગાંઠે બાંધી દે છે.

વાચક, બુદ્ધા સાથે બાળા: સુધારો કે કુધારો?
 દીકરી આપી દોલત લેવી: સુધારો કે કુધારો?
 પુત્ર આપી પૈસા લેવો: સુધારો કે કુધારો?
 મોટા થઈ નીચ પંથે: સુધારો કે કુધારો?

પ્રથમ અમૃત પછી ઝેર: સુધારો કુધારો કે ?
 આગળ દોડે પાછળ નડે: સુધારો કે કુધારો ?
 બહાર અઘ્ઘ ઘરમાં કડક: સુધારો કે કુધારો ?

વહાલા વાચક, બાર ગામની મોટામાં મોટી ભૂલ એક છે. તે એજ કે તેઓ કાન બંધ કરી આગળ ને આગળ પ્રકાશમાં ચાલ્યા કરે છે. આથી આગળ તેઓ જોઈ શકે છે પરંતુ પાછળ ચાલતો શોરબકોર તેઓ સાંભળી શકતા નથી એટલે પાછું વાળીને જોતા પણ નથી.

ખીજી ભૂલ, તેઓ મોટાઈને નથી છોડતા. મોટાઈને નથી છોડતા તે તો ઇચ્છવાજોગ છે પરંતુ તે પ્રમાણે તેમનાં કૃત્યો હોવાં જોઈએ. અહીં તે પ્રમાણે નથી પરંતુ બાપદાદાની મોટાઈને પકડી રાખનારા છે. એટલેજ હું તેમને નીચ કહું છું. મોટાને ઘેર જન્મ ધારણ કરવાથી મોટા નથી થવાતું, પરંતુ કૃત્યોથી મોટા થવાય છે. કૃત્યોથી હલકા કુળમાં જન્મેલા મોટા થઈ ગયા છે. અને કૃત્યોથી મોટા કુળમાં જન્મેલા પણ નીચ પેદા થયા છે, તે તું તારી સગી આંખોએ જોઈ શકશે.

વાચક, બાર ગામ વિષે લખવા જતાં પુસ્તકો ભરાય તેમ છે. પરંતુ લાચાર છું કે હું લખી શકતો નથી, કારણ મને જોઈએ તેટલો અનુભવ નથી થયો, તે ઉપરાંત હું લેખક નથી. જો હું લેખક હોત તો પુસ્તક તો શું પણ મોટાં મહાભારતની તુલના કરી શકે તેવું લખત. પણ.... દિલગીરીથી જણાવવું પડે છે કે હું હજુ વિદ્યાર્થી છું.

ચિત્રાલેખન

યમુનાજીનો શાન્ત અને ગંભીર પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો. તેની ગંભીરતાનો લહાવો ઉઠાવી નાનાં નાનાં બાળકો પોતાનાં નાવ સાથે ખેલી રહ્યાં હતાં. યમુનાજી પણ તેમને પોતાના ઉપર રમતાં જોઈ, આનંદવેલી બની, મોટાં મોટાં જંગલો ઓળંગતી પોતે આગળ ને આગળ ચાલી જતી હતી. બંને બાજુઓ કુદરતી સૌન્દર્યોથી છવાઈ ગઈ હતી. સર્વ આનંદમાં નાચી રહ્યાં હતાં.

એકાએક રંગમાં ભંગ પડ્યો.

કેઈ એક નવીન વ્યક્તિએ નવીન દુનિયામાંથી, આ દુનિયામાં વહેતા યમુનાજીના પ્રવાહમાં ઝંપલાવ્યું. છતાં આવનાર વ્યક્તિને પણ યમુનાજીએ પોતાના ખોળામાં વધાવી લીધી.

આવનાર વ્યક્તિનો પ્રભાવ કંઈક જુદો જ હતો. આવતાંની સાથે જ નાનાં નાનાં બાળક, બાળકીઓ ખેલી રહ્યાં હતાં તે સર્વને માનવતાના મહાસાગરમાં ડૂબાવી દીધાં. ફક્ત તેમાંથી એક બાળક સહીસલામત રહી શક્યું, તેની સાથમાં આવનાર વ્યક્તિ. આવનાર વ્યક્તિથી આટઆટલું

નુકસાન થયું છતાં યમુનાજીના પ્રવાહમાં જરાય ફેર પડ્યો ન હતો.

બંને વ્યક્તિએ સાથે રહી, પંદર વરસ તો આનંદમાં વિતાવ્યાં. પરંતુ સોળમા વર્ષે તેમાંથી પહેલી વ્યક્તિએ નિવૃત્તિ લીધી, સંસાર તરફ આલ્યા ગયા. હવે આવનાર વ્યક્તિ એકલી પડી. યમુનાના પ્રેમનો બધો પ્રવાહ તેના ઉપર ઢળ્યો. પ્રવાહ વાયુ વેગે આગળ ને આગળ વહેવા લાગ્યો. તે દરમિયાન દુનિયાની આંખ તેમાં ખેલી રહેલા બાળક ઉપર પડી.

કિનારે ઉભેલા સર્વ દોકો, આનંદમસ્ત નાવિકને જોઈ બળવા લાગ્યા. યમુનાના પ્રવાહથી તેને છુટો પાડવા માટે નાનડિંમત કહી મહેણાં મારવા લાગ્યા. પરંતુ તેનો બકવાટ સાંભળેજ કોણ. તેણે તો તેની આંખને દુનિયા / તરફથી ફેરવી નાખી, કાનોએ પાટા 'બાંધ્યા. દુનિયા બકવાટ કરતી રહી અને તે તો આગળ ને આગળ ચાલ્યો. છેવટે આશા નિરાશામાં પલટાઈ ગઈ.

દુનિયામાં કોઈનું જીવન એકધારું વહ્યું નથી, વહેતું નથી અને વહેશે પણ નહિ. આ પ્રમાણે તેને પણ થયું, તેમાં આશા નિરાશા જેવું કંઈ હતુંજ નહિ. છતાં મૂખ મનુષ્યો તેના તરફ હસવા લાગ્યા, પોતાની મૂખોઈનું પ્રદર્શન જોલવા લાગ્યા. છતાં બાળક તો તેમને તેમજ રહ્યું.

વીસ વરસના અંતે યમુનાજીની કમરજીએ નાના નાવિકે, કિનારા ઉપર આવેલાં ઉજ્જડ તેમજ નાના ઘાસનાં

(૧૮૭)

અને મોટા મોટા ઝાડોથી ભરપૂર જંગલોમાં અંપલાવ્યું. આ વખતે જંગલનાં જનાવરો અબાણુ વ્યક્તિને આવતી જોઈ તેની ચોતરફ વીંટાઈ વળ્યાં. અગાઉ ઉપર તેમનું કંઈ નહિ માનવાથી, આ વખતે તેઓ સઘળા તેને મશ્કરીમાં ઉડાવવા લાગ્યા. તે સર્વને સહન કરતી તે વ્યક્તિ છેવટે બધાનાથી દૂર દૂર ચાલી ગઈ.

હવે યમુનાજી એકલાં પડ્યાં. આંસુઓએ આશ્વાસન આપ્યું. તે દરમિયાન અગાઉ છુટી પડેલી વ્યક્તિએ ફરી અંપલાવ્યું.

આપમેળે વિહાર કરવા ભાગી ગએલી વ્યક્તિને દુનિયામાં કોઈએ સાથ ન આપ્યો. છેવટે કંટાળી દુનિયાને વખોડતી યમુનાજીના જળપ્રવાહ તરફ ચાલી આવતી જણાઈ. ગએલી આંખની કીકી આવતી જોઈ યમુનાજીએ પ્રવાહને શાન્ત કરી પોતાના સાડલાફૂં પી પ્રવાહની ફડક નીચે લપેટી, ઉગ્ર બનેલા મગજને આશ્વાસન આપવા લાગી. આશ્વાસને શાન્ત થએલા મગજને દુનિયા સમજાઈ, અને હજુ પણ તેના તેજ પ્રવાહમાં તે વ્યક્તિ ખેલી રહી છે. પરંતુ આ વખતે મુખ ઉપર નવું જ તેજ પથરાયેલું છે.

પ્રિય વાચક, હવે જો હું જીવતો રહીશ તો ઇ. સ. ૧૯૪૨માં માઈ બીજું પુસ્તક તારી સમક્ષ રજુ કરીશ. એ જ વંદેમાતરમ્.

હૃદયમંથન

•

ઝોપાસ જ્યાં નજર કરું ત્યાં દેખાય ઉંચા ડુંગરા,
લાગે મનોહર રમ્ય એ, ચાહે જીગર ત્યાં એ જવા,
પાસે નથી ડોળી અરે, ના પાય હામ જવા ઘરે,
આવે હૃદયમાં ઉર્મિઓ, સાધન વિના તે કેમ સરે.
લખ લટ ધન માલિક થવા, ઇચ્છતું દીલ બાપડું,
હોંસથી સુખ કંઈક ભોગવવા, ચહે એ રોકડું,
સાધન વિના એ શું કરે, આશા ખચિત એ ફોક છે,
ધાર્યું ન થાતું માનવીનું, એજ નક્કી શોક છે.
જેને ન સાધન કંઈક તે, જેમ પાંખ વિણનું પંખી છે,
જેને ન સાધન કંઈક તે, જેમ આંખ વિણનું અંગ છે,
જેને ન સાધન કંઈક તે, રંગ વિણ ધરખાર છે,
સાધન વિનાનું જીવવું, એ જીવનને ધિક્કાર છે.*

◆

ઉપરનું પદ મારાથી નથી લખાયેલું તેમજ તેના લેખકની
પૃષ્ઠ મને ખબર નથી; પરંતુ મને અતિ પ્રિય હોવાથી તેને અહીં
સ્થાન આપ્યું છે.

